

Socialdemokratins program 1897 till 1990

Socialdemokratins program

1897 till 1990

Utgivna av

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

Stockholm 2001

Socialdemokratiska partiprogram 1897–1990. Redaktionens inledning

Det har länge varit svårt att få tag i texterna till Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis partiprogram. Tillgängliga utgåvor är från början av 1970-talet, så till exempel *Från Palm till Palme. Den svenska socialdemokratins program 1882–1960* (Kommentarer och dokument utgivna av Föreningen Socialistisk Debatt, Stockholm 1972). Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) har därför sammanställt en utgåva av alla program från 1897 till 1990. Detta har varit särskilt angeläget eftersom enligt kongressbeslut i Sundsvall 1997 arbetet med en översyn av partiprogrammet pågår, för att beslutas av ordinarie kongress år 2001. Kongressen är partiets högsta beslutande organ och består av 350 ombud från hela landet.

Kommentarerna till härvarande utgåva är sparsamma. De bygger på texter skrivna av programkommissionens huvudsekreterare fram till år 2000, Enn Kokk. Den korta jämförelsen mellan programmet 1897 och versionen 1905 (med utblickar mot 1911 års program) har lagts till av redaktionen. Programmet 1905 brukar inte räknas som nytt partiprogram, men skillnaderna mellan denna version och programmen år 1897 respektive 1911 är så stora att det är motiverat att ta med det i denna publikation.

Den som vill läsa mer om programmen, omständigheter kring deras tillkomst och programutveckling över huvud taget, hänvisas bland annat till Jan Lindhagens *Socialdemokratins program*, del 1: *I rörelsens tid 1890–1930* (Stockholm 1972), och del 2: *Bolsjevikstriden* (1974). ARAB utgav 1989 *Svensk arbetarrörelse – en litteraturförteckning* (sammanställd av Birgit Parding i samarbete med Ann Kristin Forsberg, Stockholm) som ger nyttiga lästips, uppdelade efter olika ämnen. I antologin *Socialdemokratins sambälle. SAP och Sverige under 100 år* (red.: Klaus Misgeld, Karl Molin och Klas Åmark, Stockholm 1988) finns förutom en rad i sammanhanget relevanta uppsatser en använd-



Småskrifter utgivna av

ARBETARRÖRELSENS ARKIV OCH BIBLIOTEK

© Socialdemokraterna & Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2001

UPPLANDSGATAN 4, BOX 1124, 111 81 STOCKHOLM

TEL 08-412 39 00, FAX 08-412 39 90

E-POST arab@arbarkiv.a.se

HEMSIDA www.algonet.se/~arabf

POSTGIRO 55 75 94-9

OMSLAGET Originalmanuskript (blad 1) av Axel Danielssons förslag till nytt partiprogram 1897 (Axel Danielssons arkiv, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek)

REDAKTION Klaus Misgeld

PRODUKTION Bäckströms Förlag

GRAFISK FORM Majbritt Hagdahl

TRYCKNING Fingraf, Södertälje 2001

ISBN 91-973690-1-2

bar litteraturlista, sammanställd av Marie Hedström. De två sistnämnda publikationerna kan beställas från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Box 1124, 111 81 Stockholm (hämtadress: Upplandsgatan 4) eller genom e-post till: arab@arbarkiv.a.se. De kostar 30 resp 70 kr, plus porto.

SAP gav 1998 ut ett studiematerial inför programrevisionen. Det innehåller bland annat utförligare kommentarer, ord- och namnförklaringar och lästips. Häftet kan beställas från Socialdemokraterna, 105 60 Stockholm (*Socialdemokratins program. Ett studie- och diskussionsmaterial inför programrevisionen*; text: Enn Kokk) eller via partiets hemsida: www.sap.se. Via denna hemsida kan även det liggande programförslaget beställas eller laddas ner.

I de här publicerade programtexterna har stavningen, rubriksättningen och strukturen (punkterna) i de ursprungliga utgåvorna bibehållits. De särskilda kommunalprogrammen har inte tagits med eftersom de i regel antogs skilda från partiprogrammen, år 1990 undantaget. Läsaren skall också göras uppmärksam på att partikongresserna mellan programrevisionerna kan besluta vissa smärre ändringar i gällande program. Så antogs till exempel av 1993 års kongress ändringar i 1990 års program. Sådana ändringar finns inte heller medtagna i denna utgåva.

Den som vill studera originaldokument, material kring programmets tillkomst och litteraturen, är välkommen att besöka Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Upplandsgatan 4 i Stockholm. Ovan nämnda arbeten tillhandahålls också som fjärrlån till alla bibliotek i Sverige. Besök gärna vår hemsida: www.algonet.se/~arabf

Stockholm, i januari 2001

Klaus Misgeld
red

Innehåll

Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti Partiprogrammen 1897 till 1990. Kommentar	9
1897 års partiprogram Kommentar	11
Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti <i>Antaget på 4:de partikongressen i Stockholm den 4 juli 1897</i>	13
Allmänna grundsatser	13
Politiskt program	14
1905 års partiprogram Kommentar	17
Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti <i>Antaget på sju partikongressen i Stockholm 17–25 februari 1905</i>	19
Allmänna grundsatser	19
Politiskt program	20
1911 års partiprogram Kommentar	23
Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti <i>Antaget på åttonde partikongressen i Stockholm 9–16 april 1911</i>	24
Allmänna grundsatser	24
Politiskt program	26
1920 års partiprogram Kommentar	31
Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti <i>Antaget på elfte partikongressen i Stockholm 1920</i>	32
Allmänna grundsatser	32
Politiskt program	34

1944 års partiprogram	
Kommentar	39
Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti	
<i>Enligt beslut å partiets sjuttonde kongress 1944</i>	40
Allmänna grundsatser	40
Politiskt program	45
1960 års partiprogram	
Kommentar	51
Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti	
<i>Enligt beslut å partiets tjuguförsta kongress 1960</i>	52
Allmänna grundsatser	52
Politiskt program	62
1975 års partiprogram	
Kommentar	71
Socialdemokraterna. Program	
<i>Fastställt av 1975 års partikongress</i>	73
Allmänna grundsatser	73
Politiskt program	90
1990 års partiprogram	
Kommentar	105
Socialdemokraternas partiprogram	
<i>Antaget på socialdemokraternas 31:a kongress 1990</i>	108
Allmänna grundsatser	108
Socialdemokraternas Sverige. Politiskt program	147

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti. Partiprogrammen 1897 till 1990

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti bildades år 1889 den 19–20 april. När partiet bildades var 70 organisationer representerade, varav 50 fackliga. Socialdemokratin har alltid varit ett idéparti, men det har samtidigt också varit ett klassparti med målet att avskaffa klassamhället, vilket tydligt speglas i partiets samtliga program. Under sin drygt 110-åriga historia har socialdemokratin i Sverige haft sju partiprogram; åtta om man även räknar ändringarna i 1905 års version.

1881 höll *August Palm* sitt första socialistiska föredrag i Sverige, på Hotell Stockholm i Malmö. I den socialdemokratiska partimytologin brukar det anges som startpunkten för socialdemokratin i Sverige. Det är naturligtvis inte sant. Palm var varken först eller ensam. Men det är sant i meningen att *August Palm* var typisk: han och andra, som arbetade i Tyskland och andra länder, bringade över socialistiska idéer till Sverige. Och han kom förstås att spela en större roll än de flesta andra.

Under 1880-talet följde en period av organisationsuppbyggnad, både på den politiska och den fackliga sidan. Olika lokala socialdemokratiska partisammanslutningar antog åren 1882, 1885 och 1888 program, som alla byggde på de tyska socialdemokraternas program. Det socialdemokratiska partiet, som en organisation med ambitioner att täcka hela landet, bildades först år 1889.

Enn Kokk

1897 års partiprogram

Det första socialdemokratiska partiprogrammet antogs år 1897. Programmet skrevs nästan helt av *Axel Danielsson*. Han utgick från den tyska socialdemokratins program, det så kallade Erfurt-programmet, som hade antagits i staden Erfurt år 1890. *Danielssons* och *Hjalmar Brantings* socialdemokrati var socialrevolutionär i meningen att den krävde en mycket grundlig samhällsomvandling, men den var aldrig – ens i sin barndom – revolutionärt samhällsomstörtande i den mening, som något senare kom att förknippas med kommunismen. Tvärt om ställde socialdemokratin redan från början allmän rösträtt som sitt viktigaste mål.

I sin skrift ”Den tredje vänstern” skriver vänsterpartisten *Johan Lönnroth*: ”Sverige är nog det avancerade kapitalistiska industriland, som haft den starkaste reformistiska och den svagaste revolutionärt marxistiska traditionen inom sin arbetarrörelse.”

1897 års svenska partiprogram var ändå ingen enkel kopia av den tyska socialdemokratins program. Där fanns för Sverige unika skrivningar om fackföreningarnas roll. Det stod tidigt klart för svensk arbetarrörelse, att den politiska och fackliga arbetarrörelsen var två grenar på samma träd. Man ska komma ihåg, att flertalet av dem som år 1889 bildade partiet representerade fackföreningar och att partiet, fram till LO:s bildande år 1898, fungerade också som facklig samorganisation på riksplånet. För den unga socialdemokratin var det därför självklart att sätta åtta timmars arbetsdag först på sitt dagspolitiska program.

Det är viktigt att notera, att en av grundvalarna för det nya partiet var den marxistiska uppfattningen, att samhället är indelat i klasser, som definieras utifrån deras ställning i produktionslivet, och att socialdemokratin är arbetarklassens parti. Det här har genom partiets hela historia präglat socialdemokratins självuppfattning.

Partiet skulle alltså vara ett klassparti, vilket också betydde, att det skulle vara ett massparti, en demokratisk folkrörelse. Denna uppfattning blev senare en av de avgörande sprängpunkterna, när det som skulle komma att bli kommunistpartiet avskildes från socialdemokratien. Enligt den leninistiska partiteorin skulle ett socialistiskt parti vara ett elitparti, det mindretal av arbetarna som genom sitt högre medvetande kunde vara arbetarklassens avantgarde.

Folkrörelsetanken fick så småningom – en bit in på det nya seklet – också ett vidare, om man så vill ideologiskt innehåll. De växande socialdemokratiska och fackliga organisationerna, till vilka kom nya folkrörelser som Kooperationen och ABE, blev något av ett nytt samhälle i det gamla. De förbådade genom sin existens och sitt exempel mitt i det förefintliga borgerliga samhället det kommande socialistiska samhället.

Enn Kokk

PROGRAM FÖR SVERGES SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTI

antaget på 4:de partikongressen i Stockholm den 4 juli 1897

Allmänna grundsatser.

Socialdemokratien skiljer sig från andra politiska partier däri genom, att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra arbetarklassens sociala frigörelse, till be tryggande och utveckling af den andliga och materiella kulturen.

Hufvudorsaken till de lyten, som vidhäfta våra dagars civilisation, är nämligen det privatkapitalistiska produktionssättet, som upplöst de gamla småborgerliga samhällsförhållandena, samlat förmögenheten i ett mindretals händer och delat samhället i arbetare och kapitalister, med mellanliggande lager af dels försvinnande äldre samhällsklasser – småbönder, handverkare och småhandlande – dels uppkommande nya.

Den privata eganderätten till produktionsmedlet var i förra tider en naturlig betingelse för produktion, i det den tillförsäkrade producenten hans produkt. Men i samma mån stordriften undantränger handverket, arbetsmaskinen verktyget, världshandeln och massproduktionen nedbryta alla marknadsgränser, i samma mån blifva de verkliga producenterna förvandlade i en klass af lönarbetare, som i sig upptager den gamla medelklassens nedsjunkande rester och har till sitt sociala kännetecken egendomslöshet med därpå följande beroende och förtryck.

Arbetsprocessens utomordentliga tekniska utveckling, den oerhördt stegrade produktiviteten hos det mänskliga arbetet, det ständigt pågående öppnandet af nya produktionsfält, allt detta, hvarigenom nationalförmögenheten mångdubblats, medför blott å ena sidan ett onaturligt hopande af rikedomar, å andra sidan en kolossal tillväxt af arbetarklassen.

Men samtidigt tvinga dessa förhållanden och denna ödesdigra ten-

dens i samhällets utveckling arbetarne till en motverkande rörelse. De organisera sig som klass för att af arbetsprodukten tilltvinga sig så stor del som möjligt i arbetslön. Sålunda uppstå fackföreningarna och den alltjämt fortgående, allt väldigare former antagande kampen på den nationella och internationella arbetsmarknaden mellan arbetare och arbetsköpare, en kamp, som aldrig skall upphöra, förrän arbetareklassen upphört att vara en klass af lönarbetare.

Detta åter kan endast ske genom upphäfvandet af det privatkapitalistiska monopolet på produktionsmedlen och dessas förvandling till gemensam, hela samhället tillhörande egendom, samt den planlösa varuproduktionens ersättande med en socialistisk, samhällets verkliga behof motsvarande produktion.

Socialdemokratin vill därför genomföra äfven arbetareklassens politiska organisation, sätta sig i besittning af den offentliga makten och efter hand förvandla till samhällig egendom alla produktionsmedlen – transportmedlen, skogarna, grufvorna, bruken, maskinerna, fabriken, jorden.

Arbetareklassens intressen äro de samma i alla land med kapitalistiskt produktionsätt. Med utvecklingen af världshandeln och produktionen för världsmarknaden blifver arbetarnes ställning i hvarje land beroende af deras ställning i öfriga land. Arbetareklassens frigörelse är därför ett verk, hvare alla kulturfolk måste deltaga. Med erkännande häraf förklarar sig Sverges socialdemokratiska parti vara ett med socialdemokratin i andra länder.

Politiskt program.

I.

Allmän, lika och direkt rösträtt vid politiska och kommunala val för alla till myndig ålder hunna medborgare, utan någon af könsskilnaden betingad olikhet.

Valdagen en söndag eller en allmän fridag.

Första kammarens afskaffande.

II.

Folkbeväpning i stället för stående här.

Skiljedomstolar vid internationella tvister.

Riksdagen, och i yttersta hand folkomröstning, afgör om krig och fred.

III.

Religionen förklaras för privatsak.

Statskyrkans och kyrkobudgetens afskaffande.

IV.

Skolans skiljande från kyrkan.

Folkskolans utveckling till en för all gemensam och kulturfördringarne uppfyllande medborgarskola.

V.

Jurydomstol i brottmål.

Af kommunen eller staten tillsatta försvarsadvokater.

Kostnadsfri rättshjälp.

VI.

Gradvis stigande (progressiv) inkomst- och förmögenhetsskatt samt arfsskatt.

Afskaffande af alla indirekta skatter, som förnämligast trycka de produktiva klasserna.

Till fyllande af allmänna budgetsbehof stark utveckling af statens och kommunernas verksamhet som producenter och ledare af samfärdsel och distribution.

Själfdeklaration med laga ansvar vid taxeringen.

VII.

Den allmänna krediten organiseras genom staten.

Jordbrukskreditens direkta reglering genom staten. Lag som, under garantier för ett rationellt jordbruk, hindrar den mindre jordbrukarens expropriation utan vederlag eller brukningsrätt.

VIII.

En verksam arbetareskyddslagstiftning, i främsta rummet:

- a) Normalarbetsdag på högst 8 timmar;
- b) Förbud mot användande i industrin af barn under 14 år;
- c) Förbud mot nattarbete i alla andra fall, än då det nödvändiggöres af arbetsprocessens tekniska natur eller det allmänna bästa;
- d) Förbud mot trucksystemet.

IX.

Öfvervakande af yrkes- och industriarbetet i alla dess grenar genom ett tidsenligt fabriksinspektorat.

X.

Skyldighet för samhället att på ett humant sätt draga försorg om alla sina medlemmar vid sjukdom eller olycksfall samt på ålderdomen.

XI.

Rättslig jämlikhet mellan industriarbetare, landtarbetare, sjöfolk och tjänstefolk, bl. a. genom legostadgans afskaffande och sjölagens omarbeting.

Grundlagsenligt betryggande af fullständig förenings-, församlings-, tryck och yttranderätt.

1905 års partiprogram

Programmet 1905 räknas inte som nytt partiprogram (programrevision). Den inledande delen *Allmänna grundsatsen* är oförändrad i förhållande till 1897 års program. Men det skiljer sig i delen *Politiskt program* på en rad punkter från 1897 års program. Ändringarna går också igen eller förstärks i 1911 års program. Så betonas 1905 de demokratiska friheterna starkare genom att de lyfts från punkt XI, där de 1897 utgjorde en del av paragrafen, till punkt II som ett fristående stycke. De fackliga rättigheterna samlas 1905 på ett ställe, i punkt IX, ett stycke som utvidgas väsentligt 1911.

Kraven skärps och utvidgas när det gäller ägareförhållandena inom främst jordbruk, men även för skogen, gruvorna och vattenfallen. Detta förstärks sedan i 1911 års program där nästan två sidor (punkt XII) handlar om dessa frågor. Dessutom införs 1905 nykterhetsfrågan (punkt XII), som med litet annorlunda formuleringar även återfinns i programmet 1911 (punkt XI). För övrigt är förändringarna 1905, jämfört med 1897 mer marginella.

Under perioden mellan kongresserna år 1900 och 1905 hade en intensiv diskussion pågått kring frågor om parlamentarism, försvar, nykterhet och republiken. Den så kallade jordfrågan och relationen mellan parti och fackföreningsrörelsen ("kollektivanslutningen") var föremål för interna konflikter. 1902 ägde den så kallade storstrejken för allmän rösträtt rum, en i SAP:s historia ovanlig utomparlamentarisk massaktion. Misslyckandet att driva igenom allmän rösträtt samtidigt som den allmänna värnplikten ("folkförsvaret") infördes, ledde till medlemsförluster för partiet. Samtidigt utvecklades motsättningen mellan Svenska Socialistiska Ungdomsförbundet (från 1897; *Hinke Bergegren*) och det 1903 nybildade Socialdemokratiska Ungdomsförbundet (*Per Albin Hansson* med flera). Det var alltså en konfliktfylld period för partiet som dessutom tvingades att ta ställning till union-

skrisen mellan Sverige och Norge 1905, samtidigt som *Hjalmar Branting* allt mer framstod som partiets utan konkurrens skickligaste ledare.

Red.

**PROGRAM FÖR
SVERGES SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTI.**

Antaget på sjette partikongressen i Stockholm 17–25 februari 1905.

Allmänna grundsatser.

Socialdemokratin skiljer sig från andra politiska partier därigenom, att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra arbetareklassens sociala frigörelse, till be-tryggande och utveckling af den andliga och materiella kulturen.

Hufvudorsaken till de lyten, som vidhäfta våra dagars civilisation, är nämligen det privatkapitalistiska produktionssättet, som upplöst de gamla småborgerliga samhällsförhållandena, samlat förmögenheten i ett mindretals händer och delat samhället i arbetare och kapitalister, med mellanliggande lager af dels försvinnande äldre samhällsklasser – småbönder, handverkare och småhandlande – dels uppkommande nya.

Den privata eganderätten till produktionsmedlet var i förra tider en naturlig betingelse för produktionen, i det den tillförsäkrade producenten hans produkt. Men i samma mån stordriften undantränger handverket, arbetsmaskinen verktyget, världshandeln och massproduktionen nedbryta alla marknadsgränser, i samma mån blifva de verkliga producenterna förvandlade i en klass af lönarbetare, som i sig upptager den gamla medelklassens nedsjunkande rester och har till sitt sociala kännemärke egendomslöshet med däraf följande beroende och förtryck.

Arbetsprocessens utomordentliga tekniska utveckling, den oerhört stegrade produktiviteten hos det mänskliga arbetet, det ständigt pågående öppnandet af nya produktionsfält, allt detta, hvarigenom nationalförmögenheten mångdubblats, medför blott å ena sidan ett onaturligt hopande af rikedomar, å andra sidan en kolossal tillväxt af arbetareklassen.

Men samtidigt tvinga dessa förhållanden och denna ödesdigra ten-

dens i samhällets utveckling arbetarne till en motverkande rörelse. De organisera sig som klass för att af arbetsprodukten tilltvinga sig så stor del som möjligt i arbetslön. Sålunda uppstå fackföreningarna och den alltjämt fortgående, allt väldigare former antagande kampen på den nationella och internationella arbetsmarknaden mellan arbetare och arbetsköpare, en kamp, som aldrig skall upphöra, förrän arbetareklassen upphört att vara en klass af lönarbetare.

Detta åter kan endast ske genom upphäfvandet af det privatkapitalistiska monopolet på produktionsmedlen och dessas förvandling till gemensam, hela samhället tillhörande egendom, samt den planlösa varuproduktionens ersättande med en socialistisk, samhällets verkliga behof motsvarande produktion.

Socialdemokratien vill därför genomföra äfven arbetareklassens politiska organisation, sätta sig i besittning af den offentliga makten och efter hand förvandla till samhällig egendom alla produktionsmedlen – transportmedlen, skogarna, grufvorna, bruken, maskinerna, fabriker, jorden.

Arbetareklassens intressen äro de samma i alla land med kapitalistiskt produktionsätt. Med utvecklingen af världshandeln och produktionen för världsmarknaden blifver arbetarnes ställning i hvarje land beroende af deras ställning i öfriga land. Arbetareklassens frigörelse är därför ett verk, hvori alla kulturfolk måste deltaga. Med erkännande häraf förklarar sig Sverges socialdemokratiska parti vara ett med socialdemokratien i andra länder.

Politiskt program.

I.

Allmän, lika och direkt rösträtt, vid politiska och kommunala val, för män och kvinnor från och med 21 år.

Valdagen en söndag eller en allmän fridag.

Författningsrevision, som genomför ett fullt demokratiskt styrelsesätt.

II.

Fullständig yttrande-, tryck- och församlingsfrihet.

III.

Ett folkligt försvarssystem.

Kamp mot militärväsendet.

Mellanfolklig skiljedom.

IV.

Religionen förklaras för privatsak.

Statskyrkans och kyrkobudgetens afskaffande.

V.

Skolans skiljande från kyrkan.

Folkskolans utveckling till en för alla gemensam och kulturfordringarna uppfyllande medborgareskola.

VI.

Jurydomstol i brottmål.

Af kommunen eller staten tillsatta försvarsadvokater.

Kostnadsfri rättshjälp.

VII.

Gradvis stigande (progressiv) inkomst- och förmögenhetsskatt samt arfsskatt.

Afskaffande af alla indirekta skatter, som förnämligast trycka de produktiva klasserna.

Väsentlig höjning af det skattefria existensminimum.

Till fyllande af allmänna budgetsbehof stark utveckling af statens och kommunernas verksamhet som producenter och ledare af samfärdsel och distribution.

VIII.

Den allmänna krediten organiseras genom staten.

Jordbrukskreditens direkta reglering genom staten.

Kraftiga åtgärder för skogens, grufvornas och vattenfallens återförvärfvande åt staten och för arbetares och små jordbrukares skyddande mot bolagens öfvervalde. Staten utvidgar sina jordbruksdomäner, stöder sträfvandena för jordbrukets höjande bland småbönderna, särskildt för kooperation, samt utarrenderar sin egen jord, under garantier för rationellt jordbruk, med trygghet för arrendatorernas själfständighet och brukningsrätt.

IX.

En verksam arbetareskyddslagstiftning, i främsta rummet:

- a) Oinskränkt föreningsrätt. Afskaffande af alla klasslagar (Åkarpsslagen, legostadgan m. fl.) som hindra arbetarnes rörelsefrihet. Sjölagens reformering.
- b) Lagstadgad 8 timmars arbetsdag.
- c) Förbud mot användande i industrien af barn under 15 år.
- d) Inskränkning af nattarbetet.
- e) Förbud mot trucksystemet.

X.

En tidsenlig och allt mer omfattande yrkesinspektion.

XI.

Skyldighet för samhället att genom en effektiv folkförsäkring på ett humanant sätt draga försorg om alla sina medlemmar vid olycksfall, sjukdom, invaliditet eller arbetslöshet samt på deras ålderdom.

XII.

Nyktterhetsrörelsens främjande genom undervisning i alla offentliga skolor om alkoholens natur och verkningar samt genom stödandet af en praktisk nyktterhetslagstiftning.

1911 års partiprogram

1897 års partiprogram reviderades år 1911. Revisionen blev en halv framgång för det som kallades partivänstern, som leddes av folk som humanisten och före detta liberalen *Carl Lindbagen* och av bondsocialisten *Fabian Månsson*. De och flera med dem – *Fredrik Ström*, *Zäta Höglund*, *Ivar Vennerström* och andra – gick vid partisprängningen 1917 till det nya Socialdemokratiska vänsterpartiet.

1911 års programrevision innebar, att programmet snarare blev mer utopistiskt än marxistiskt. Den marxistiska klassanalysen modifierades till exempel, och mellanklasserna småbönder [se även 1905; red.], hantverkare och småhandlare lyftes fram som bestående grupper, vars produktionsmedel inte skulle socialiseras. Det var alltså paradoxalt nog den dåvarande partivänstern, som för första gången i partiets programhistoria lyfte fram småföretagarna!

Många av de ledande krafterna i Socialdemokratiska vänsterpartiet kom senare, i omgångar, tillbaka till socialdemokratien. Ett par av de viktigaste faktorerna bakom deras brytning med Socialdemokratiska Arbetarepartiet hade varit deras antimilitarism och deras motstånd mot partidisciplinen inom socialdemokratien. I det nya partiets ”partidemokratiska manifest” stod det i första paragrafen: ”Hos partiets djupa leder, icke hos några överledare skall ledningen och avgörandet ligga. Partiets förtroendemän äro folkets jämlikar och tjänare, icke dess herrar.” Och i tredje paragrafen hette det: ”En majoritet har följaktligen ingen rätt att påtvinga andra medlemmar sina meningar att hävdas såsom de senares egna åsikter.” Man kan ju förstå, att de tidigare nämnda personerna och andra intellektuella idealister inte fann sig väl till rätta i det parti, som år 1921 bytte namn till Sveriges kommunistiska parti och blev sektion av Komintern, med den styrning utifrån och den så kallade demokratiska centralism det innebar.

PROGRAM FÖR SVERGES SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTI.

Antaget på åttonde partikongressen i Stockholm 9–16 april 1911.

Allmänna grundsatser.

Socialdemokratin skiljer sig från andra politiska partier därigenom, att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra de undertryckta klassernas sociala frigörelse, till betryggande och utveckling av den andliga och materiella kulturen.

Huvudorsaken till de lyten, som vidhäfta våra dagars civilisation, är nämligen det privatkapitalistiska produktionssättet, som upplöst de gamla småborgerliga samhällsförhållandena, samlat förmögenheten i ett mindretals händer och gjort motsättningen mellan arbetare och kapitalister till det nutida samhällets mest utmärkande drag.

Den privata äganderätten till produktionsmedlet var i förra tider en naturlig betingelse för produktionen, i det den tillförsäkrade producenten hans produkt. Men i samma mån stordriften undantränger hantverket, arbetsmaskinen verktyget, världshandeln och massproduktionen nedbryta alla marknadsgränser, i samma mån bliva de verkliga producenterna förvandlade i en klass av lönarbetare, som i sig upptager talrika elementer från de under kapitalismens utveckling nedtryckta mellanlagren och har till sitt sociala kännetecken egendomslöshet och otrygghet med därav följande beroende och förtryck.

Kapitalismen fordrar emellertid icke blott lönearbetarnas underkastelse. Även där den låter de gamla mellanklasserna – småbönder, hantverkare, småhandlande – formellt bestå, undergräver den deras självständighet. Vad särskilt jordbruket angår får småbonden ofta hårt känna sin skattskyldighet till privatkapitalet, och den beroende småbrukaren är föga mindre betryckt än den egendomslöse lantarbetaren på andras jord.

Arbetsprocessens utomordentliga tekniska framsteg, den oerhört

stegrade produktiviteten hos det mänskliga arbetet, det ständigt pågående öppnandet av nya produktionsfält, hela denna kapitalistiska utveckling, varigenom nationalförmögenheten mångdubblats, medför blott å ena sidan ett onaturligt hopande av rikedomar, å andra sidan en kolossal tillväxt av arbetareklassen.

Men samtidigt tvinga dessa förhållanden och denna ödesdigra tendens i samhällets utveckling arbetarna till en motverkande rörelse. De organisera sig som klass i fackföreningar för att av arbetsprodukten tilltvinga sig så stor del som möjligt i arbetslön, samt som konsumenter i Kooperation för levnadskostnadernas nedbringande. Sålunda uppstår den alltjämt fortgående, allt väldigare former antagande kampen på den nationella och internationella arbetsmarknaden mellan arbetare och arbetköpare, och på varumarknaden börjar en motsvarande kamp mellan de olika intressegrupperna att framträda. Hela denna klasskamp skall aldrig upphöra förrän samhället blivit så ordnat, att arbetets frukter tillfalla dem som arbeta.

Där produktionsmedlet och arbetet ännu finnas förenade på en och samma hand (självständigt småbruk eller småhantverk) är detta krav fyllt. Men därutöver måste fordras att i den moderna produktionen, där stordriften härskar, de privatkapitalistiska monopolen överförs till samhällelig kontroll och besittning för att ersätta den nuvarande planlösa produktionen med en efter samhällets verkliga behov planlagd produktion, i vilken produktionsmedlen brukas så, som är för deras ekonomiska utnyttjande mest fördelaktigt.

Detta mål kan blott förverkligas genom organisation och politisk kamp av arbetarklassen och övriga grupper i samhället, som lida av den kapitalistiska utsugningen. Socialdemokratin, vars uppgift är att klargöra målet och vägarna för denna kamp och samla massorna till densamma, strävar därför till att erövra den politiska makten för att, på den väg och i den ordning utvecklingen själv anvisar, genomföra samhällets socialistiska organisation.

Socialdemokratin vill alltså avskaffa klassväldet och skapa ett fast underlag för allas ekonomiska och andliga frihet. Den vill avskaffa fattigdomen och införa ett samhällsskick, som öppnar vägarna för alla fram till bröd, frihet och självansvar.

Arbetarklassens intressen äro desamma i alla länder med kapitalis-

tiskt produktionssätt. Med utvecklingen av världshandeln och produktionen för världsmarknaden bliver arbetarnas ställning i varje land beroende av deras ställning i övriga länder. Arbetarklassens frigörelse är därför ett verk, vari alla kulturfolk måste deltaga. Med erkännande härav förklarar sig Sveriges socialdemokratiska arbetarparti vara ett med socialdemokratin i andra länder.

Politiskt program.

I.

Allmän, lika och direkt rösträtt vid politiska och kommunala val för män och kvinnor från och med 21 år.

Valdagen en söndag eller en allmän fridag.

Författningsrevision, som genomför ett republikanskt och demokratiskt styrelsesätt.

II.

Fullständig yttrande, tryck- och församlingsfrihet.

III.

Kamp mot militarismen.

Successiv minskning av militärbördorna fram mot avvärpning.

Bindande skiljedomsavtal, permanent skandinavisk neutralitet, kraftig internationell samverkan mellan arbetareorganisationerna mot kriget.

IV.

Religionen förklaras för privatsak.

Statskyrkans och kyrkobudgetens avskaffande.

V.

Skolans skiljande från kyrkan.

Folkskolans utveckling till en för alla gemensam och kulturfördringarna uppfyllande medborgarskola.

VI.

Ökat folkligt inflytande på rättsväsendet, såväl vid tillsättande av domare som vid själva rättsskipningen, särskilt i brottmål.

Strafflagstiftningens fortgående humanisering. Dödsstraffets avskaffande.

Av kommun eller stat tillsatta saksförare att bistå rättssökande och i övrigt kostnadsfri rättshjälp i erforderliga fall.

VII.

Inkomst-, förmögenhets- och arvsskatt efter stark progression.

Avskaffande av alla indirekta skatter – som förnämligast trycka de produktiva klasserna – framför allt genom ett energiskt bekämpande av tullarna.

Väsentlig höjning av det skattefria existensminimum.

Till fyllande av allmänna budgetsbehov stark utveckling av statens och kommunernas verksamhet som producenter och ledare av samfärdsel och distribution.

VIII.

Den allmänna krediten organiseras genom staten.

IX.

En verksam arbetareskyddslagstiftning, i främsta rummet:

a) Oinskränkt föreningsrätt.

b) Lagstadgad 8 timmars arbetsdag och minst 36 timmars sammanhängande fritid i veckan.

c) En tidsenlig och omfattande yrkesinspektion.

d) Skydd mot yrkesfara.

e) Förbud mot användning i industrin av barn under 15 år.

f) Förbud mot nattarbete, där arbetet ej av tekniska skäl eller i den allmänna välfärdens intresse måste äga rum.

g) Sjölagens reformering.

h) Förbud mot trucksystem.

i) Avskaffande av alla klasslagar (Åkarpslagen, legostadgan m. fl.), som hindra arbetarnas rörelsefrihet.

Arbeterskyddslagstiftningen genomföres, där så ske kan, utan skillnad till kön.

X.

Skyldighet för samhället att genom en effektiv folkförsäkring på ett humanant sätt draga försorg om alla sina medlemmar vid olycksfall, sjukdom, invaliditet eller arbetslöshet samt på deras ålderdom.

XI.

Bekämpande av alkoholismen genom undervisning i alla offentliga skolor om alkoholens natur och verkningar på individ och samhälle samt genom ett lagstiftningsarbete, som leder fram till lagstadgat rusdrycksförbud.

XII.

Jorden och dess rikedomar böra, liksom andra väsentliga produktionsmedel, bli hela det arbetande folkets egendom. Men då inom jordbruket smådriften för närvarande består och utvecklas vid sidan av stordriften, och kapitalismen på detta område tränger fram delvis under andra former än inom industrin, måste kampen mot utsugningen föras delvis efter andra linjer. Av Sverges jordbrukande befolkning utgöra mindre jordbrukare och torpare samt lantarbetare det ojämförligt största antalet. För de små jordbrukarna är jorden icke ett medel att tillägna sig frukterna av andras arbete, utan endast att förtjäna åt sig och de sina ett nödortfött uppehälle. De tillhöra liksom lönearbetarna de utsugna folkklasserna. En jordpolitik, som vill gagna dessa jordens brukare, bör följaktligen syfta till att stegra avkastningen av jorden; den bör förebygga, att jorden hemfaller till kapitalistiskt monopol och spekulation och i stället tillförsäkra jordens brukare frukten av deras arbete. Samhället bör tillika sörja för, att lämplig jord hålles på rimliga villkor och under betryggande former tillgänglig för alla, som vilja ägna sitt arbete åt jorden.

I enlighet med denna tankegång fordrar partiet:

Enskilda monopol på speciella naturrikedomar, såsom större skogar, gruvor, vattenfall och större torvmossar, överföras till samhället. Koncessionssystem som övergång till socialisering. Kronans jorddo-

nationer återbördas i skäligen fall åt samhället. Viktigare flottleder övertagas av samhället.

Staten och kommunerna utvidga sin jordbesittning. Jordbruksdomänerna upplåtas efter förhållandena antingen till stordrift – genom utarrendering till kooperativ drift, eller, intill dess så kan ske, till enskilda under betryggande garantier för arbetarna – eller till småbruk under villkor som trygga dessas bestånd och brukarens rätt. Tomtmark upplåtes med tomträtt, förköps- eller återköpsrätt.

Lant- och skogsarbetarnas föreningsrätt hävdas. Yrkesinspektionen utsträcker till det större jord- och skogsbruket och omfattar även bostadsinspektion. Åt de lantarbetare och andra, som vilja bli småbrukare eller övergå till kooperativt jordbruk, upplåtes under tryggad besittning lämplig jord, som i sista hand kan förvärfvas genom tvångsavlösning från storgods (bolagsdomäner, herrgårdar).

Torpare, bolagsarrendatorer samt lägenhetsinnehavare på annans grund frigöras, ytterst genom tvångsavlösning. Brukare av annans jord skyddas genom effektiv arrendelagstiftning.

Självägande småbönder och småbrukare stödjas gent emot allt slags bolags- och storgodsvälde.

Kooperation mellan jordbrukare och alla andra medel, genom vilka småbruket kan tillföras stordriftens fördelar, befordras kraftigt. Jordbruksutbildningen främjas. Rationell skogsvård.

Kredit för jordbruks- och bostadsändamål, särskilt åt mindre bemedlade, regleras direkt genom samhället (stat och kommun). Kooperativa kreditkassor uppmuntras.

1920 års partiprogram

Nästa programrevision skedde år 1920, alltså relativt nära in på parti-sprängningen. Man kunde tro, att detta program därför skulle vara mer högerinriktat. Men dåtidens unga – en *Per Albin Hansson*, en *Gustav Möller*, en *Rickard Sandler*, en *Arthur Engberg* – var alla väl skolade i tidens förhärskande marxistiska uppfattningar och skrev ett program, som kanske är det mest marxistiskt betonade i partiets historia. I själva verket tyckte de, att den ryska bolsjevikrevolutionen, för att låna *Brantings* ord, var ett förmarxistiskt återfall: det feodala ryska samhället var helt enkelt inte moget för socialism. Uttryck som ”ut-sugning”, ”utarmning” och ”klasskamp” är karaktäristiska för språket i 1920 års partiprogram.

Det här programmet kom att bli gällande ända fram till 1944. En av förklaringarna till dess livslängd är förstås andra världskriget. Egentligen borde partiets trettioåriga erfarenhet ha gjort en programrevision påkallad. I början av trettioåret kom socialdemokratin för första gången till makten på riktigt. Man kunde sätta makt bakom orden. *Ernst Wigforss* kunde göra insatser för att sänka arbetslösheten, och *Gustav Möller* tog de första stegen för att bygga det som senare kom att kallas välfärdsstaten. ”Båd’ stat och lagar oss förtrycka. Vi under skatter digna ned”, hette det i ”Internationalen”. Att ”förtryck-arstaten” kunde användas till folkflertalets fromma var en ny erfarenhet för arbetarrörelsen.

Enn Kokk

PROGRAM FÖR SVERGES SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTI.

Antaget på elfte partikongressen i Stockholm 1920.

Allmänna grundsatser.

Socialdemokratin skiljer sig från andra politiska partier därigenom, att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra de utsugna klassernas sociala frigörelse, till betryggande och utveckling av den andliga och materiella kulturen.

Huvudorsaken till de lyten, som vidhäfta våra dagars civilisation, är nämligen det privatkapitalistiska produktionsättet, som lagt äganderätten till produktionsmedlen i ett mindretals händer, dömt flertalet till egendomslöshet och beroende samt gjort motsättningen mellan arbetare och kapitalister till det nutida samhällets bestämmande drag.

Den privata äganderätten till produktionsmedlen var i äldre tider ett medel att tillförsäkra producenten hans produkt. Den kapitalistiska privategendomen har i stället blivit ett medel för de besittande att fränhända de arbetande frukterna av deras arbete.

Denna kapitalistiska utsugning behärskar, om ock i växlande former, det moderna samhället och lämnar intet område därav oberört.

Det trycker främst sin prägel på utvecklingen i alla industriländer. I samma mån de småborgerliga samhällsförhållandena upplösas, stordriften undantränger hantverket, arbetsmaskinen verktyget, världshandeln och massproduktionen nedbryta alla marknadsgränser, i samma mån bliva de verkliga producenterna förvandlade i en klass av lönearbetare, som i sig upptager talrika elementer från de under kapitalismens utveckling nedtryckta mellanlagren och har till sitt sociala kännetecken egendomslöshet och otrygghet med därav följande beroende och förtryck.

Arbetsprocessens utomordentliga tekniska framsteg, den oerhört stegrade produktiviteten hos det mänskliga arbetet, det ständigt på-

gående öppnandet av nya produktionsfält, hela denna kapitalistiska utveckling, varigenom nationalförmögenheten mångdubblats, medför å ena sidan ett onaturligt hopande av rikedomar, å andra sidan en kolossal tillväxt av den egendomslösa arbetareklassen.

Kapitalismen visar sig därjämte oförmögen att fullt utnyttja de alltjämt växande produktivkrafterna. Planlösheten i den kapitalistiska produktionen upphäves ej ens med dess högsta organisationsformer. Det högre mått av ekonomisk ordning, som genom förtrustningen vinnes, medger icke produktivkrafternas ändamålsenliga användning och fulla utnyttjande. Utsugningen fortgår till förmån för ett allt mera koncentrerat och allt mäktigare kapitalvälde.

Men samtidigt tvinga dessa förhållanden och denna ödesdigra tendens i samhällets utveckling arbetarna till en motverkande rörelse. De organisera sig mot utsugningen, som producenter i fackföreningar och som konsumenter i kooperativa sammanslutningar under en alltjämt fortgående, allt väldigare omfång antagande kamp mellan arbetare och kapitalister.

Klasskampen mellan utsugna och utsugare får sin moderna prägel. Arbetareklassen blir medveten om sin historiska mission att vara bäraren av en ny produktionsordning, frigjord från profitintresset, och framträder som den ledande bland de utsugna folkklasser, vilka kapitalismen bragt i beroende och otrygghet.

Ty icke blott de industriella produktionsmedlen och de naturrikedomar, som den industriella produktionen exploaterar, hava kommit i kapitalismens händer. Den gör sig till härskare även på områden, dit den industriella storproduktionen icke trängt fram. Där den låter de gamla mellanklasserna bestå, undergräver den deras ekonomiska självständighet. Ej blott hantverkare, småhandlare och utövare av fria yrken bliva skattskyldiga till kapitalet. Som bank- och bolagskapital lägger det även jordbruksjorden under sitt välde. Jordens verkliga brukare försättas, där de icke redan i egenskap av lönearbetare vid storgods helt intaga samma sociala ställning som industrins arbetare, uti ekonomisk ofrihet, tributpliktiga till en kapitalism i ständig utvidgning.

Den motsättning mellan arbetare och kapitalister, som den industriella utvecklingen framkallat, vidgas sålunda till en hela samhället ge-

nomgående motsättning mellan de utsugna och deras kapitalistiska utsugare.

Men därmed följer ock en samling av alla de utsugna klasserna, som i klasskampen taga ställning sida vid sida. Denna klasskamp skall icke upphöra, förrän samhället så omdanats, att den kapitalistiska ut-sugningen helt är upphävd, klassamhället fallet och massfattigdomen avskaffad.

Detta åter kan endast ske genom att upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning samt genom att ersätta den nuvarande planlösa varuproduktionen med en socialistisk, efter samhällets verkliga behov planlagd, för välståndets höjande stegrad produktion.

Detta mål kan icke uppnås utan politisk kamp. Socialdemokratin vill därför samla och politiskt organisera de utsugna klasserna, klargöra deras roll i den sociala utvecklingen, målet och vägarna för deras klasskamp, erövra den politiska makten och på den väg och i den ordning utvecklingen själv anvisar, genomföra samhällets socialistiska organisation.

Arbetareklassens intressen äro desamma i alla länder med kapitalistiskt produktionssätt. Med utvecklingen av världshandeln och produktionen för världsmarknaden bliver arbetarnas ställning i varje land beroende av deras ställning i övriga länder. Arbetareklassens frigörelse är därför ett verk, vari alla kulturfolk måste deltaga. Med erkännande härav förklarar sig Sveriges socialdemokratiska arbetareparti vara ett med socialdemokratin i andra länder.

Politiskt program.

I.

Yttrande- och tryckfrihet.

Religionsfrihet.

Föreningsrätt och församlingsfrihet.

II.

Folkelig självstyrelse.

Allmän, lika och direkt rösträtt för myndiga män och kvinnor.

Republik.

Demokratiskt representationsskick.

Folkomröstning.

III.

Sakkunniga förvaltningsorgan, rekryterade och kontrollerade efter demokratiska grundsatser.

IV.

Folkligt inflytande på rättsväsendet.

Lekmannamedverkan i rättsskipningen.

Offentligt processförfarande i alla instanser.

Kostnadsfri rättshjälp.

Human strafflagstiftning. Dödsstraffet avskaffas.

Strafflagen för krigsmakten avskaffas.

Rättslig likställighet mellan man och kvinna.

Undantagslagar mot arbetarna upphävas.

V.

Kostnadsfri undervisning i offentliga skolor.

Gemensam folkskola som grundval för medborgarnas utbildning.

Fackskolor för hantverk, industri, handel, jordbruk och fria yrken.

Tryggt tillträde för kvalificerade till högre undervisningsanstalter.

Ekonomiska hinder för deras utbildning undanröjas.

Konfessionslöst undervisningsväsen.

Främjande av det fria forsknings- och bildningsarbetet.

VI.

Statskyrkan avskaffas.

Av kyrkan disponerade egendomar stanna i samhällets ägo.

VII.

Direkt beskattning.

Progressiv inkomstskatt. Skattefritt existensminimum. Skärpt skatt å arbetsfri inkomst.

Enskild förmögenhet beskattas progressivt, särskilt genom arvsskatt.

Samhällelig kapitalbildning tryggas vid beskattningen.

Överskott från samhällets företag bidra till budgetbehovens fyllande.

VIII.

Frihandel.

Utrikeshandeln organiseras under samhällets kontroll.

IX.

Olycksfallsförsäkring. Sjukförsäkring. Moderskapsförsäkring. Arbetslöshetsförsäkring.

Pensionering av åldringar och invalider samt barn- och änkepensionering.

X.

Lagstadgad 8 timmars normalarbetsdag.

Förbud mot nattarbete, där arbetet ej av tekniska skäl eller i den allmänna välfärdens intresse måste äga rum.

Minst 36 timmars sammanhängande fritid i veckan.

Förbud mot användning av barn under 15 år i industrin. Likaså mot allt förvärvsarbete, som hindrar obligatorisk skolgång.

Skydd mot yrkesfara. Yrkesinspektion.

Offentlig, kostnadsfri arbetsförmedling.

En tillfredsställande lägsta lönestandard upprätthålles genom samhällets reglerande ingripande.

Arbetarskyddslagstiftningen utsträcker till hemindustrin.

Frihet att utvandra och invandra.

Arbetareskyddets och arbetareförsäkringens förmåner tillförsäkras även utländska arbetare.

Arbetareklassens rättigheter betryggas genom internationella överenskommelser.

XI.

Bekämpande av alkoholismen. Undervisning om alkoholens verkningar på individ och samhälle. Åtgärder för undanröjande av alkoholismens sociala orsaker. Restriktions- och förbudslagstiftning.

XII.

Expropriationsrätt för samhällets behov.

XIII.

I samhällets ägo överföras:

alla för en planmässig folkhushållnings genomförande erforderliga

naturrikedomar,

industriföretag,

kreditanstalter,

transportmedel och kommunikationsleder.

Sakkunnig ledning av samhällets företag under garantier mot byråkratisk skötsel.

Arbetare och konsumenter deltaga i samhällsföretagens förvaltning.

Samhällelig kontroll över företag, som kvarstå i enskild ägo.

XIV.

Samhället befrämjar Kooperationen.

XV.

A.

Tvångsköp av större jordegendomar i enskild ägo.

Vanhävdade egendomar indragas till samhället.

Fideikommissioninstitutionen upphäves; samhället inlöser fideikommissionen.

Statens jorddonationer återgå till samhället.

Styckning av samhällets jordegendomar endast om naturförhållandena göra stordrift olämplig.

Upplåtelse av samhällets större jordegendomar till enskilda sker under garantier för det allmännas och för jordbruksarbetarnas intressen.

Samhällets för småbruk avsedda jordegendomar upplätas till brukarna mot tryggad besittningsrätt.

B.

Koncessionssystem, som lägger kontrollen över jordköp i samhällets hand, för i enskild ägo befintliga jordbruksföretag.

Torpare och arrendatorer å jord i enskild ägo skydda genom arrendelagstiftning. Ersättning av jordägaren för nyodlingar och jordförbättringar.

Vid jordägares frånfalle inlöser staten, därest arvingarna så önska, egendomen i syfte att trygga deras möjlighet att bruka fädernejorden.

Hela landet omfattande vanhävdslag.

C.

Egnahemsrörelsen lägges helt i samhällets hand.

Samhället ställer mot avgäld medel till förfogande åt egnahemstägaren för uppförande av åbyggnader.

XVI.

Inkomstens och förmögenhetens fördelning regleras.

XVII.

Folklig kontroll över utrikespolitiken. Den hemliga diplomatien avskaffas.

Ett demokratiskt organiserat folkens förbund.

Internationell ordningsmakt och avrustning.

1944 års partiprogram

1944 års partiprogram, som väsentligen formulerades av en av den socialdemokratiska vänsterns förgrundsfigurer, *Ernst Wigforss*, bröt inte med den marxistiskt präglade socialdemokratiska idétraditionen, men språket i programmet var märkbart förändrat. *Wigforss'* egen motivering på partikongressen var, att uttrycken i 1920 års partiprogram lätt kunde missförstås och därför måste kläs i en annan och modernare språkdräkt. Följaktligen saknades i 1944 års partiprogram ord som "utsugning", "utarmning" och "klasskamp".

Samtidigt hade alltså den politiska och sociala verkligheten förändrats. Partiet satt sedan 1932 i regeringsställning. 1944 års programrevision var den första, då partiet hade verkliga möjligheter att genomföra det som programfästes. Följaktligen kom också de mer omedelbara samhällsförändringarna att få större plats i programdebatten. Det är karaktäristiskt, att det så kallade efterkrigsprogrammet (de 27 punkterna för bland annat full sysselsättning) kanske uppmärksammades mer än det reviderade partiprogrammet. Diskussionen om handlingsprogrammet för den första efterkrigstiden tedde sig viktigare än diskussionen om det mer långsiktiga partiprogrammet.

Enn Kokk

**PROGRAM FÖR
SVERIGES SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTI.**

(Enligt beslut å partiets sjuttonde kongress 1944)

Allmänna grundsatser.

Socialdemokratins mål är att så omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation, att bestämmanderätten över produktionen lägges i hela folkets händer, flertalet frigöres från beroende av ett mindretal kapitalägare och den på ekonomiska klasser byggda samhällsordningen lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande medborgare.

Den klyvning av folket i en med särskilda privilegier utrustad herreklass och av denna beroende breda befolkningslager, som satt sin prägel på tidigare samhällsbildningar, och som där uppenbart tagit sig uttryck i fåtalets makt att tillägna sig frukterna av de mångas arbete, har nämligen icke heller i de på ett privatkapitalistiskt produktionssätt vilande borgerliga samhällena försvunnit. Den har i dessa samhällens demokratiska utvecklingsformer blivit på väsentliga punkter begränsad, men den fortlever i en ytterst ojämn fördelning av egendom och inkomster, i klyftan mellan ägare och egendomslösa, i motsättningen mellan kapitalister och lönarbetare.

Det avgörande kännetecknet på den borgerliga hushållningen är nämligen icke att enskilda besitta egendom, men att äganderätten och rätten att bestämma över de väsentliga delarna av samhällets materiella produktionsmedel ligger i ett mindretals händer, medan ett flertal är utestängt från delaktighet i denna äganderätt och vinner en otrygg bärgning såsom av kapitalets ägare anställda lönarbetare. Med denna ojämnhet och dessa motsättningar följer icke blott väsentliga olikheter i materiell levnadsstandard. Bristen på ekonomisk jämlikhet innebär också brist på jämlikhet i utbildning och uppfostran, i möjligheterna att vinna delaktighet i den andliga och materiella kulturen. Att vara utestängd från delaktighet i äganderätten betyder också att vara utestängd från vad därmed följer av inflytande och ansvar, ut-

rymme för personliga insatser, självständighet och trygghet.

De ekonomiska krafter, som framskapa och vidmakthålla dessa för det borgerliga samhället utmärkande drag, visa inga tecken att förlora i styrka.

I samma mån som de småborgerliga samhällsförhållandena upplösas, stordriften undantränger hantverket, arbetsmaskinen, verktyget, världshandeln och massproduktionen nedbryta alla marknadsgränser, i samma mån förvandlas en allt större del av producenterna till en klass av lönarbetare, som i sig upptager talrika elementer från de under kapitalismens utveckling nedtryckta mellanlagren men som framför allt har ökat i antal genom den snabba tillväxt av befolkningen, som möjliggjorts av de ständigt stegrade produktivkrafterna.

De produktionsformer, i vilka de arbetande fortfarande äro ägare till sina produktionsmedel, försvinna icke. Inom jordbruket spela de i stora delar av världen en mycket betydelsefull roll. I stordriftens spår följer uppkomsten av ny verksamhet i hantverkets eller det lilla industriföretagets form. Nya mellangrupper av anställda på de tekniska och kommersiella områdena intaga i olika hänseenden en särställning gentemot övriga lönarbetare. Men strömmens huvudriktning har icke därigenom blivit ändrad. Arbetsprocessens tekniska framsteg, den stegrade produktiviteten hos det mänskliga arbetet, det ständigt pågående öppnandet av nya produktionsfält, hela denna utveckling i den kapitalistiska företagsamhetens form, varigenom produktionsresultat, nationalinkomst och nationalförmögenhet mångdubblats, har visserligen lett till en småningom förbättrad bärgning även för de breda lagren av befolkningen, men den har också fört med sig ett hopande av rikedomar å ena sidan och å den andra en oavbruten tillväxt av den från äganderätt till produktionsmedlen skilda arbetarklassen.

Ännu mera framträdande än anhopningen av rikedom är koncentrationen av den ekonomiska makten. Även där äganderätten är delad ut i något vidare kretsar, samlas makten att bestämma över kapitalets förvaltning i ett fåtals händer, medan flertalet för sin bärgning blir beroende av de beslut, som detta fåtal fattas på grundval av sitt enskilda intresse eller sitt enskilda omdöme om vad samhällets intresse kräver.

I detta beroende har de arbetande massornas otrygghet sin rot. Ty jämsides med den kapitalistiska företagsamhetens förmåga att draga

in i produktionen en växande mängd av arbetskraft och att taga i sin tjänst de nya materiella produktionsmedel som vetenskapens upptäckter och teknikens uppfinningar ställa till förfogande, framträder alltmer dess oförmåga att helt frigöra och fullt utnyttja dessa produktivkrafter. Denna oförmåga får sin skarpaste tillspetsning under tider av akut kris, men även under mera normala tider tagas samhällets produktiva tillgångar endast ofullständigt i bruk. Ty ledstjärnan för kapitalistisk företagsamhet måste vara möjligheten att förränta kapitalet och bereda enskilda tillfredsställande vinst. I ett näringsliv, utsatt för ständiga och växlande påverkningar av tekniska och ekonomiska, sociala och politiska krafter, har denna ledstjärna visat sig icke leda till den fulla sysselsättning som samhällets bästa kräver eller till en planmässig hushållning med samhällets tillgångar för tillfredsställande av medborgarnas behov.

Dessa skadeverkningar avhjälpas icke utan förvärras genom den alltmer omfattande utvecklingen till monopolistiska sammanslutningar mellan enskilda företag. Den ordning varmed dessa sammanslutningar ersätta en ohejdad och ofta slösaktig konkurrens, innebär oftast en reglering nedåt av produktionen och skärper tendensen till ofullständigt utnyttjande av samhällets produktiva tillgångar.

Fattigdom mitt i ett överflöd av produktionsmedel, arbetslöshet mitt under brist på arbetets produkter, den uppenbara klyftan mellan den bärning som de produktiva tillgångarna synas ställa i utsikt för människorna, och den som verkligen faller på deras lott, allt detta har undergrävt tron på den kapitalistiska hushållningen såsom den bästa formen för ekonomisk organisation. Det har gjort frågan om denna hushållnings framtid och om möjligheterna till dess omdaning till den centrala frågan för de borgerliga samhällenas ekonomiska politik. Det har även inom samhällslager, som icke i likhet med lönarbetarna direkt lida under otryggheten och beroendet, kallat fram långtgående krav på samhällets ingripande i det ekonomiska livet. Det har gjort arbetarklassen alltmera medveten om sin historiska uppgift att vara bäraren av en ny produktionsordning, som icke styres av ensidiga och begränsade vinstintressen. Det har vidgat lönarbetarnas kamp för sin egen frigörelse, deras klasskamp mot de i det kapitalistiska näringslivet maktthavande, till en kamp för de arbetande medborgarna överhuvud.

Denna kamp får sin prägel av de klassmotsättningar som det borgerliga samhället rymmer men också av de rättsgrundsatser som i detta samhälle tillämpas.

När arbetarna organisera sig som producenter i fackföreningar, som konsumenter i kooperativa sammanslutningar, som medborgare i politiska partier, kunna de göra det på grundval av de friheter och rättigheter, som det borgerliga samhället i sina demokratiska former tillförsäkrar sina medborgare.

Med stöd av dessa rättigheter ha arbetarna brutit det envælde, som kapitalägarna i egenskap av arbetsgivare tidigare utövade inom företagen. Arbetarnas organisationer ha blivit erkända som likaberättigad part vid förhandlingar om löner och andra arbetsmarknadens förhållanden, och fördelningen av produktionens avkastning har påverkats till arbetarklassens förmån.

I konsumentkooperationen har en ny ekonomisk organisationsform vuxit fram, som utan förmedling av enskilda kapitalägares vinstintresse tillgodoser behovet av distribution och produktion, utvecklar en förbrukarnas egen företagsamhet, visar sig i stånd att taga upp tävlan med kapitalistiska storföretag och att bryta eller mildra ett av dem etablerat monopolvälde.

I samma mån som de breda lagrens politiska inflytande ökats, har lagstiftningen börjat formas efter deras intressen. På socialpolitikens, undervisningspolitikens och skattepolitikens väg ha de första stegen tagits till en utjämning av medborgarnas ekonomiska, sociala och kulturella villkor.

Den medborgerliga frihet, i vars hägn denna utveckling ägt rum, har icke fallit den svenska arbetarrörelsen till som en färdig skänk av ett demokratiskt borgerligt samhälle. Den har förvärvat under strid mot segt försvarade privilegier. Socialdemokratin har varit med om att förvärva den och socialdemokratin är beredd att sätta in sina krafter till dess skydd. Den rättsliga och politiska demokratin är för socialdemokratin icke blott ett vapen i striden för en ekonomisk samhällsordning. Den är själv ett mål, därför att den ingår som en omistlig del i den demokratiska ordning, den gemenskap av fria och likaberättigade medborgare, som är målet för socialdemokratins strävan. I övertygelsen om att främja frihetens sak och bereda människorna

möjligheter till ett bättre och rikare liv har borgerlig demokrati tagit del i arbetet att röja undan rättsliga och politiska klassprivilegier. I samma övertygelse vill socialdemokratien fortsätta arbetet på att röja undan de ekonomiska.

Inom stora och växande delar av näringslivet äro ägare och arbetare skilda klasser, klasskampen blir en ofrånkomlig konsekvens. Socialdemokratien vill åter förena arbetarna och egendomen. Den vill på de olika vägar som vid varje tid visa sig ändamålsenliga göra de arbetande delaktiga i äganderätten till de produktionsmedel, varpå deras bärning beror.

Där betingelser finnas för småföretagens verksamhet, kan en sådan förening komma till stånd i den enskilda äganderättens form. Men under stordriftens tekniska förutsättningar måste kollektiva former skapas för delaktighet i egendomen. På grundval av samhällets äganderätt eller samhällets kontroll över produktionsmedlen vill socialdemokratien skapa sådana former för produktionens organisation, som ge de arbetande ökat inflytande och ansvar, självständighet och trygghet. Men vägledande blir därvid också kravet att icke endast bevara utan stärka en anda av företagsamhet och en rörelsefrihet, som kan hotas både av offentlig och enskild byråkrati, men som är en förutsättning för utvecklingen av en livskraftig produktion.

Vare sig den ekonomiska verksamheten bygger på enskild äganderätt eller olika former av kollektiv äganderätt måste den samordnas till en planmässig hushållning, om icke arbetskraft och materiella tillgångar skola gå tillspillo i sysslolöshet eller i en icke tillräckligt effektiv produktion. En sådan samordning kan endast komma till stånd under samhällets ledning och med en sådan inriktning, att enskilt vinstintresse och enskilda grupperas intressen överhuvud underordnas de mål som samfällt eftersträvas. Med de arbetandes gemensamma bestämmanderätt följer deras gemensamma ansvar, varje medborgares skyldighet att åtaga sig det arbete och fullgöra de uppgifter, som krävas för en effektiv organisation av produktionen.

I en sådan gemensam hushållning blir det möjligt att tillförsäkra medborgarna en levnadsstandard, svarande mot det gemensamma arbetets avkastning. Den drivkraft till ekonomiskt framåtskridande som ligger i den enskildes önskan att förbättra sin egen ställning tages till

vara under arbetet för en väsentlig utjämning av inkomsterna och därmed för en ökad social och kulturell likställighet.

Samhällsinflytande över produktivkrafterna, delaktighet för de arbetande i egendomen, planmässighet i produktionen och jämlikhet för medborgarna äro riktlinjer för socialdemokratins strävan. De äro riktlinjer för en socialistisk samhällsomdaning. De präglas av de yttre förhållanden, de tekniska och ekonomiska betingelser, under vilka människorna nu leva och forma ut sina föreställningar om ett värdefullt liv. Men de äro på samma gång uttryck för viljan att förverkliga de gamla idéer om människovärde och humanitet, frihet och likställighet, solidaritet och samarbete, som tagits i arv från tidigare kulturtraditioner, som omformats under inflytande av nya erfarenheter, och som ständigt blivit fältropet för strävanden att bereda människorna ett friare och rikare liv.

Hur mycket av frihet och trygghet och välstånd som kan skapas i ett land, beror icke endast på dess egna tillgångar och på effektiviteten av dess ekonomiska organisation. Det hänger samman med friheten och tryggheten och välståndet i världen.

Vad en socialistisk samhällsomdaning kan skänka vårt eget land, beror därför också på den framtid som väntar freden och den fredliga samfärdseln mellan folken. Socialdemokratien vill med sina krafter främja ett internationellt samarbete för att trygga friheten och freden. Med utvecklingen av världshandeln och produktionen för världsmarknaden blir arbetarnas ställning i ett land beroende på deras ställning i andra länder. Arbetarklassens frigörelse är därför ett verk, vari folken i alla länder måste delta. I övertygelsen härom förklarar Sveriges socialdemokratiska arbetareparti sin samhörighet med socialdemokratien i andra länder.

Politiskt program.

I.

Folklig självstyrelse.

Allmän, lika och direkt rösträtt för myndiga män och kvinnor.

Republik.

Demokratiskt representationsskick.
Folkomröstning.

II.

Yttrande- och tryckfrihet.
Religionsfrihet.
Förenings- och församlingsfrihet.

III.

Allas likhet inför lagen.
Lekmannamedverkan i rättsskipningen.
Offentligt processförfarande i alla instanser.
Kostnadsfri rättshjälp.
Folkligt inflytande på rättsvärderna.
Human civil och militär strafflagstiftning och straffverkställighet.
Brottslighetens förebyggande genom sociala åtgärder.

IV.

All undervisning inriktas på att jämsides med kunskapsmeddelelsen
dana demokratiska medborgare.
Kostnadsfri undervisning i offentliga skolor.
Gemensam folkskola som grundval för medborgarnas utbildning.
Yrkesutbildningen göres tillgänglig för alla.
Tryggt tillträde för kvalificerade till högre utbildningsanstalter.
Ekonomiska hinder för utbildningen undanröjas.
Konfessionslöst undervisningsväsen.
Det fria forsknings- och bildningsarbetet främjas.

V.

Statskyrkosystemet avskaffas.
Av kyrkan disponerade egendomar stanna i samhällets ägo.

VI.

Sakkunniga, oväldiga och effektiva statsorgan.
Genom rekrytering enligt demokratiska principer och god utbildning
tryggas lojalitet mot den lagliga statsmakten och respekt för den

enskildes människovärde.
Effektiv men positiv och förebyggande kontroll.

VII.

Utrikespolitiken inriktas på att bevara landets fred och oberoende.
Den stödes av en positiv försvarspolitik.
Sverige medverkar i en internationell politik med huvudsyfte att skapa
en internationell rättsordning, utövad av ett demokratiskt organiserat
folkens förbund, utrustat med internationell ordningsmakt.
Nordisk samverkan.
Folklig kontroll över utrikespolitiken.

VIII.

En planmässig folkhushållning som syftar till
att fullständigt och effektivt utnyttja samhällets produktiva tillgångar,
att bereda hela den arbetsföra befolkningen tryggad sysselsättning,
och
att tillförsäkra alla medborgare en levnadsstandard svarande mot det
gemensamma arbetets avkastning.
I all den omfattning det är nödvändigt för att förverkliga en sådan hus-
hållning
samordnas de olika formerna av ekonomisk verksamhet under samhäl-
lets ledning, och
överförs i samhällets ägo
naturrikedomar,
industriföretag,
kreditanstalter,
transportmedel och kommunikationsleder.

IX.

Expropriationsrätt för samhällets behov.

X.

Progressiv beskattning.
Skattefritt existensminimum.
Skärpt skatt å arbetsfri inkomst.

Enskild förmögenhet beskattas, särskilt genom arvsskatt och jordvärdestegringskatt.

Samhällelig kapitalbildning tryggas.

Inkomst- och förmögenhetsutjämning.

XI.

Utrikeshandeln organiseras under samhällets ledning i syfte att befordra ett internationellt utbyte av varor och tjänster.

XII.

Socialförsäkring som ger stöd och trygghet vid arbetslöshet, olycksfall, sjukdom, invaliditet, moderskap, familjeförsörjarens frånfälle, ålderdom och andra omständigheter som medföra förlust av förvärvsförmågan.

XIII.

Stöd åt familjebildning och bosättning.

Samhället garanterar rymliga och goda bostäder till överkomliga kostnader för familjer med barn.

Åtgärder som underlätta arbetet i hemmen samt barnens vård och fostran.

Samhälleliga åtgärder för att minska barnförsörjningsbördan.

XIV.

Åtgärder med syfte att höja bostadsstandarden, motverka trångboddheten, undanröja undermåliga bostäder och förbättra bostädernas utrustning.

Fortlöpande kontroll över bostadsbeståndet.

Särskilda åtgärder till förmån för i bostadshänseende sämre ställda grupper i samhället.

XV.

Förebyggande hälsovård.

Fortlöpande hälsokontroll i första hand över barnen och mödrarna.

Statens stöd åt sjuk- och förlossningsvårdens utbyggnad i syfte att skänka alla likartade vårdmöjligheter.

Eftervård.

Åtgärder för konvalescenters och de partiellt arbetsförs inpassning i arbetet.

Folktandvård.

Kostnadsfri tandvård för barnen.

XVI.

Bekämpande av alkoholismen.

Åtgärder för undanröjande av alkoholismens sociala orsaker.

Nyktterhetsfrämjande lagstiftningsåtgärder.

Undervisning om alkoholens verkningar på individ och samhälle.

XVII.

Samhällets ekonomiska politik inriktas så att jämn sysselsättning åstadkommes och arbetslöshet förhindras.

Arbetslöshet motverkas genom offentliga arbeten och andra åtgärder som äro ägnade att bereda arbetstillfällen.

XVIII.

Samhället stöder strävandena att förbättra de i lönehänseende sämst ställda gruppernas ställning.

Lagstadgade minimilöner, där ej en skälig lönestandard på annat sätt kan uppnås.

Lika lön för lika arbete.

XIX.

Arbetslagslagstiftning som på grundval av åttatimmarsdag reglerar arbetstiden för olika yrken; minst 36 timmars sammanhängande fritid i veckan.

Kortare arbetstid i hälsofarliga samt fysiskt och psykiskt särskilt påfrestande arbeten.

Begränsning av nattarbetet så långt ej tekniska skäl eller den allmänna välfärdens intresse lägga hinder i vägen därför.

Skydd åt ungdomen i förvärsarbetet.

Förbud mot användning av barn i industriellt arbete samt förvärsarbete som hindrar obligatorisk skolgång.

1944

Arbetarskyddslagstiftning som utsträcker till hemindustrin.
Obligatorisk avlönad semester i alla yrken.
Statlig kostnadsfri arbetsförmedling.
De sociala förmånerna tillförsäkras även utländska arbetare.
Arbetarklassens rättigheter betryggas genom internationella överenskommelser.
Frihet att invandra och utvandra.

XX.

De anställdas organisationer tillförsäkras medinflytande i såväl enskilda som samhälleliga företag.

XXI.

Jordbruksföretagens drift göres under samhällets medverkan ekonomiskt bärkraftig.
Kollektiv samverkan mellan jordbrukare på demokratisk grundval.
Spekulation med jord och skog förhindras.
Jorddelningslagstiftning, som förhindrar olämplig fastighetsbildning och tryggar samhällsintresset.
Vanhävdslagstiftning.
Skogsvårdslagstiftning.
Tryggad utkomst åt alla arbetande jordbrukare.
Nedpressning av ersättningen för jordbrukarnas arbete genom överdriven skuldsättning motverkas.
Samhället främjar anskaffning av bärkraftiga familjejordbruk och stöd-jordbruk åt mindre bemedlade.
Social arrendelagstiftning.

XXII.

Den kommunala självstyrelsen hävdas.
Rationell kommunal indelning i syfte att skapa funktionsdugliga kommunala enheter.
Kommunerna tillerkännas rätt att för tillgodoseende av kommunala ändamål uttaga särskild kommunalskatt och särskilda bidrag.
Statsbidrag under kontroll till kommunal verksamhet.
Skatteutjämning.

1960 års partiprogram

Nästa programrevision ägde rum år 1960. När det gäller det socialdemokratiska idéarbetet, låg 1960 års partiprogram – både när det gäller idéinnehåll och när det gäller språkdräkt – nära det wigforsska från 1944. Kritiken av kapitalismen fanns kvar i sak men i tidsanpassad form. Till socialisering – som ju efter maktövertagandet 1932 heller inte hade praktiserats i någon större skala – intog programmet en pragmatisk hållning; man konstaterade, att olika företagsformer inte bör betraktas som självändamål och att ”valet mellan dem måste bestämmas av vilka uppgifter som ska lösas”.

Från och med programrevisionen år 1960 etablerades ordningen, att partiprogrammet som en av sina huvuduppgifter skulle ha att tjäna som underlag för beslut och ställningstaganden under de kommande 15 åren – programmet har därefter reviderats med 15 års mellanrum. Programmet präglades av *Tage Erlanders* tanke, att det inte bör råda starka spänningar mellan program och praktisk politik. Det rymmer följaktligen en rad konkreta politiska ställningstaganden. I en punkt krävdes till exempel: ”Husmödrarnas arbetsbörda minskas genom rationalisering av hushållsarbetet.” På gott och ont var det ett program, starkt präglat av tidens utvecklingsoptimism och faktiska framsteg. Det hyllade den tekniska utvecklingen, strukturrationaliseringen och konkurrensen som viktiga drivkrafter för ett växande välbefinnande.

Enn Kokk

**PROGRAM FÖR
SVERIGES SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTI**

(Enligt beslut å partiets tjuguförsta kongress 1960)

Allmänna grundsatser.

Socialdemokratien vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge varje individ möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv. I detta syfte vill socialdemokratien så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning, lägges i hela folkets händer, att medborgarna frigöres från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Denna socialistiska samhällsuppfattning är uttryck för viljan att förverkliga de idéer om frihet och jämlikhet, samarbete och broderskap, som tagits i arv från tidigare kulturtraditioner, som omformats av nya erfarenheter och som ständigt skänkt styrka åt strävandena att bereda människorna ett friare och rikare liv. Sina djupaste rötter har socialdemokratins idéer i övertygelsen om varje människas okränkbarhet och alla människors lika värde.

I

Med industrialismen inleddes en utveckling, som omskapat de yttre villkoren för människornas liv med en snabbhet som aldrig förr. Det framväxande kapitalistiska samhället kunde utnyttja de nya produktionsmedel och metoder, som vetenskap och teknik ställde till förfogande, för en mäktig ökning av produktionen. Men det präglades från begynnelsen av en ytterst ojämn fördelning av egendom och inkomster, av klyftan mellan ägare och egendomslösa, av motsättningen mellan kapitalister och lönarbetare. Kapitalismen ersatte det gamla privilegiesamhället med ett nytt, där flertalet alltjämt saknade frihet, jämlikhet och trygghet och där tider av stigande produktion växlade med

förhärjande kriser, som skärpte massornas nöd och umbäranden.

Mot detta kapitalistiska system reste sig arbetarklassen till kamp för bättre levnadsförhållanden, medborgerliga rättigheter och en socialistisk samhällsordning. Under socialdemokratins politiska ledning och under växande anslutning från allt flera grupper har den i en rad länder förmått djupgående påverka samhällsutvecklingen. Arbetarrörelsen har spelat en ledande roll vid erövringen och utbyggnaden av den politiska demokratin, och den har givit demokratin mening och innehåll genom att på ett tidigare okänt sätt engagera människorna i utformningen av samhället och deras egna levnadsförhållanden. Genom lagstiftning och facklig kamp har de privata kapitalägarnas envælde brutits, och folkflertalet har kunnat öka sin andel i det växande produktionsresultatet. Genom utvecklingen av statlig, kommunal och kooperativ företagsamhet har olika former skapats för en demokratisering av äganderätten. En omfattande socialpolitik har skänkt ökad trygghet åt medborgarna, och möjligheterna till utbildning och delaktighet i kulturvårderna har förbättrats. Hotet om arbetslöshet har minskat genom en ny inriktning av den ekonomiska politiken, och den fulla sysselsättningen har i flera länder uppställts som mål. Välfärdssamhället har sålunda i en rad länder efterträtt massfattigdomens, otrygghetens och de skarpa klassmotsättningarnas samhälle.

Men även i välfärdssamhället kvarstår många av kapitalismens ursprungliga drag. Det präglas fortfarande av en ojämn fördelning av egendom och inkomster. Friheten att efter anlag och böjelse välja yrke och levnadsbana är alltjämt begränsad för flertalet. Kvardröjande klassgränser och sociala skillnader hindrar utvecklingen av samhörighet och solidaritet mellan olika grupper. Äldre tiders värderingar av olika sysselsättningar sätter i alltför hög grad sin prägel på behandlingen av människorna. Inte minst i arbetslivet fortlever auktoritära och odemokratiska förhållanden.

Den industriella utvecklingen har i växande utsträckning fört ut kvinnorna på arbetsmarknaden, där de erbjudits sämre löne- och arbetsvillkor än männen. Fördomar med rötter i en gången tid och kvinnornas bundenhet vid familjevårdande uppgifter framkallar alltjämt ett segt motstånd mot rättvisa åt kvinnorna i arbetslivet. Inte

heller hemmakvinnorna har i full utsträckning fått del i de sociala framstegen. Den kamp för jämlikhet, som inleddes av arbetarna i det gamla kapitalistiska samhället, har vidgats till en kamp för likvärdig behandling av alla medborgare, vare sig de är män eller kvinnor.

Också i välfärdssamhället behärskas en dominerande del av det enskilda näringslivet av ett fåtal ägare. Men på många områden har den makt, som av ålder varit förenad med äganderätten i stigande utsträckning övergått till anställda företagsledare. Ett växande antal aktieägare har blivit passiva räntetagare, medan det fåtal, som äger stora förmögenheter eller leder storföretag, finansinstitut och branschorganisationer, i sina händer samlat en betydande ekonomisk makt. Den ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer är oförenlig med den demokratiska jämlikhetens principer. Enskilda ekonomiska intressen uppträder som en maktfaktor i den politiska kampen. De söker påverka opinionsbildningen och den politiska utvecklingen i syfte att bevara och vidga fåtalets privilegier. Denna makt har endast kunnat balanseras av det oavlåtliga tryck, som arbetarrörelsen utövar genom sina organisationer och genom det demokratiska samhällets organ. Alltjämt saknas en effektiv demokratisk kontroll över näringslivets maktpositioner. Den stora massan av löntagare inom det privata näringslivet är beroende av de beslut, som fåtalet fattar med sitt eget intresse som främsta ledstjärna. Också småföretagen inom industri, handel och jordbruk är i stor utsträckning beroende av det ekonomiskt maktägande fåtalet.

Det kapitalistiska systemet har visat sig ur stånd att helt frigöra och fullt utnyttja produktionskrafterna på ett sätt som tillgodoser människornas väsentligaste behov. Villkoret för kapitalistisk företagsamhet är att enskilda beredes ekonomisk vinst. Denna vinsthushållning har icke kunnat trygga full sysselsättning, så länge samhället förhållit sig passivt, och den har inte heller medfört en sådan planering av produktionen, som bäst tjänar folkflertalets intressen.

Kapitalismen i vår tid kännetecknas av kartellöverenskommelser och andra regleringar, som bestämmas av privata vinstintressen. Denna ordning innebär ofta en snedvridning av produktion och distribution, och den konkurrens, som förekommer, inriktas i allt för ringa utsträckning på lägre priser. Den privata maktkoncentrationen har ock-

så i många fall skapat hinder för uppkomsten av nya, framstegsdugliga företag.

Viktiga mänskliga behov har icke kunnat tillfredsställas, när kapitalägarnas förväntningar om vinst varit en otillräcklig drivkraft. Jäm-sides härmed leder detta vinstintresse till försök att genom reklam och andra former av påverkan styra konsumtionen utan tillräcklig hänsyn till angelägenheten av olika behov. De behov, som endast kan tillfredsställas genom kollektiva insatser, riskerar att komma i skymundan för den konsumtion, som stimuleras av privata företagarintressen.

Med växande välstånd och ökad social trygghet har människorna fått större möjligheter att tillfredsställa sina konsumtionsbehov och att förverkliga sina drömmar om utbildning och yrkesval. I denna mening har utvecklingen inneburit ökade lyckomöjligheter för det stora flertalet. Men den konkurrensmentalitet, som präglar det kapitalistiska samhället, har samtidigt bidragit till att skapa psykologiska problem för många människor. Överdrivna krav på framgång och prestige driver människorna till en inbördes tävlan, i vilken många måste förlora och därmed ofta får en känsla av misslyckande. Samarbetsvilja och solidaritet har länge vunnit alltför liten uppskattning i den dominerande idealbildningen. Samhällets gemenskapsformer har visat sig otillräckliga för att bryta oförvållad isolering och ge möjligheter till levande mänskliga kontakter. Demokratins yttre former och det demokratiska organisationslivet har främjat samhörigheten mellan människorna men ändå inte förmått ge alla en upplevelse av verklig gemenskap och delaktighet i samhällslivet. Möjligheterna att tillfredsställa kulturella behov har förbättrats men inte hållit jämna steg med den materiella produktionsökningen. Kommersiella intressen har bidragit till en falsk idealbildning och alltför ofta erbjudit surrogat för den stimulans och förströelse, som människorna har behov av.

II

Socialdemokratins omdaningsarbete syftar till att undanröja de missförhållanden, som dröjer kvar i det nuvarande samhället, och att från socialistiska utgångspunkter angripa och lösa de nya problem, som utvecklingen skapar. Samhällsarbetets inriktning bestämmer möjlig-

heterna att för en rikare mänsklig tillvaro utnyttja vetenskapens och teknikens landvinningar. Nya produktionsformer och nya konsumtionsmöjligheter förändrar snabbt de yttre villkoren för människornas liv. Atomkraften och automationen står i blickpunkten, men möjligheterna att utnyttja vetenskapliga upptäckter och tekniska framsteg sträcker sig över alla områden av mänsklig verksamhet. Samhällsordningen sker emellertid inte automatiskt. Den är ett resultat av mänsklig vilja och mänskliga ansträngningar. Socialdemokratin strävar att under denna utveckling förverkliga de ideal, på vilka rörelsen byggt sedan sin begynnelse.

Socialdemokratin vill vid sin omdaning av samhället trygga människornas frihet. Den medborgerliga friheten har förvärvat under strid mot segt försvarade privilegier, och socialdemokratin är beredd att sätta in alla sina krafter till dess värn. Likhet inför lagen och politisk demokrati utgör omistliga inslag i den samhällsordning, som är målet för socialdemokratins strävan. Socialdemokratin bekämpar all slags maktmissbruk och alla övergrepp, vare sig de begås av samhällsorgan, företag, organisationer eller enskilda. I sin strävan att förankra demokratin hos hela folket vill socialdemokratin medverka till en spridning och decentralisering av beslutanderätten i alla de fall där detta låter sig förenas med medborgarnas gemensamma krav på effektiv förvaltning och planering.

Socialdemokratin vill vidga människornas frihet till allt fler områden. För att ge flertalet ökad frihet kan det i många fall vara nödvändigt att minska ett mindretals makt. Denna ökade frihet förutsätter också ökad jämlikhet, om inte friheten i praktiken skall komma att förbehållas ett fåtal. Mellan frihet och jämlikhet råder ingen motsats, tvärtom betingar de varandra. Som ett led i människornas frigörelse strävar socialdemokratin efter större jämlikhet i fördelningen av egendom, inkomster och makt och i tillgången till utbildning och kulturella värden.

Kravet på jämlikhet innebär både ett krav på lika chanser för alla och på lika värde för alla, vilken sysselsättning och ställning de än har. Lika chanser måste framför allt betyda rätten och möjligheten att få utveckla sig efter sin personliga linje och sina egna anlag.

Kampen för jämlikhet riktar sig mot alla slags klasskillnader, vare

sig de gäller ekonomisk ställning, social behandling eller kulturella möjligheter. Socialdemokratin vänder sig därför mot inkomstskillnader, som betingas av sociala och ekonomiska privilegier och maktpositioner, medan den godtar en differentiering, som grundas på skillnader i arbetsinsats, yrkesskicklighet, ansvar eller initiativkraft. Genom arbetarrörelsens insatser för större ekonomisk och social jämställdhet skapas förutsättningar för en vidgad solidaritet olika grupper emellan. Som löntagare förenas arbetare och tjänstemän i ett gemensamt intresse av en politik, inriktad på full sysselsättning, stigande produktion, social trygghet och ekonomisk demokrati. Också det stora flertalet företagare och fria yrkesutövare gagnas av en sådan politik.

Frihet och trygghet betingar varandra. Frihet kan inte till fullo utnyttjas utan social och ekonomisk trygghet. Socialdemokratin vill främja tryggheten och jämlikheten genom en generell och solidarisk socialpolitik jämsides med ökade insatser för eftersatta grupper. Trygghetens säkraste grundval är den fulla sysselsättningen. Full sysselsättning innebär rätt för varje arbetande att göra en insats till nytta för sig själv och övriga medborgare. Den trygghet och självkänsla, som vetenskapen om att alltid kunna finna ett arbete ger, är ett av de främsta villkoren för människovärde i vårt samhälle.

För socialdemokratin är kravet på ekonomisk demokrati lika självklart som kravet på politisk. De befogenheter, som är knutna till innehav och förvaltning av stora förmögenheter, medför en maktfördelning i samhället, som strider mot detta krav. Socialdemokratin motsätter sig en ordning, under vilken äganderätt ger okontrollerad makt, och den bekämpar varje koncentration av den ekonomiska makten i ett fåtals händer. Den vill ge hela folket möjlighet att påverka de beslut i det ekonomiska livet, som avgör produktionens inriktning och produktionsresultatens fördelning. Konsumenternas intressen måste tillgodoses inom hela näringslivet. De anställda måste beredas ökat inflytande inom företagen. Målet är att göra alla människor till likvärdiga medarbetare i uppgiften att förvalta och förkovra de gemensamma produktiva tillgångarna.

Socialdemokratin vill främja en produktionsutveckling, som skapar underlag för ett växande välstånd för hela folket. Den tekniska utvecklingen kan leda till att mindre rationella och effektiva företag

måste lämna plats för dem som bäst förmår utnyttja nya möjligheter. Men om både trygghet och framsteg skall kunna säkras i en värld med ständiga växlingar, måste samhället verksamt underlätta och stimulera den enskildes och företagans anpassning till förändrade förutsättningar. Tävlan mellan olika företag och företagsformer bidrar i många fall till att framdriva effektivare metoder för produktion och distribution. I andra fall kan den tekniska utvecklingens krav på ökad specialisering motivera en koncentration till större företagsenheter. Vid en sådan koncentration är det särskilt angeläget att verksamheten bringas under demokratisk kontroll.

Socialdemokratin vill i varje särskilt fall pröva vilka former av ägande, företagande och nyskapande som bäst tjänar materiellt framåtskridande och mänsklig välfärd. Den företräder kravet på samhälleligt ägande eller samhällskontroll av naturtillgångar, kreditinstitut och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att tillvarata viktiga medborgarintressen. Den är beredd att skapa nya företag i samhällets ägo eller under samhällets kontroll, när den privata företagsamheten är ur stånd att fylla väsentliga behov. Den vill främja tillkomsten och utvecklingen av skilda former av samägda företag i alla de fall, då dessa kan väntas tjäna de arbetandes och konsumenternas intressen. Den vill stimulera enskild företagsamhet på de områden, där denna visar sig kunna förena effektivitet och framstegsvilja med ansvar gentemot konsumenterna, de anställda och samhället. Driftighet och initiativkraft skall ges spelrum och byråkratisering bekämpas inom såväl enskilda som kollektiva företag. De kollektiva företagen kan vara statliga, kommunala eller kooperativa, och ett direkt samarbete mellan privat och kollektiv företagsamhet kan också i många fall vara lämpligt. Dessa olika företagsformer bör inte betraktas som självändamål. Valet mellan dem måste bestämmas av vilka uppgifter som skall lösas.

Vare sig den ekonomiska verksamheten bygger på enskild äganderätt eller på olika former av kollektiv äganderätt, måste den samordnas till en planmässig hushållning, om inte arbetskraft och materiella tillgångar skall gå till spillo i sysslolöshet eller i en inte tillräckligt effektiv produktion. En sådan samordning kan endast komma till stånd under samhällets ledning och med en sådan inriktning att enskilt vin-

stintresse och enskilda gruppers intressen över huvud underordnas de mål, som samfällt eftersträvas. Planhushållningen måste inriktas på att under bevarad samhällsekonomisk stabilitet trygga full sysselsättning och en rättvis fördelning av produktionen.

Produktionen får inte bli självändamål utan måste ständigt inriktas på att uppfylla väsentliga mänskliga behov. Socialdemokratin vill forma en samhällsmiljö, som ger plats för varje individs egenart och uttrycksbehov och som är ägnad att dana fria, självständiga och skapande människor. I denna strävan måste uppmärksamheten särskilt inriktas på ungdomen. Människor med självständighet och inre trygghet har de bästa förutsättningarna att samarbeta och förverkliga den frivilliga gemenskap, som socialdemokratin eftersträvar. De materiella framstegen måste ständigt få sin motsvarighet på kulturlivets olika områden. Tillräckliga materiella resurser krävs för att säkerställa andlig växt och förnyelse. Insatser för att underlätta människornas personlighetsutveckling och anpassning i den moderna samhällsmiljön får inte komma i skymundan för en ökad materiell behovstillfredsställelse.

Många av de mänskliga behov, som det gäller att fylla, förutsätter stora samhälleliga insatser eller andra former av samverkan mellan medborgarna. I och med att samhällslivet och produktionen alltmer utvecklas, minskas inte kraven på samverkan. Tvärtom ökar behovet av kollektiva insatser. Den moderna tekniken kräver en stark utbyggnad av produktionens grundvalar. Våldiga insatser måste göras av och genom samhället när det gäller att utnyttja atomkraften och andra energikällor. Den fortsatta industrialiseringen och samhällsplaneringen medför behov av gemensamma ansträngningar för att skydda och rätt utnyttja naturtillgångarna. Med stigande levnadsstandard och ökad fritid får också människornas önskingar och framtidsförhoppningar en sådan inriktning, att de i växande omfattning förutsätter samfälliga insatser. Det gäller krav på bättre kommunikationer, ökade utbildningsmöjligheter och samhällsservice av olika slag. I själva utvecklingen verkar sålunda starka krafter i riktning mot solidaritet och samverkan. En sådan samverkan låter sig inte endast förenas med människornas krav på frihet utan är i själva verket en förutsättning för ökad rörelsefrihet och större valmöjligheter. I sin strävan att

själv forma sin tillvaro är varje människa beroende av gemensamma insatser i ett samhälle, präglad av samverkans idéer.

III

Under samma tid som industrialiseringen i en del av världen lagt grunden till ett modernt demokratiskt välfärdssamhälle, har majoriteten av jordens befolkning levat kvar i växlande grader av ekonomisk efterblivenhet och politiskt förtryck. Motsättningarna mellan stormakterna har gett upphov till två förödande världskrig, som följts av revolutionerande förändringar både i Europa och i de länder, som tidigare levat i beroende av de europeiska stormakterna.

Samtidigt som den politiska demokratin blivit erövrad och befast i en del länder, har den för längre eller kortare tid undertryckts av diktaturregimer i en rad andra länder. I många fall har dessa regimer sagt sig företräda det ena eller andra slaget av socialism, medan de i själva verket gett en liten grupp människor makt att förtrycka det stora flertalet. Ingen socialism är möjlig utan demokrati. Historien har gång på gång bekräftat att förändringar av det ekonomiska systemet, som inte åtföljes av demokratisk kontroll, endast utmynnar i nya former av tyranni. Socialdemokratin har ingenting gemensamt med dessa diktaturregimer, hur ofta de än missbrukar begreppet socialism.

Den ordning, under vilken en liten minoritet av industrialiserade stater utövade ett faktiskt världsherravälde, har skakats i grunden, och de tidigare undertryckta folken erövrar i snabbt tempo politisk självständighet. Socialdemokratin hälsar med tillfredsställelse och sympati denna frigörelse. Västerlandets herravälde gav inte de beroende folken del i den snabba välståndsstegring, som präglad de industriella samhällena under det senaste århundradet. Efter sin politiska frigörelse reser de krav på medverkan från de högst utvecklade staternas sida för att överbrygga den växande klyftan mellan fattiga och rika nationer.

Socialdemokratin måste i förhållandet mellan rika och fattiga länder hävda de idéer om jämlikhet och solidaritet, som alltid präglad dess egen kamp i de utvecklade länderna. Därför vill socialdemokratin aktivt medverka till att lyfta de fattiga ländernas folk ur svält, sjukdom och okunnighet. Dessa folk har behov av teknisk, administrativ

och ekonomisk hjälp, som kan bidra till en utveckling mot högre levnadsstandard och stabil demokrati. De framstegsvänliga krafterna i de fattiga länderna måste få stöd i sin kamp för att övervinna de hinder, som föråldrade produktions- och samhällsformer, stark folkökning och otillräcklig utbildning ställer i vägen för ekonomiska och sociala framsteg. Om en sådan utveckling inte kommer till stånd, ökas riskerna för dessa länders inre och yttre stabilitet. Auktoritära och aggressiva regimer kan få bättre jordmån, och hotet om mellanfolkliga konflikter kan öka. Därför har hjälpen till underutvecklade länder stor betydelse för demokratins framtid och fredens bevarande.

I hela världen befinner sig samhällsförhållandena i en väldig omvandling. Denna betingas av både politiska och tekniska förändringar. En politisk och militär blockbildning går jämsides med en konkurrens mellan olika hushållningssystem och styrelseformer. Genom vetenskapliga och tekniska landvinningar öppnas samtidigt nya perspektiv för ekonomiska framsteg i länder på växlande utvecklingsstadier. Det har avgörande betydelse för mänsklighetens framtid, om dessa landvinningar skall ställas i förstörelsens eller det fredliga uppbyggandets tjänst. Med teknikens, kommunikationernas och världshandelns utveckling har det ömsesidiga beroendet folken emellan blivit långt starkare än tidigare. Internationellt samarbete har blivit en nödvändighet. Utvecklingen måste gå mot en värld, där nationella gränser och nationell suveränitet förlorar mycket av sin gamla betydelse och där regeringar och folk i stigande utsträckning måste underkasta sig nya regler för den internationella samlevnaden.

I sin strävan att förverkliga en socialistisk samhällsomvandling i det egna landet känner den svenska socialdemokratin sin samhörighet med alla de krafter i världen, som kämpar för den demokratiska socialismens idéer. Dess mänskliga solidaritet omfattar alla världens folk, och den önskar allas medverkan i kampen för fred och samförstånd. Med tillkomsten av nya, fruktansvärda förintelsevapen är det viktigare än någonsin att nå fram till internationell nedrustning och till former för samlevnad mellan nationerna, som kan trygga en varaktig fred och öppna vägen till välstånd och trygghet för hela mänskligheten.

Politiskt program.

1

Folkelig självstyrelse.
Allmän och lika rösträtt.
Fria och hemliga val.
Parlamentarism.
Rådgivande folkomröstning.
Republik.

2

Yttrandefrihet.
Tryckfrihet.
Religionsfrihet.
Förenings- och församlingsfrihet.
Forskningens och det konstnärliga skapandets frihet.

3

Klassgränser undanröjes.
Rättvis inkomst- och förmögenhetsfördelning.
Lika behandling av alla oavsett samhällsställning, kön, ras eller språk.
Lika lön för lika arbete. Kvinnorna beredes full likställdhet med män-
nen i fråga om utbildning, arbete och befordran.

4

Allas likhet inför lagen.
Lekmannamedverkan i rättskipningen.
Offentligt processförfarande i alla instanser.
Ekonomiska möjligheter för alla att hävda sin rätt.

5

Utrikespolitikens mål är att genom en fast neutralitetspolitik bevara
landets fred och oberoende. Den stödes av en positiv försvarspolitik.
Sverige medverkar i strävanden att trygga världsfreden och åstadkom-
ma internationell nedrustning.
Aktiv medverkan i Förenta Nationerna. Respekt för principerna i FN:s
stadga.

62

Human flyktingpolitik.

Nordiskt och internationellt samarbete.

Hjälp till självhjälp åt tekniskt och ekonomiskt underutvecklade länder.

6

Sakkunniga, oväldiga och effektiva samhällsorgan inriktade på att tjäna
medborgarna och demokratin.
Lekmannainflytande i förvaltningen.

7

Kommunal självstyrelse.
Funktionsdugliga kommunala enheter.
Rätt för kommunerna att uttaga kommunalskatt och särskilda avgifter.
Statsbidrag till viktiga kommunala ändamål.
Skatteutjämning.

8

All undervisning inriktas på att vid meddelandet av kunskaper främja
självständighet och samarbetsförmåga samt grundlägga en demokra-
tisk livssyn.
Kostnadsfri undervisning.
Gemensam grundskola för medborgarnas utbildning och fostran.
Likvärdighet mellan praktiska och teoretiska utbildningsvägar.
Yrkesutbildning i skolor och på arbetsplatser göres tillgänglig för alla.
Det högre utbildningsväsendet utbygges i takt med det progressiva
samhällets behov.
Fortbildning och vidareutbildning främjas.
Ekonomiska hinder för utbildningen undanröjes.
Pedagogisk nydaning främjas.
Objektiv undervisning om politiska och religiösa åskådningar.

9

Kulturskapandet främjas av samhället.
Kulturlevnets värden göres tillgängliga för hela folket.
Stöd åt kvalitetssträvanden inom musik, bildande konst, litteratur, te-
ater, film, radio, television m. m.

63

Bättre villkor åt kulturarbetarna.

Det fria bildningsarbetet stödjdes och medborgarnas kulturella aktivitet uppmuntras.

Kultur- och nöjeslivets kommersialisering motarbetas. Radio och television hålles fria från enskilda vinstintressen.

10

Forskningen främjas med sikte på kulturlivets fördjupning, ekonomiska och sociala framsteg, den fria personlighetsutvecklingen och människans anpassning i samhällslivet.

11

Förhållandet mellan stat och kyrka regleras i enlighet med demokratis och religionsfrihetens principer.

All religionsutövning på frivillighetens grund.

12

Folkhushållningen organiseras för att uppnå ekonomisk demokrati,

ökad produktion,
full sysselsättning,
rättvis fördelning.

För att förverkliga en sådan hushållning.

samordnas de olika formerna av ekonomisk verksamhet under samhällets ledning så att de produktiva tillgångarna blir effektivt och fullständigt utnyttjade,

främjas nyskapande företagsamhet i kollektiva och enskilda former inom alla viktiga samhällsområden,

underställes de ekonomiska maktkoncentrationerna demokratisk kontroll,

överföres i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar, kreditinstitut och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att tillvarata viktiga medborgarintressen.

13

Finans- och penningpolitiken anpassas efter konjunkturväxlingarna för att bidra till full sysselsättning, hög framstegstakt och stabilt penningvärde.

Skattepolitiken utformas så att den skapar ekonomiskt utrymme för angelägna gemensamma behov och främjar god hushållning och effektivitet.

Beskattningen anpassas efter bärkraft. Förmögenhetsskatt, arvskatt och progressiv inkomstbeskattning är medel härför.

Sociala hänsyn vid indirekt beskattning.

Skattefritt existensminimum.

Företagsbeskattning som främjar ett rationellt näringsliv och en jämnare inkomst- och förmögenhetsfördelning.

Effektiv skattekontroll.

14

Kapitalbildningen för samhällets och näringslivets behov tryggas genom kollektivt och enskilt sparande.

Kreditväsendet och kreditpolitiken underordnas samhällets och medborgarnas intressen.

Försäkringsväsendets dubbla uppgift att tillgodose försäkringstagarnas intressen och främja kapitalförsörjningen tryggas genom de försäkrades och samhällets kontroll.

Kreditstöd åt nyföretagande och nyetablering som främjar den samhällsekonomiska utvecklingen.

15

Region- och stadsplanering.

Lokaliseringspolitik med sikte på ekonomisk expansion och balanserad arbetsmarknad.

Aktiv markpolitik som förhindrar spekulation och tjänar samhällsplaneringen.

Expropriationsrätt för samhällets behov.

Naturtillgångarna skyddas.

Natur-, landskaps- och vattenvård.

16

Samhället ansvarar för energiförsörjningens planering och utveckling. Atomkraften utbygges under samhällets ledning.

17

Industri och hantverk, handel och sjöfart utvecklas med hänsyn till konsumtionsbehov, exportmöjligheter och sysselsättning.

Stöd åt internationella strävanden att avveckla tullar och andra handelshinder. Näringslivets anpassning till frihandel och vidgade marknader underlättas.

Stöd åt teknisk forskning och experimentverksamhet.

Branschrationalisering.

Prisövervakning.

Skadliga konkurrensbegränsningar undanröjes.

Kvalitetskontroll och konsumentupplysning.

18

Samhället leder en planmässig utveckling av kommunikations- och transportväsendet.

Avvägning mellan olika transportmedel med hänsyn till samhällsekonomiska och sociala behov.

Långsiktig vägpolitik.

Åtgärder för trafiksäkerhet.

19

Jordbruk och skogsbruk rationaliseras med samhällets stöd och med hjälp av en modern fastighetsbildningslagstiftning.

Jordbruksproduktionen anpassas till konsumtionsbehovet.

Tryggad utkomst åt i rationella företag arbetande jordbrukare.

Jämsides med strukturrationaliseringen stödjes de mindre jordbrukarna genom jordbrukssociala åtgärder.

Spekulation med jord och skog förhindras.

Effektiv skogsvårdslagstiftning.

Rationell vanhävdslagstiftning.

Social arrendelagstiftning.

20

De anställda tillförsäkras medinflytande i enskilda och kollektiva företag.

Demokratisering av arbetslivet.

Respekt för de anställdas personliga integritet och människovärde.

Skydd mot obefogade uppsägningar.

Vidgade befodringsmöjligheter inom företag och förvaltning.

21

Allas rätt till arbete.

Arbetsmarknadspolitiken inriktas på att befordra en rationell sysselsättning, underlätta företagets och arbetskraftens anpassning till förändringar i näringslivets struktur och i produktionsmetoderna samt bereda ny sysselsättning åt var och en som förlorar sitt arbete.

Fritt val av arbete och utbildning i alla åldrar underlättas genom utbildningsåtgärder och annan hjälp till omflyttning.

Yrkesvägledning och kostnadsfri arbetsförmedling. Arbetsmarknadsprognoser.

Åtgärder för att öka tillfällena till deltidsarbete.

Personer med nedsatt arbetsförmåga beredes utbildning och arbete efter sina förutsättningar. Rehabiliteringsåtgärder för arbetshindrade.

Aktiva åtgärder i syfte att bereda sysselsättning åt de äldre som vill och kan arbeta.

Arbetskraftens rörlighet över gränserna underlättas.

22

40 timmars arbetsvecka.

Semester med full lön för alla arbetstagare.

De sociala förmånerna i arbetslivet göres tillgängliga för alla.

Arbetarskydd. Särskilda skyddsåtgärder för i farliga arbeten verksamma.

23

Socialförsäkring som bereder alla medborgare trygghet, då arbets- eller förvärvsförmågan nedsättes eller bortfaller samt vid försörjares

frånfälle. Sjukförsäkring, yrkesskadeförsäkring, moderskapsförsäkring, arbetslöshetsförsäkring, ålders-, invalid- och familjepensionering.

En human och uppbyggande socialvård.

24

Handikappade beredes en levnadsnivå jämförlig med övriga medborgares.

Särskilda åtgärder på sjukvårdens, arbetsmarknadspolitikens, socialförsäkringens, bostads- och familjepolitikens områden samt inom vårdinstitutionerna och i hemmen för syn- och hörselskadade, rörelsehindrade och därmed jämförliga grupper.

25

Aktiv familjepolitik. Ett barnvänligt samhälle.

Stöd åt barnfamiljerna.

Ökade samhällsinsatser för de ofullständiga familjerna.

Stöd åt föräldrarna i deras uppgift som barnafostrare. Familjerådgivning och sexuell upplysning.

Husmödrarnas arbetsbörda minskas genom rationalisering av hemarbetet.

26

Hälsobostäder åt alla.

Bostadspolitiken inriktas på att bereda alla medborgare modernt utrustade och tillräckligt stora bostäder, att undanröja trångboddhet och sanera undermåliga bostäder.

Bostadsförsörjningen stödes finansiellt så att goda bostäder blir tillgängliga även för hushåll med blygsamma inkomster.

Särskilda bostadspolitiska stödåtgärder för barnfamiljer, åldringar, handikappade, ungdom under utbildning och jämförliga grupper.

Hyseslagstiftning som tryggar de boende mot godtycklig uppsägning och oskäligen hyror.

Byggnadsforskning inriktad på minskade kostnader vid tillfredsställande standard.

27

Fysisk och psykisk hälsovård.

Hälsokontroll.

Arbetshygien och industrihälsovård.

Skydd mot föroreningar av luft och vatten samt mot skadligt buller.

Strålningsskydd.

28

Kropp- och mentalsjukvården utbygges.

Aktiv åldringssjukvård.

Anstaltsvård med hemkaraktär.

Öppna vårdformer i största möjliga utsträckning. Hemsjukvård.

Vidgade möjligheter till psykisk rådgivning och terapi.

Medicinsk forskning och utbildning främjas.

Medicinsk rehabilitering och arbetsvård.

Konvalescentvård.

Folk tandvård och kostnadsfri tandvård för barn.

29

Bekämpande av alkoholmissbruk.

Nyktterhetsfrämjande lagstiftning.

Forskning och upplysning om alkoholproblemet.

Medicinska, psykologiska och sociala åtgärder till förebyggande av alkoholism och vid behandling av alkoholskadade.

30

Förebyggande åtgärder och effektivt skydd mot kriminalitet.

Medicinska, psykologiska och sociala åtgärder som led i en human kriminalvård.

Kriminologisk forskning.

31

Plats för ungdomen i samhällsarbetet.

Skydd åt ungdomen i förvärsarbetet.

Samhällsstöd till ungdomens organisationer.

1960

Ungdomsvård och förebyggande av ungdomsbrottslighet.

Skapande och aktiv fritidsverksamhet för ungdom.

Idrotts- och friluftsliv främjas.

Mellanfolkliga kontakter och studier underlättas.

1975 års partiprogram

1975 års partiprogram är sannolikt det bäst förberedda och bäst förankrade av partiets samtliga program fram till och med 1990. Det föregicks av ett öppet rådslag kring ett studiematerial och av studiecirklar, som nådde många partimedlemmar och partiorganisationer. Därefter sände programkommissionen, som hade fått ta del av alla dessa synpunkter, ut sitt första utkast till partiprogram på remiss, vilket ledde till rekordmånga motioner – flest dittills på någon partikongress; 579 av dem handlade uttryckligen om partiprogrammet. Med ledning av dessa skrev programkommissionen om sitt programförslag, som tillsammans med alla motionerna behandlades av kongressen.

Det var *Olof Palme*, som ledde programkommissionens arbete inför 1975 års programrevision. 1975 års partiprogram, som skrevs i befrielse- och solidaritetsrörelsernas tid, blev ett mycket mer internationellt inriktat program än sina föregångare. Ideologiskt knöt det starkare än 1960 års partiprogram an till den marxistiskt färgade men givetvis reformistiska idétraditionen inom socialdemokratien. Kapitalismens avigsidor – sådana de framträdde i tidens samhälle – kritiserades, och det nya partiprogrammet lyfte fram arbetsplatsdemokratien som ett av medlen att demokratisera det ekonomiska livet. Samtidigt var 1975 års partiprogram det första, som så utförligt och hårt angrep kommunismen, vilket säkert hade att göra med den revolutionära vänsterns uppsving under det sena sextio- och det tidiga sjuttioalet. Socialdemokratiens egna centrala värderingar – frihet, jämlikhet och solidaritet – gavs större utrymme och det redan i programmets inledning. Arbetet som grund för välfärden lyftes fram och placerades i nivå med socialdemokratiens grundvärderingar.

Olof Palme formulerade i programmets kapitel om den demokratiska socialismen ett reformismens credo, som är värt att citeras i sin helhet:

”De framsteg, som har vunnits genom arbetarrörelsens kamp, har befest socialdemokratins övertygelse, att den fredliga samhälls-omdaningen på den demokratiska socialismens grund erbjuder den enda framkomliga vägen till människornas frigörelse. Denna samhälls-ordning bygger på mänsklig vilja och mänskliga ansträngningar. Denna frigörelse måste vi genomföra i ett samhälle, som är starkt beroende av en omvärld präglad av stora motsättningar, av förtryck och ofrihet, av starka kapitalistiska intressen. Den ska genomföras på den demokratiska övertygelsens väg under öppen debatt och under respekt för andras uppfattningar, som hör demokratin till. Denna väg kan synas mödosam och tidskrävande. Den medför emellertid den helt avgörande fördelen, att samhälls-omdaningen kan genomföras under aktiv medverkan av medborgarna och att dess resultat vinner en fast folklig förankring. Därmed skapas också trygghet för att reformerna blir bestående.”

Enn Kokk

SOCIALDEMOKRATERNA. PROGRAM

(Fastställt av 1975 års partikongress)

Allmänna grundsatser.

Vad socialdemokratin vill

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en en möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv. I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Denna socialistiska samhällsuppfattning är uttryck för viljan att förverkliga idéerna om frihet, jämlikhet, demokrati och solidaritet. Dessa idéer har tagits i arv från tidigare kulturtraditioner. De har omformats av nya erfarenheter och ständigt skänkt styrka åt strävandena att bereda människorna ett friare och rikare liv. Sina djupaste rötter har socialdemokratins idéer i övertygelsen om varje människas okränkbarhet och alla människors lika värde.

Frihet

Socialdemokratin vill genom sin omdaning av samhället öka människornas frihet. Den är beredd att sätta in all sin kraft för att värna de medborgerliga friheterna som har förvärvats i kamp mot segt försvarade privilegier. Men socialdemokratin vill dessutom avlägsna de ekonomiska och sociala hindren för människornas frigörelse.

Jämlikhet

Socialdemokratin vill förverkliga jämlikheten som ett uttryck för allas lika värde. Kampen för jämlikhet riktar sig mot alla slags klasskillnader, såväl ekonomiska som sociala och kulturella. Socialdemokratin strävar efter jämlikhet i fördelningen av egendom, inkomster och makt men också i tillgången till utbildning och kulturella värden. Socialdemokratin vänder sig mot en ordning som innebär att rättigheter, skyldigheter och arbetsuppgifter fördelas efter kön. Socialdemokratin vill förverkliga jämställdheten mellan män och kvinnor.

Solidaritet

Socialdemokratin vill låta solidariteten präglade samhällsförhållandena. Solidariteten får inte stanna vid gränserna utan omfattar alla folk. Solidariteten är de svagas vapen i kampen för rättvisa. Solidariteten utgör samtidigt grunden för den trygghet på vilken varje människa har berättigade anspråk och för den gemenskap som måste präglade ett gott samhälle. Solidariteten kräver därför insatser efter vars och ens förmåga och en försörjning som svarar mot vars och ens behov. Solidariteten innebär en inlevelse i varandras villkor och en vilja till omsorg och omtanke om varandra.

Demokrati

Socialdemokratin betraktar demokratin som grunden för sin åskådning. Den vill försvara demokratin mot maktmissbruk och diktatursträvanden, utvidga den på det ekonomiska fältet och låta dess ideal sätta sin prägel på samhällslivets alla områden. I sin strävan att ge demokratin ett påtagligt innehåll verkar socialdemokratin för allas deltagande i samhällsomdaningen och för att allt fler får fatta beslut och ta ansvar. Den ser i folkrörelserna ett uttryck för människornas vilja till delaktighet och för demokratins förmåga att förena dem i gemensamma ansträngningar.

För socialdemokratin är kravet på ekonomisk demokrati lika självklart som kravet på politisk demokrati. Socialdemokratin motsätter sig en ordning vilken ger ägandet rätt att utöva makt över människor. Den bekämpar varje koncentration av den ekonomiska makten i ett

fåtals händer. Den vill ställa produktionens inriktning och produktionsresultatets fördelning under demokratisk kontroll. Målet är att göra alla människor till likvärdiga medarbetare i uppgiften att förvalta och förkovra de produktiva tillgångarna i samhället.

Arbete

Socialdemokratin hävdar att arbetet är grunden för all välfärd och att folkets vilja till arbete är nationens viktigaste tillgång. Varje människa har rätt att efter förmåga delta i arbetet. Varje människa har rätt till ett arbete som kan upplevas som meningsfullt. Arbetet måste ingå i ett socialt sammanhang, där arbetets frukter används för att tillfredsställa individuella och gemensamma behov. Därför måste bestämmanderätten över produktionen läggas i hela folkets händer.

Produktionen måste organiseras så att varje människa blir bemött med aktning och respekt för sitt arbete. Den måste organiseras så att varje människa kan känna trygghet till liv och hälsa i arbetet. Därför måste de anställda vinna bestämmande över förhållandena i företagen.

Från privilegiesamhälle till välfärdsstat

Med industrialismen inleddes en utveckling som på ett genomgripande sätt har omskapat människornas villkor och samhällets karaktär.

Det framväxande kapitalistiska samhället kunde utnyttja de nya produktivkrafter som vetenskap och teknik ställde till förfogande för en väldig ökning av produktionen. Stordriften undanträngde hantverket, nya energikällor togs i bruk, handeln mångfaldigades.

Med stordrift följde emellertid specialisering och arbetets delning. I den kapitalistiska produktionsordningen innebar stordriften att de arbetande skildes från inflytande över produktionsmedlen och från rätten till avkastningen därav. En mäktig klass av kapitalägare kom att stå mot en växande klass av lönearbetare: klasskampen blev en ofrånkomlig följd. Samhället präglades därigenom av motsättningen mellan kapital och arbete, av klyftan mellan ägare och egendomslösa, av en ytterst ojämn fördelning av egendom och inkomster. Produktionen kom att bestämma de materiella villkoren i hela samhället, den

krävde samverkan mellan ett växande antal arbetare. Men besluten om produktionen fattades av ett fåtal på grundval av deras ägande och styrdes av deras privata vinstintressen. Härigenom uppstod motsättningen mellan kapitalismens förmåga att utveckla starka produktivkrafter och dess oförmåga att tygla dessa krafter och nyttja dem till människornas bästa.

Tider av stigande produktion växlade med förhärjande kriser, som skärpte massornas nöd och umbäranden. Kapitalismen ersatte det gamla privilegiesamhället med ett nytt, där flertalet alltjämt saknade frihet, jämlikhet och trygghet.

Kapitalismens drivkraft är strävan, efter vinst. Den som segrar i konkurrensen, eller har blivit stark nog att genom monopolbildningar skydda sig mot konkurrens, tillägnar sig därmed en större andel av samhällets resurser än den som förlorar i denna kamp. Kapitalismen söker upphöja denna princip till norm för hela samhällets utveckling, för de enskilda människornas handlande och för värderingen av människorna. Därigenom utarmas de sociala relationerna både i arbetslivet och under fritiden. Därigenom påverkas de politiska förhållandena – inom nationen och mellan nationerna.

Mot detta kapitalistiska system reste sig arbetarna till kamp för bättre levnadsförhållanden, medborgerliga rättigheter och en socialistisk samhällsordning. Arbetarna slöt sig samman och skapade egna politiska, fackliga och kooperativa organisationer, som svetsade dem samman till en makt i samhället.

I vårt land organiserade sig den växande arbetarklassen som löntagare i fackföreningar, som konsumenter i kooperativa sammanslutningar och som medborgare i det socialdemokratiska partiet. Arbetarrörelsens verksamhet förebådade ett nytt samhälle. Under häftigt motstånd från de ekonomiska och politiska makthavarna tillkämpade sig den svenska arbetarklassen fackliga rättigheter och politisk demokrati. När den allmänna rösträtten hade erövrats gav arbetarrörelsen folkstyret mening och innehåll genom att på ett tidigare okänt sätt engagera människorna i utformningen av samhället och de egna levnadsförhållandena.

Arbetarrörelsens kamp för de demokratiska fri- och rättigheterna följdes av en kamp för social rättvisa och för att värna den politiska de-

mokratien mot ytterlighetsriktningarnas diktatursträvanden. Massfattigdom och massarbetslöshet har undanröjts. Inkomstolikheter har minskat. En målmedveten politik för full sysselsättning har gett arbete och egna inkomster åt stora grupper som tidigare stod utanför arbetsmarknaden.

Sedan de breda folklagren har fått inflytande på samhällsutvecklingen har lagstiftningen formats efter deras intressen. Sociala reformer har skapat ekonomisk trygghet vid ålderdom, sjukdom och arbetslöshet. Stat och kommun har tagit ansvar för utbildning, för sjuk- och hälsovård och andra sociala tjänster. En allt större del av produktionsresultatet har sålunda undandragits kapitalismens fördelningsprinciper för att i stället solidariskt fördelas efter behov.

Framväxten av de kooperativa företagsformerna har visat hur produktionen och distributionen kan organiseras effektivt utan enskilt vinstintresse. Genom kooperativa, statliga och kommunala företag har det kollektiva ägandet under kontroll av demokratiska organ ökat. Nybildningen av kapital har i växande grad skett inom ramen för statens och kommunernas verksamhet och i de allmänna pensionsfonderna. Därmed har de enskilda kapitalägarnas makt begränsats.

Under hårt motstånd från dem som har haft privilegier att försvara har människorna genom politisk och facklig kamp förändrat sitt samhälle. De framsteg som har gjorts och den utjämning som har skett i det svenska samhället är uppenbara. Nya livsvärden har skapats, på vilka samhörighet och gemenskap kan utvecklas och den fortsatta samhällsomdaningen byggas.

Trots utvecklingen mot en välfärdsstat bevarar samhället många av kapitalismens ursprungliga drag. Detta tar sig uttryck i en ojämn fördelning av inkomster och förmögenheter och i en koncentration av ekonomisk makt. Beslut som påverkar hela landets utveckling och enskilda medborgares livsvillkor, fattas av ett fåtal på grundval av kapitalismens vinstprinciper.

En väsentlig del av de samlade resurserna inriktas efter dessa principer. Detta innebär att de produktiva resurserna inte till fullo utnyttjas och att viktiga mänskliga behov inte kan tillgodoses.

Demokratins verkningskrets är alltjämt begränsad. Klassgränser dömer människor ända från barndomen till sämre levnadsvillkor i bå-

de materiellt och kulturellt hänseende. Formellt har män och kvinnor lika rättigheter, men i praktiken råder inte jämställdhet vare sig i arbets- och samhällsliv eller i omsorgen om barnen. Den sociala tryggheten och omvårdnaden har betydande brister. Svårigheterna på arbetsmarknaden är störst för de grupper som i andra avseenden är eftersatta. Arbetets organisation är uppbyggd efter hierarkiska principer i syfte att bevara klyftorna mellan de arbetande och att befästa arbetsgivarens makt. Detta har utarmat många arbetsuppgifter och skapat isolering i arbetslivet. Stress och dåliga arbetsmiljöer hotar alltså många människors hälsa.

Kommersiella intressen söker exploatera människorna och hindra deras utveckling till självständighet och gemenskap. Möjligheterna att tillfredsställa kulturella behov har förbättrats, men inte hållit jämna steg med de materiella framstegen.

Kapitalistiskt och kommunistiskt fåtalsvälde

Majoriteten av jordens befolkning lever i samhällen där produktivkrafterna ännu inte har frigjorts och utvecklats. De lider av en orättvis ekonomisk världsordning, av inhemskt eller utländskt förtryck, av fattigdom och underutveckling.

De rika länderna har skapat en produktion utan like i världshistorien. Privatkapitalism – med ekonomiskt fåtalsvälde – eller en statligt dirigerad hushållning – med byråkratiskt fåtalsvälde – utgör de förhärskande ekonomiska systemen i de utvecklade industriländerna.

Mot dessa system växer sig nu kritiken och kraven på genomgripande förändringar allt starkare.

Den snabba produktionsökningen i den kapitalistiska världen sker i växande grad till priset av utslagning från arbetsmarknaden av stora grupper. Kapitalismen är oförmögen att förhindra uppkomsten av omfattande arbetslöshet och en stigande inflation.

Världsomspännande företag styr i stor utsträckning den tekniska utvecklingen. De skaffar sig kontroll över naturtillgångarna och världshandeln. De påverkar de internationella kapitalrörelserna. De bär genom sin prispolitik en stor del av ansvaret för den allt svårare inflationen.

Kapitalets internationalisering försvårar för de fackliga organisationerna att ta till vara löntagarnas intressen och begränsar regeringars, centralbankers och parlaments möjligheter att förverkliga de nationella mål som har beslutats i demokratisk ordning.

För att försvara sina maktpositioner söker den moderna kapitalismen styra den offentliga verksamheten och åstadkomma en sammanflätning av de kapitalistiska intressena och den offentliga verksamheten.

Kapitalintressena framträder öppet, även som politisk maktfaktor, både inom de enskilda länderna och på det internationella planet.

Kapitalismen går ofta i förbund med politisk diktatur, rasförföljelser och förtryck. Genom imperialistisk maktutövning undertrycks nationella frihetsrörelser och demokratiskt framstegsarbete, där det internationella kapitalet ser sina intressen utmanade.

I stora delar av världen har feodalism och privatkapitalism ersatts av samhällsordningar i vilka produktionsmedlen undandragits privat ägande. Människorna har genom förändringarna i många fall tillvunnit sig möjligheter som var otänkbara under de gamla regimerna.

Men där leninismens principer om en ledande elit har varit vägledande har förhoppningarna om ett folkvälde inte uppfyllts. En liten grupp har tillskansat sig makt att bestämma över flertalet, utan demokratisk kontroll. Det ekonomiska livet är underkastat en byråkratisk centraldirigering. Det gamla privilegiesamhället har ersatts av ett nytt.

Även där kommunistiska partier länge har styrt, råder stora skillnader i inkomster och social ställning. Varken som medborgare, som arbetare i produktionen eller som konsumenter tillåts människorna att fritt uttrycka sina åsikter och krav.

Bristen på demokrati hindrar medborgarnas önskemål att komma till uttryck och präglade samhällsutvecklingen. I de stater där den leninistiska elitprincipen råder ges inte utrymme för socialismens värden. I stället förkvävs friheten och jämlikheten. Under sådana förhållanden kan inte den gemenskap av fria och jämställda människor, som är den demokratiska socialismens mål, skapas.

De båda förhärskande ekonomiska systemen i dagens värld har visat stor förmåga att öka produktionen. Men de kännetecknas också av en ensidig inriktning på ekonomisk tillväxt och av ett i längden ohåll-

bart slöseri med naturresurser. De har inte förmått att skapa rättvisa och trygghet inom nationerna eller att lösa de globala ekonomiska och politiska problemen. I båda systemen fördelas de ekonomiska resurserna ojämnt. I ena fallet är detta en del av systemet. I andra fallet sker det i strid med uppställda jämlikhetsideal, men är en följd av maktens centralisering och bristen på demokrati.

Den demokratiska socialismen

Överallt i världen kämpar folkliga krafter för sin frigörelse, för att bryta eller inifrån reformera fåtalsväldet. Kampen för frigörelse har tagit olika former. På en del håll har förtrycket lett till väpnad kamp. På andra håll har man genom en fredlig samhällsomdaning kunnat uppnå betydelsefulla resultat.

Det gemensamma i denna frigörelsekamp, som förs från olika historiska förutsättningar, är strävan att organisera samhällsförhållandena under folkflertalets aktiva deltagande. Denna färdriktning är också den demokratiska socialismens. Den ser som sin uppgift att förverkliga en produktionsordning som inte styrs av ensidiga och begränsade vinstintressen.

De framsteg som har vunnits genom arbetarrörelsens kamp har befäst socialdemokratins övertygelse, att den fredliga samhällsomdaningen på den demokratiska socialismens grund erbjuder den enda framkomliga vägen till människornas frigörelse.

Denna samhällsomdaning bygger på mänsklig vilja och mänskliga ansträngningar. Denna frigörelse måste vi genomföra i ett samhälle som är starkt beroende av en omvärld präglad av stora motsättningar, av förtryck och ofrihet, av starka kapitalistiska intressen. Den ska genomföras på den demokratiska övertygelsens väg under öppen debatt och under den hänsyn och respekt för andra uppfattningar som hör demokratin till.

Denna väg kan synas mödosam och tidskrävande. Den medför emellertid den helt avgörande fördelen att samhällsomdaningen kan genomföras under aktiv medverkan av medborgarna och att dess resultat vinner en fast folklig förankring. Därmed skapas också trygghet för att reformerna blir bestående.

Den demokratiska socialismen bygger ytterst på en tilltro till människornas vilja och förmåga att skapa ett samhälle präglad av gemenskap och mänsklig värdighet.

I hela folkets händer

Socialdemokratin ställer arbetet i förgrunden för sin politik, ty arbetsvillkor bestämmer människornas inbördes förhållanden och präglar samhället som helhet. Därför spelar frågan om produktionens organisation en huvudroll för människornas frigörelse. Därför vill socialdemokratin förverkliga den ekonomiska demokratin, engagera hela folket i samhällsomvandlingen och låta den tekniska och ekonomiska utvecklingen underordnas människornas behov. Denna strävan har djupa rötter i arbetarrörelsens tradition. Den får förnyad kraft av de krav som människorna ställer i det moderna industrisamhället. Där upplevs allt starkare hotet att mänskliga, sociala och kulturella värden underordnas kraven från privata vinstintressen. Där växer behoven att hävda människornas egenvärde, att skapa trygghet och gemenskap mellan människorna och att fördjupa välfärden. Detta är uttryck för viljan att humanisera industrisamhället och ta till vara dess möjligheter.

Besluten om produktionens inriktning får allt mer vittomfattande verkningar för alla medborgares välfärd. Därmed stegras behovet av en demokratisk kontroll över ekonomin. Såväl en övergripande planmässig hushållning som lokala initiativ är nödvändiga. För socialdemokratin är det en central uppgift att förena den hela samhället omfattande planeringen med de lokala och enskilda strävandena.

Socialdemokratin vill därför ersätta den nuvarande ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer med en ordning där varje människa har rätt att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetets villkor. Det sker genom att medborgarna engageras i arbetet på att utforma en planmässig hushållning för att ta till vara landets möjligheter. Det sker genom att löntagarna tillförsäkras bestämmande över arbetsplatser och företag, delaktighet i företagets förmögenhetstillväxt och i förvaltning av det gemensamma

sparandet. Det sker genom att konsumenternas ställning mot producenterna förstärks och konsumenterna inbördes blir mer jämbördiga i sin påverkan på produktionen. Denna ordning skapas genom att människorna organiserar sig – fackligt som arbetstagare, kooperativt som konsumenter och politiskt som samhällsmedborgare. Därmed fullföljer arbetarrörelsen sin kamp för en genomgripande förändring av det svenska samhället, en kamp som inleddes med demokratiseringen av det politiska livet, fortsatte med den sociala utjämningen och nu i allt högre grad inriktas på demokratiseringen av det ekonomiska livet.

Planmässig hushållning under medborgarnas kontroll

En demokratisering av det ekonomiska livet förutsätter att det medborgerliga inflytandet kan göra sig gällande på alla nivåer i ekonomin. Hela den ekonomiska verksamheten måste samordnas till en planmässig hushållning under medborgarnas kontroll.

Denna hushållning syftar till att fullt utnyttja samhällets produktiva resurser och därigenom skapa arbete åt alla. Detta förutsätter en långsiktig sysselsättningspolitik, som inriktas på att åstadkomma en fortgående ökning av antalet arbetstillfällen. Denna politik måste förenas med åtgärder som undanröjer det som hindrar många människor från att delta i arbetet. Den enskildes ställning måste stärkas för att möta de förändringar i produktionsförhållandena som är en följd av nya tekniska och ekonomiska förutsättningar och som snabbt får genomslag i en stark utlandsberoende ekonomi. Förhållandena i arbetslivet måste anpassas efter de arbetandes förutsättningar.

Denna hushållning syftar till att rättvist fördela produktionens resultat. Socialdemokratin kan inte acceptera inkomst- och förmögenhetsskillnader som betingas av sociala och ekonomiska privilegier och maktpositioner. En fortsatt utjämning av rådande inkomst- och förmögenhetsskillnader är ett centralt mål för arbetarrörelsen. Den är nödvändig för att rättvist fördela konsumtionsmöjligheterna och för att konsumenterna ska vara jämställda i sin påverkan på produktionens inriktning. Därför stöder socialdemokratin fackföreningsrörelsens solidariska lönepolitik och fullföljer en skatte- och socialpolitik som omfördelar inkomsterna.

Hushållningen syftar till att inrikta produktionen så att medborgarnas väsentliga behov tillgodoses. I allt större utsträckning kan dessa behov inte tillfredsställas genom marknadshushållningen. I stället behövs ökade samfälliga insatser för att möta kraven på kultur och utbildning, god hälsovård, ökad omsorg om barnen, bättre omvårdnad för sjuka och gamla, vidgade aktivitetsmöjligheter för de handikappade. Socialdemokratin är beredd att bygga ut den gemensamma sektorn för att tillfredsställa dessa krav.

Den planmässiga hushållningen syftar till att styra den tekniska utvecklingen. Vetenskapliga och tekniska framsteg är grunden för genomgripande förändringar i näringslivets struktur och i arbetslivets villkor. De omskar miljön och påverkar alla områden av mänskligt liv. För att behärska sin egen framtid måste människan behärska den tekniska utvecklingen och inrikta den på sådant som kan skydda och förbättra livsmiljö och folkhälsa. Att styra den tekniska utvecklingen blir därvid en allt mer betydelsefull samhälllig uppgift.

Till planeringen hör en ansvarsmedveten hushållning med råvaror och energi. En fortsatt ekonomisk tillväxt i nuvarande former innebär en hård påfrestning både på ändliga och förnyelsebara råvaror. Medborgarna måste genom samhällsorganen förhindra en utplundring av dessa tillgångar. Det kräver påverkan både på konsumtionen och produktionen inom ramen för en långsiktig planering av råvarutillgångarna. Därigenom ska människornas behov och önskemål kunna tillgodoses – inte bara i nuet utan också i framtiden.

Hotet mot natur och miljö skärper kraven på en planmässig hushållning. En ohämmad konkurrens om naturresurser som mark och vatten undergräver möjligheterna att tillförsäkra alla människor en god yttre miljö. Detta drabbar särskilt hårt de ekonomiskt svaga. En planmässig hushållning måste inriktas på att förhindra att miljön förgiftas och förstörs. Den ska medverka till att upprätthålla balansen i naturen och till att våra mark- och vattentillgångar används så att de kommer alla medborgare till gagn.

Den planmässiga hushållningen syftar också till kamp mot inflationen. Inflationen leder till en orättfärdig omfördelning av inkomster och förmögenheter. Den gynnar de ekonomiskt starka och missgynnar de ekonomiskt svaga. Den skapar nya orättvisor och förstärker

de redan existerande. Därför måste samhället och löntagarna skaffa sig ett inflytande som gör det möjligt att inom landet behärska de vinstförväntningar och den spekulation som är viktiga drivkrafter för inflationen. Internationellt samarbete kan dämpa inflationen, men för att effektivt bekämpa den, krävs djupgående förändringar av det ekonomiska systemet i den kapitalistiska världen.

Hela regioner hotas av ekonomisk utarmning om företagens vinstmotiv ensidigt tillåts bestämma lokaliseringen av näringsliv och service.

Denna utveckling måste hejdas och regional balans åstadkommas. Målet är att göra landets alla regioner likvärdiga när det gäller tillgång på såväl arbete som social, kommersiell och kulturell service.

Näringslivets investeringar måste inordnas i en planmässig regional utbyggnad. En ekonomisk planering, omfattande hela landet, är nödvändig för att samordna de regionala strävandena och omfördela de ekonomiska tillgångarna.

Socialdemokratin strävar efter att samordna den ekonomiska verksamheten i en planmässig hushållning, för att inrikta produktionen på att tillgodose medborgarnas behov.

För att möjliggöra de hänsyn till olika krav och önskningskrav som demokratin förutsätter måste denna hushållning organiseras som ett öppet, variationsrikt system, inte ett fast och slutet. Den bör inte få formen av detaljregleringar som klavbinder individernas och företagets förmåga till initiativ och handling.

Inom denna ram vill socialdemokratin i varje särskilt fall pröva vilka former av ägande, företagande och nyskapande som bäst tjänar människornas krav på framåtskridande och välfärd.

Vare sig företagandet bygger på statligt, kooperativt eller enskilt ägande ställer socialdemokratin som villkor att de arbetande ges ett ökat ansvar för produktionen.

Genom rätt till medbestämmande i företagen och genom delaktighet i företagets kapitalbildning öppnas vägar för de arbetande till kollektivt inflytande och ägande. Därigenom förenas de arbetande och produktionsmedlen och frigörs människornas förmåga till initiativ och vilja till ansvar.

Medbestämmande för löntagarna

I den kapitalistiska produktionsordningen är makten i företagen tillförsäkrad kapitalägaren.

Mot detta hävdar socialdemokratin samhällets och löntagarnas bestämmanderätt. Genom att samhället utformar en planmässig hushållning förverkligas de sociala mål medborgarna ställer upp för produktionen. Genom att löntagarna tillvinner sig medbestämmande i företagen skapas förutsättningar att utforma arbetsförhållandena i enlighet med de arbetandes behov och förutsättningar.

I detta syfte vill socialdemokratin tillförsäkra löntagarna reell makt på alla nivåer i företagen. Detta framstår som huvudvägen i socialdemokratins strävan att förnya arbetslivets villkor.

Lagstiftningen ska ge löntagarna möjlighet att välja de vägar som effektivast leder fram till en demokratisering av företagen. Den ska ge inflytande över företagets långsiktiga utveckling för dem som arbetar i företagen och för samhället. Den ska tillförsäkra de anställda medbestämmande över den dagliga verksamheten genom de fackliga organisationerna, den ska möjliggöra för löntagarna att uppnå ett ökat självbestämmande över det egna arbetet.

En förnyelse av arbetslivet förutsätter att produktionsapparaten ständigt moderniseras och byggs ut. Denna uppbyggnad finansieras till stor del av företagets vinster, till vilka de anställda har medverkat genom sitt arbete. Löntagarna måste genom delaktighet i denna förmögenhetstillväxt tillförsäkras inflytande.

Genom en sådan maktförskjutning skapas betingelser för löntagarna att forma en produktionsapparat som uppfyller kraven på trygghet i anställningen, på en god arbetsmiljö och på tillfredsställelse i arbetet. Därmed sker en nydaning av arbetslivets villkor och arbetets värde och värdighet hävdas.

Inflytande för konsumenterna

Genom att organisera sig kooperativt kan konsumenterna ordna produktion och distribution utan vinstintressen samt under demokratisk kontroll. Socialdemokratin vill medverka till att stärka de kooperativa organisationerna för att ge ökad styrka åt konsumenternas inflytande.

Socialdemokratin vill förena rätten att öva demokratiskt inflytande över det ekonomiska livet och över arbetslivet med friheten att välja bland varor och tjänster som svarar mot enskilda och gemensamma behov. Den vill utnyttja marknadsprisbildningen, där denna utgör det effektivaste medlet för att inrikta produktionen efter människornas önskningar. Den ser en utjämning av rådande inkomst- och förmögenhetsskillnader som en förutsättning härför. Den företräder kravet på samhällelig kontroll och ekonomiskt stöd i all den utsträckning som är nödvändig för att skapa en rättvis fördelning av konsumtionen.

Samhället måste förhindra monopol och karteller. Konsumenterna måste också få samhällets stöd för att förhindra att företagen genom reklam och andra åtgärder söker styra konsumtionen utan hänsyn till angelägenheten av olika behov. Det gäller därvid att förhindra att en av privata vinstintressen styrd kommersialisering tränger undan behov som endast kan tillgodoses genom gemensamma insatser.

Socialdemokratin vill att människorna som bostadskonsumenter ska kunna påverka bostadsproduktionens inriktning och i samverkan skapa en god boendemiljö. Den vill befria boendet från privat spekulation och lägga bestämmanderätten över förvaltningen av bostäder och bostadsområden hos de boende.

En växande del av människornas behov måste tillgodoses genom kollektiva insatser. Därigenom nås en fördjupad välfärd och en utjämning av livsvillkoren. Därvid ställs ökade krav på den gemensamma verksamhetens utformning. Den ska inte endast bedrivas med oväld och med effektivitet utan också präglas av öppenhet, vilja till anpassning och omsorg om den enskilde.

* * *

Demokratiseringen av det ekonomiska livet är ett led i och en förutsättning för socialdemokratins samhällsomdaning. Den ger människorna möjlighet att styra den tekniska och ekonomiska utvecklingen så att de materiella tillgångarna kan fördelas mera rättvist, arbetslivet förändras och framstegen få ett fördjupat socialt innehåll. Den öppnar nya vägar till kulturell frigörelse som vidgar människors insikter och inlevelse och stimulerar till skapande och delaktighet. Den kan ge ny kraft i kampen mot de kommersiella krafter som passiviserar och

exploaterar människorna och kväver deras möjligheter till självständig utveckling. Den lägger grunden till jämställdhet mellan kvinnor och män i såväl hemmet som i arbetsliv och samhällsliv och gör det möjligt att skapa ett barnvänligt samhälle. Principen om allas lika värde, som är kärnan i den politiska demokratin, bryter därmed igenom på allt fler områden.

Genom ökat deltagande i samhällsomdaningen vidgas människans överblick, ökas hennes kunskaper och utsträcks hennes ansvarskänsla från det privata till att även omfatta medmänniskorna och det samhälle i vilket hon ingår. Medvetna, kritiska och aktiva människor är en förutsättning för att besluten om gemensamma angelägenheter ska fattas i folkflertalets intresse. Det ställer nya krav på vitaliteten hos de demokratiska institutionerna, på aktiviteten hos folkrörelser och politiska partier. Det förutsätter beslutsam kamp mot byråkratisering.

Socialdemokratin vill därför fortsätta demokratiseringen på alla områden så att medborgarna själva allt mer tar ansvaret för sin framtid och bygger en gemenskap av fria och självständiga människor.

Alla folks frihet, hela världens fred

Längtan efter fred och frihet, social rättvisa och framsteg är gemensam för alla folk.

En värld i fred förutsätter respekt för varje nations självbestämmanderätt. Koloniala imperier har raserats och tidigare undertryckta folk har erövrats politisk självständighet. Den nationella friheten har ibland erövrats på fredlig väg, ibland efter långvarig väpnad kamp. Denna kamp är ännu inte fullbordad. Kampen för nationell självständighet har följts av en strävan till social och ekonomisk frigörelse. De rika och mäktiga länderna dominerar emellertid fortfarande världen, teknologiskt och ekonomiskt, politiskt och militärt. De slår fortfarande med maktmedel vakt om sina intressen, när dessa kommer i konflikt med andra länders krav på ekonomisk självständighet och social rättvisa. Samtidigt har de privata kapitalintressena utvecklats till en världsomspännande maktfaktor av en helt annan styrka och omfattning än tidigare. Denna internationella maktfaktor är ett hot mot det enskilda landets möjlighet att föra en självständig politik. Därför ser

sig allt fler länder, framför allt i den tredje världen, hotade av en ekonomisk och militär imperialism.

Socialdemokratin stöder folkens kamp för nationell frihet och hävdar de små nationernas rätt till oberoende gentemot stormakterna. Den vill i vårt eget land fullfölja en fast och alliansfri utrikespolitik. Den verkar för att de multinationella företagen genom ett samarbete mellan regeringar och fackliga organisationer ställs under politisk och social kontroll.

En värld i fred förutsätter social och ekonomisk rättvisa. Människorna i de tidigast industrialiserade delarna av världen upplever ett välstånd som gör dem till en privilegierad minoritet i världen. Detta välstånd står i bjärt kontrast till den massfattigdom och svält som råder i många länder. Till följd av den ekonomiska och sociala struktur som många länder har fått under kolonialtiden har de ofta, även som självständiga nationer, förblivit beroende av sina tidigare härskare. De tvingas därför fortfarande bidra till de rika ländernas växande välstånd. Samtidigt blir det fåtal som äger kapitalet i de fattiga länderna ännu rikare och den stora massan än mer exploaterad. Denna orättfärdiga världsordning ger upphov till många av dagens internationella konflikter. På grundval av den demokratiska socialismens solidaritetsidé vill socialdemokratin medverka till en ekonomisk och social utjämning mellan nationerna. Denna strävan måste påverka utformningen av de totala relationerna mellan de fattiga och rika länderna. Biståndet till de fattiga länderna ska inriktas på att stöda dessa länders egna ansträngningar för utveckling och för ekonomisk och social rättvisa.

En värld i fred förutsätter politisk avspänning och militär nedrustning. De gamla europeiska stormakternas inflytande har överflyglats av supermakterna, som har tillägnat sig ett dominerande inflytande i dagens värld. Under lång tid har misstron och spänningen mellan dessa makter bestämt den internationella situationen. De har var på sitt håll genomfört en militär upprustning som har frambringat vapen tillräckliga för att förintna hela mänskligheten. Trots en begynnande avspänning har de militära rustningarna inte minskat. Upprustningen och utvecklandet av nya förintelsevapen innebär inte endast ett hot mot mänskligheten. De medför också att en stor del av världens tekniska kunnande och mänskliga ekonomiska resurser inriktas på död

och ödeläggelse i stället för att tjäna strävandena att skapa ett bättre liv för dess befolkning. Att minska spänningarna mellan supermakterna och att åstadkomma en varaktig nedrustning är därför nödvändigt för att trygga världsfreden. Det förblir en central uppgift för socialdemokratin utrikespolitiskt att energiskt verka för dessa syften, i första hand i Förenta Nationerna, och att skapa en bred internationell opinion för kravet på nedrustning.

Utvecklingen i Europa har länge präglats av motsättningen mellan stormakterna. Europa har delats, politiskt, militärt och ekonomiskt. Detta har på ett genomgripande sätt påverkat världsdelen utveckling och försvårat möjligheterna att förverkliga den demokratiska socialismen, som har sitt ursprung hos dess arbetarklass och som utgör en viktig strömning i den europeiska traditionen. Socialdemokratin stöder strävandena till avspänning och samarbete och vill tillsammans med sina broderpartier och den europeiska fackföreningsrörelsen arbeta för en gemenskap mellan folken i Europa.

En värld i fred förutsätter internationellt samarbete. Nationernas och folkens öden har länkats samman med varandra till ett ömsesidigt beroende. De för mänsklighetens framtid avgörande problemen kan inte lösas med enbart nationella åtgärder. Att trygga världsfreden, att hushålla med jordens resurser och hejda miljöförstörelsen, att undanröja fattigdomen och svälten är uppgifter som endast kan lösas i samarbete mellan nationerna. De kräver ömsesidig respekt och hänsyn och en gemensam helhetssyn på världens ödesfrågor. Det internationella samarbetet måste inriktas på att åstadkomma en ny och rättvis ekonomisk världsordning. Det ofrånkomliga perspektivet är en världsomfattande knapphetshushållning. Socialdemokratin vill bidra till att utveckla Förenta Nationerna till ett verkningsfullt redskap för ett förpliktande internationellt samarbete. Målet är att skapa en internationell rättsordning och en ansvarsmedveten hushållning som minskar klyftorna mellan folken. Endast härigenom kan alla människors grundläggande rättigheter garanteras och världsfreden tryggas.

I sin strävan att förverkliga en socialistisk samhällsomdaning i det egna landet känner den svenska socialdemokratin samhörighet med alla de krafter i världen som kämpar för den demokratiska socialismen och vill med dem medverka i kampen för nationell självständighet,

ekonomisk och social utjämning och fred.

Den demokratiska socialismens solidaritet omfattar alla världens folk. Dess mål är alla folks frihet, hela världens fred.

Politiskt program

1.

Folkelig självstyrelse.

Allmän och lika rösträtt.

Fria val med skyddad valhemlighet.

Parlamentarism.

Rådgivande folkomröstning.

Republik.

2.

Yttrande- och tryckfrihet.

Rätt till information.

Förenings- och mötesfrihet. Demonstrationsrätt.

Rätt för fackliga organisationer att vidta stridsåtgärder.

Religionsfrihet.

Mångsidighet i opinionsbildningen.

Skydd för den personliga integriteten.

Rättssäkerhet.

3.

Klassgränser undanröjs.

Lika rättigheter för alla oavsett, kön, ras eller språk.

Rätt till arbete för alla. Lika lön för likvärdigt arbete.

Rättvis fördelning av välfärd, inflytande och valmöjligheter genom utjämning av inkomster och förmögenheter.

Samma rättigheter och samma ansvar för män och kvinnor i familj, arbetsliv och samhälle.

4.

Allas likhet inför lagen.

Ekonomiska möjligheter för alla att hävda sin rätt.

Lekmannamedverkan i rättsskipningen.

Offentligt processförfarande i alla instanser.

5.

Sakkunniga, oväldiga och effektiva samhällsorgan inriktade på att tjäna medborgarna och demokratin.

Överflyttning av ansvar och befogenheter inom förvaltningen till kommunala och regionala organ.

Förtroendemannainflytande i offentlig verksamhet på alla nivåer.

Byråkratisering motverkas.

Lättillgänglig och allsidig information om offentlig verksamhet.

Myndigheterna använder ett enkelt och begripligt språk.

6.

Förhållandet mellan stat och trossamfund ordnas i enlighet med demokratins och religionsfrihetens principer.

All religionsutövning på frivillighetens grund.

7.

Utrikespolitikens mål är att

– trygga landets självständighet,

– värna freden och

– bidra till en världsordning präglad av välfärd, frihet och värdighet för alla människor

I detta syfte ska Sverige

– föra en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig och

– aktivt medverka till ett konstruktivt internationellt samarbete.

Detta samarbete ska utgå från rätten till nationell självständighet för alla folk.

Dess uppgift är att

– skapa en internationell rättsordning,

– organisera en internationell hushållning som tar hänsyn till alla folks intressen,

– säkra alla folks rätt till politisk och ekonomisk självständighet enligt Förenta Nationernas förklaringar och konventioner

för att därigenom trygga världsfreden.

För dessa ändamål ska Sverige

– medverka i Förenta Nationernas arbete och bidra till att stärka dess ställning i syfte att ge organisationen möjlighet att fatta och förverkliga beslut på den internationella rättens grund.

– bidra till arbetet för internationell avrustning och avspänning,

– stöda folkliga befrielseströrelser,

– göra en kraftfull insats i det internationella utvecklingssamarbetet till stöd för ekonomisk och social utjämning,

– ge sin aktiva medverkan till att lösa jordens miljö- och resursproblem,

– främja ett allt mer utbyggt nordiskt och europeiskt samarbete,

– stöda internationella strävanden att avveckla tullar och andra handelshinder och medverka till särskilda insatser inom handelspolitiken för att tillgodose u-ländernas intressen.

För att trygga nationell självständighet för en demokratiskt förankrad försvarspolitik. Försvaret grundas på allmän värnplikt.

8.

Folkhushållningen organiseras för att uppnå

– ekonomisk demokrati,

– välfärd,

– arbete åt alla,

– rättvis fördelning.

För att förverkliga en sådan hushållning

samordnas de olika formerna av ekonomisk verksamhet under samhällets ledning så att de produktiva tillgångarna blir effektivt och fullständigt utnyttjade,

underställs de ekonomiska maktkoncentrationerna – nationella såväl som internationella – demokratisk kontroll,

främjas nyskapande företagsamhet i kollektiva och enskilda former inom alla viktiga samhällsområden,

överförs i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar, kreditinstitut och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att ta till vara gemensamma intressen.

9.

Finans- och penningpolitiken utformas för att främja arbete åt alla, ekonomiska framsteg och stabilt penningvärde.

Skattesystemet utformas så att det skapar ekonomiskt utrymme för angelägna gemensamma behov och främjar god hushållning.

Beskattningen inriktas på att åstadkomma en jämnare inkomst- och förmögenhetsfördelning samt ett rationellt näringsliv. Förmögenhetsskatt, arvsskatt, progressiv inkomstbeskattning och företagsbeskattning är medel härför.

Beskattningen används som ett medel för att åstadkomma en socialt och miljömässigt önskvärd inriktning av produktion och konsumtion.

Skattefritt existensminimum.

Effektiv skattekontroll. Skattebrott bestraffas.

10.

Kapitalbildningen för samhällets och näringslivets behov tryggas genom kollektivt och enskilt sparande. Kapitaltillgångarna disponeras under samhällets kontroll.

Löntagarnas delaktighet i kapitalbildning och förmögenhetstillväxt vidgas.

Kreditväsendet underordnas samhällets och medborgarnas intressen.

Försäkringsväsendets dubbla uppgift att tillgodose försäkringstagarnas intressen och främja kapitalförsörjningen tryggas genom de försäkrades och samhällets kontroll.

Kreditstöd åt nyföretagande och nyetablering som främjar den samhällsekonomiska utvecklingen.

11.

Samhället ansvarar, under internationella förpliktelser och i internationellt samarbete för

– försörjningen med råvaror på centrala områden,

– forskning och utveckling rörande råvarornas ansvariga utnyttjande, inbegripet all samhällsekonomiskt försvarlig återvinning och återanvändning,

– energiförsörjningen, inbegripet forskning och utveckling av nya

energikällor samt hushållning med energiresurser under hänsyn till miljön.

I all den utsträckning detta är nödvändigt för tryggheten av försörjningsbehoven och hänsynen till miljön övertar samhället ägandet av energiproduktionen och energidistributionen.

Den svenska läkemedelsindustrins verksamhet sammanförs i samhällets regi.

12.

Miljöfrågorna behandlas med hänsyn till samspelet i naturen och det samhällsekonomiska helhetsperspektivet.

Samhällsplanering med hänsyn till natur och miljö. Internationell samverkan för miljöskydd och naturvård.

Lagstiftning för miljöskydd, naturvård, luft- och vattenvård samt skydd mot bullerstörningar.

Samhället anger villkoren för hushållningen med mark- och vattentillgångarna.

Ansvarsmedvetet utnyttjande av förnyelsebara naturtillgångar inom ramen för en långsiktig planering. Sparsamhet med ändliga naturtillgångar. Lokaliseringen av miljöstörande industri kontrolleras av samhället.

Miljövänliga produktionsmetoder. Kontroll av industrins påverkan på miljön.

Samhället ingriper aktivt mot produkter som innebär risker för liv, hälsa och säkerhet. Effektiv produktkontroll. Skadeverkningar förebyggs.

Kostnader för miljövårdsåtgärder åvilar producenten.

Återbruk och återvinning av avfall.

13.

Regional och kommunal planering för att tillgodose människornas behov av arbete, bostad, service, och rekreation.

Likvärdiga möjligheter i fråga om sysselsättning och yrkesval. Likvärdig tillgång till social, kommersiell och kulturell service i landets alla regioner.

Samordnad regionalpolitisk planering byggd på kommun- och länsplaner. Balanserad utveckling i respektive regioner så att rätten till arbete för alla tryggas.

Statliga, kommunala, kooperativa och privata investeringar samordnas inom ramen för den regionalpolitiska planeringen.

Statliga stödåtgärder för att möjliggöra en balanserad regional utveckling.

Särskilda åtgärder för att skapa en tillfredsställande service och sysselsättning i glesbygden.

Samhällelig kontroll över investeringar och nyetableringar av betydande ekonomisk eller miljömässig omfattning.

14.

Industri och hantverk, handel och samfärdsel utvecklas med hänsyn till medborgarnas behov av arbete, varor och tjänster.

Utbyggnad av samhällets och löntagarnas insatser för planering och ledning av näringslivets utveckling.

Samhälleliga åtgärder för etablering och utbyggnad av kollektivt ägda företag.

Ökat samarbete mellan samhället och folkrörelseföretag för näringslivets utveckling.

Branschutveckling under samhällets ledning.

Skadliga koncentrationstendenser inom näringslivet bekämpas. Effektiv lagstiftning mot konkurrensbegränsning.

15.

Produktionen av varor och tjänster ska motsvara konsumenternas långsiktiga behov.

Konsumenterna organiserar sig för att ta till vara sina intressen. Samhällets konsumentpolitik utformas i nära samarbete med konsumentkooperationen.

Samhället påverkar aktivt produktionen av varor och tjänster genom information till konsumenter och producenter, varuprovning, normer för produktinformation och andra slag av direkt producentpåverkan. Reklamen begränsas och görs informativ.

Distributionen styrs så att alla tillförsäkras en rimlig service.

Kommunal konsumentpolitisk verksamhet i nära samarbete med folkrörelserna.

Prisövervakning och möjligheter till direkta ingrepp i prisbildningen för att skydda konsumenterna mot oskäligen prissättning.

16.

Jordbruksproduktionen anpassas till konsumtionsbehovet.

Sociala prispolitiken på viktiga livsmedel.

Jordbruk och skogsbruk rationaliseras med samhällets stöd.

Tillgången till god jordbruksmark säkras.

Spekulation med jord- och skogsbruksmark förhindras.

Sambruk och samverkan inom jordbruksdriften främjas.

Sociala arrendelagstiftning.

Tryggad utkomst åt i rationella jordbruksföretag arbetande.

Stöd för brukare av mindre enheter där detta är socialt och regionalpolitiskt motiverat.

Skogsvård med beaktande av miljö och natur.

Djurskyddslagstiftning.

Fiskenäringen främjas genom aktiva samhällsinsatser.

Internationella överenskommelser till stöd för fisket.

Sverige medverkar i internationellt samarbete mot världssvälten och för ökad livsmedelsproduktion i utvecklingsländerna.

17.

Planmässig utveckling och samordning av kommunikations- och transportväsendet.

Trafikpolitiken utformas för att förverkliga de regionalpolitiska målen.

Planeringen av vägar och andra trafikanläggningar samordnas med miljöpolitiken.

Trafiksäkerhetskrav tillgodoses.

Den kollektiva trafiken ges företräde.

Eftersatta gruppers behov av goda transporter tryggas.

18.

Socialt inriktad bostadspolitik för att bereda alla medborgare modernt utrustade och tillräckligt stora bostäder, för att undanröja trångboddheten och sanera undermåliga bostäder.

Bostadsförsörjningen stöds finansiellt.

Olika boendeformer jämställs i fråga om kostnader för de boende. En social bostadspolitik förutsätter ett väsentligt kooperativt och allmännyttigt företagande.

Boendemiljön förbättras.

Boendedemokratien utvecklas. Hyresgästerna bereds möjlighet att påverka förvaltning, service, miljö och sanering i bostadsområdet.

Segregation på bostadsområdet motverkas.

Marktillgångar i samhällets ägo, som motsvarar det långsiktiga byggnadsbehovet.

Markanvändning under samhällelig kontroll. Mark- och fastighetsspekulation förhindras. Markvärden som skapas genom samhällsbyggnaden tillfaller medborgarna gemensamt.

19.

Medbestämmande för de arbetande på alla nivåer i företagen genom de fackliga organisationerna.

Förhandlingsrätt och rätt till kollektivavtal.

Rätt till representation i företagsledande organ.

Rätt till full och effektiv insyn i företagets ekonomi.

De offentligt anställda tillförsäkras rätt till inflytande på sin egen arbetssituation.

Lagfäst anställningstrygghet för alla arbetstagare.

Facklig information på betald arbetstid.

20.

Arbetsmarknadspolitik utformas för att trygga rätten till arbete åt alla, motverka könsdiskriminering, stärka de svagares ställning och öka valfriheten på arbetsmarknaden.

Sysselsättningsplanering i stat, kommun och näringsliv. Beredskap för snabba åtgärder mot arbetslöshet.

Åtgärder för att undanröja förvärvshinder och förbereda de arbetssökande för nya arbetsuppgifter.

Offentlig arbetsförmedling. Obligatorisk anmälan av alla lediga platser. Information om löne- och andra anställningsvillkor och om arbetsförhållandena.

Uppsökande verksamhet i syfte att erbjuda arbete eller utbildning åt

nyttillträdande på arbetsmarknaden liksom åt de dolt eller öppet arbetslösa.

Möjlighet till praktikarbete för alla som lämnar ungdomsutbildningen. Arbetsmarknadsutbildning för att underlätta den enskildes övergång till nya arbetsuppgifter, avhjälpa arbetslöshet och medverka till inkomstutjämnning.

Åtgärder för att underlätta omställningen för dem som behöver byta bostadsort i samband med arbetsbyte.

21.

Gradvis förkortning av arbetstiden med sikte på 30 timmars arbetsvecka, 6 timmars arbetsdag.

Ökad frihet i förläggning av arbetstid, utbildning och ledig tid.

Semester med ersättning som ger möjlighet till god rekreation.

Lagfäst minimisemester för alla löntagare.

Jämlikhet mellan alla löntagare i fråga om sociala rättigheter i arbetet.

Rätt till deltidsarbete och delpension för äldre löntagare.

22.

Arbetslivet organiseras för att uppfylla kraven på trygghet i anställning, säkerhet till liv och hälsa och tillfredsställelse i arbetet.

Arbetsplatserna anpassas till människornas förutsättningar. Särskilda åtgärder för människor med arbetshinder.

Företagshälsovård för alla löntagare.

Löntagarna tillförsäkras ett avgörande inflytande över den egna arbetsmiljön och företagshälsovården.

23.

Samhället planeras för en god barnmiljö, som ger alla barn rätt till en god och harmonisk uppväxt.

Behoven av daghem och fritidshem, tillgodoses genom en lagfäst, planmässig utbyggnad.

Alla barn ska ha rätt till förskola.

Omsorg och fritidsverksamhet för barn och ungdom. Skolbarnens fritid ska ägnas ökad uppmärksamhet.

Barnens utveckling främjas genom fysisk och psykisk hälsovård.

Samhällets ekonomiska stöd till familjer inriktas på barnen.

Familjens ekonomiska trygghet garanteras genom socialförsäkring. Föräldraförsäkringen byggs ut.

Familjelagstiftning, skatte- och socialpolitik utformas med hänsyn till att familjemedlemmarna är självständiga individer.

Samhällsservicen byggs ut för att ge män och kvinnor möjlighet att förena en god omvårdnad om barnen med förvärsarbete och deltagande i samhällslivet. Särskilda insatser för enföräldersfamiljer.

Föräldrautbildning tillgänglig för alla. Samhällsstöd till folkrörelsernas insatser i föräldrautbildningen. Rådgivning i samlevnadsfrågor.

24.

Invandrare bereds arbete, bostäder och social trygghet på samma villkor som svenska medborgare.

Fackligt inflytande över invandringen för att garantera rättvisa villkor i arbetslivet för invandrarna.

Språkliga hinder i såväl tal som skrift för information, inflytande och medbestämmande i arbets- och samhällslivet undanröjs.

Kommunal rösträtt och valbarhet till kommunala förtroendeposter för invandrare.

Undervisning i och på det egna modersmålet i förskola och obligatorisk skola. Språkliga hinder för deltagande i annan utbildning undanröjs.

Stöd till invandrarernas egen kulturella verksamhet. Utbyte av kulturella verksamheter mellan svenskar och invandrare.

Stöd åt politiskt förföljda. Särskilda insatser för människor i flyktingläger och utsatta befolkningsgrupper. Internationellt samarbete på emigrations- och flyktingpolitikens område.

25.

Socialförsäkring som ger alla ekonomisk trygghet vid sjukdom och olycksfall, vid försörjares frånfalle, vid arbetslöshet och på ålderdomen.

Sjuklönen som kompenserar inkomstbortfall under sjukdom. Sjukförsäkringen garanterar vidare taxebunden behandling och vård samt att läkemedel och tandvård är tillgängliga för alla på lika villkor.

Ett väl utbyggt pensionssystem som ger ekonomisk trygghet på äldre dar eller vid bristande arbetsförmåga. Rörlig pensionsålder som medger anpassning till individuella önskemål.

Yrkesskadeförsäkring med fullgod kompensation.

26.

De äldre tillförsäkras, utöver den ekonomiska tryggheten, goda bostäder samt en trygg social omvårdnad och service, bl a genom en utbyggd social hemhjälp.

De äldres situation uppmärksammas vid utformningen av samhällsmiljön.

Sociala risker och otrygghet för barn och utsatta grupper förebyggs genom åtgärder för att skapa en god samhällsmiljö.

Socialvården och den sociala servicen utformas på grundval av principen om frivillighet, möjlighet till val av behandlingsalternativ och rätt till medverkan från dem som berörs av verksamheten.

Uppsökande verksamhet med effektiva följdinsatser i samverkan mellan olika samhällsorgan.

Enkla och enhetliga normer för socialhjälp förenade med kurativa och rehabiliterande åtgärder.

Information om socialvårdens syfte och innehåll till dem som berörs och till allmänheten.

27.

Lika rätt för alla till hälso- och sjukvård genom samhällets försorg.

Förebyggande insatser genom fysisk och psykisk hälsovård. Mödra- och barnavård, hälsokontroller och hälsouppllysning byggs ut.

Taxebunden hälso- och sjukvård på lika villkor för alla. Närbelägna läkarmottagningar och vårdcentraler.

Långtidsvården ges förtur i hälso- och sjukvårdens utbyggnad och tillförs ökade personalresurser.

Fullgod hemsjukvård som alternativ till institutionsvård.

Ökad samverkan mellan hälso- och sjukvården, arbetsvården, socialförsäkringen och socialvården i rehabiliteringsarbetet.

Demokrati och medmänsklig kontakt inom sjukvården främjas. Patienterna tillförsäkras insyn i vården och informationen vidgas.

Utbyggd personalutbildning och samråd om vård och behandling mellan olika personalgrupper.

Tandvård och tandhälsovård tillgänglig för alla på lika villkor inom ramen för folktandvården och den allmänna tandvårdsförsäkringen.

Privata sjukhem ersätts steg för steg med av samhället anordnade sjukhem.

Sjukvårdshuvudmännen eftersträvar att utföra arbeten i egen regi.

28.

Handikappade bereds en levnadsnivå jämställd med övriga medborgares.

Samhällsmiljön utformas efter detta krav. Bostäder och kommunikationer anpassas. Tekniska hjälpmedel för hem och arbetsliv, social hemhjälp och annan service ställs till förfogande. Färdtjänst anordnas. Kultur- och fritidsverksamhet görs tillgängliga.

Handikappades rätt till arbete tryggas. Skyddad sysselsättning i olika former erbjuds partiellt arbetsföra då så är nödvändigt.

Den som inte kan försörja sig genom eget arbete får ekonomisk trygghet genom förtidspensionering och annan socialförsäkring.

I alla stadier av utbildning tillgodoses handikappades särskilda behov.

Den enskildes integritet och inflytande över sin situation värnas. Samhället bereder handikappade tillfälle att påverka utformningen och inriktningen av insatserna på handikappområdet.

Medicinsk och social rehabilitering byggs ut för att minska följderna av skador och sjukdomar.

Information om handikapp för att skapa större förståelse för handikappades situation, problem och behov.

29.

Missbruk av alkohol, narkotika och andra beroendeframkallande medel bekämpas.

Forskning om missbrukets orsaker samt om effekten av förebyggande insatser och behandling.

Information om missbruksproblemen, framför allt med inriktning på barn och ungdom.

Nykterhetsfrämjande lagstiftning.

Sociala missförhållanden och brister i miljön som utgör grogrund för missbruk undanröjs.

Behandlingsåtgärder där den berörde själv medverkar och med respekt för hans integritet.

Vårdåtgärder mot den berördes vilja begränsas till de fall då det är oundgängligen nödvändigt.

Ökad satsning på familjestödande åtgärder, t ex i hemmet.

Frivilliga behandlingsformer och öppenvårdsresurser byggs ut.

Medicinsk vård samordnas med sociala insatser för att främja rehabilitering.

Samhällsstöd till frivilliga organisationer.

30.

Förebyggande åtgärder och skydd mot kriminalitet.

Sociala, medicinska och psykologiska insatser inom kriminalvården.

Fortsatt övergång från slutet till öppen vård.

Ökad samordning mellan kriminalvården och samhällets olika stödorgan för rehabilitering.

Stöd och hjälp från samhället till dem som blir utsatta för andras kriminalitet.

31.

Allas rätt till utbildning. Undervisningen ska vid förmedlandet av kunskaper och färdigheter främja självständighet och samarbetsförmåga samt grundlägga en demokratisk livssyn.

Likvärdiga möjligheter till grundläggande utbildning och vidareutbildning för alla. Insatser för elever med särskilt behov av stöd.

Kostnadsfri undervisning i gemensam grundskola, i gymnasieskola och högskola. Stöd åt folkrörelsernas utbildningsverksamhet. Ekonomiska hinder för deltagande i utbildningen undanröjs.

Återkommande utbildning med växling mellan studier och förvärvsarbete.

Lagfast rätt till ledighet för studier. Förtur för dem med kort utbildning.

Vuxenutbildning. Uppsökande verksamhet för att nå i utbildningsavseende eftersatta grupper.

Studerandeinflytande på alla nivåer.

Det pedagogiska forsknings- och utvecklingsarbetet inriktas främst mot skolans sociala roll, eftersatta gruppers behov och vuxenutbildningens speciella problem.

Saklig och allsidig undervisning ges om politiska och andra ideella organisationer i skolans undervisning.

Vidgad kunskap om och kontakt med arbetslivet. Rätt till facklig medverkan i skolans arbete.

Undervisning såväl som studie- och yrkesvägledning ska medverka till jämställdhet mellan män och kvinnor i familj, arbetsliv och samhälle.

Samhället övertar hela produktionen av läromedel.

32.

Forskningspolitikens viktigaste uppgift är att vidga möjligheterna att i demokratisk ordning påverka vår framtid.

Den tekniska utvecklingen underordnas medborgarnas intressen. I detta syfte svarar samhället för planeringen av de samlade forsknings- och utvecklingsinsatserna.

Forskning för att belysa reformbehoven.

En fritt kunskapssökande grundforskning främjas. Forskningens samhällskritiska funktion garanteras och forskarnas yttrande- och tankefrihet skyddas.

Forskarnas och den vetenskapliga världens kontakt med samhällslivet i övrigt utvecklas och fördjupas.

33.

Kulturskapandet främjas av samhället. Det konstnärliga skapandets frihet garanteras.

Kulturens värden görs tillgängliga för hela folket. Av särskild vikt är därvid en aktiv uppsökande verksamhet och en förankring i människornas närmiljö. Folkrörelser och bildningsorganisationer stöds. Alla ges möjligheter till skapande aktiviteter och gemenskap. Kulturinsatser för barn och ungdom ägnas särskild uppmärksamhet.

Kultur- och fritidslivets kommersialisering bekämpas. Kvaliteten i kulturskapandet stimuleras. Bättre arbetsvillkor skapas för kulturarbetarna.

Äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs.

Utbyte av erfarenheter och idéer över språkliga, nationella och kulturella skiljelinjer stimuleras.

Reella förutsättningar skapas för yttrandefrihetens utnyttjande. Mångsidigheten främjas genom att allmänintresset inom massmediaområdet förstärks. Radio och televisionen hålls fria från enskilda vinstintressen. En allsidig press garanteras.

34.

Idrotts- och friluftsliv främjas. Stöd till motionsverksamhet. Kommerciella intressens styrning av idrotten motverkas.

Behovet av idrott och rekreation beaktas i samhällsplaneringen.

Fritt tillträde till naturen för friluftsliv och rekreation under hänsynstagande till naturvårdens krav.

Fritidsfisket främjas genom att fiskevatten vårdas och görs tillgängliga för alla.

35.

Självstyrelse med egen beskattningsrätt i kommuner och landsting.

Medborgarinflytandet vidgas och fördjupas genom nya arbetsformer.

Ökade kontakter mellan förtroendevalda och kommuninvånare.

De anställda ges inflytande över arbetsförhållandena inom den statliga och kommunala förvaltningen.

Skatteutjämning. Statsbidrag utan detaljreglering.

36.

Barn- och ungdomsverksamhet i föreningsregi ges förtur före den i kommunal regi. Samhällsstöd till ungdomsorganisationerna.

Samhället ska föra en social, ekonomisk och kulturell politik som ger förutsättningar för en utveckling av folkrörelsernas verksamhet och ansvar.

1990 års partiprogram

Idémässigt finns det en stark kontinuitet mellan 1990 års och 1975 års partiprogram och även de ännu äldre partiprogrammen. I partiprogrammets själva inledning finns det stycke kvar, som ursprungligen formulerades av *Ernst Wigforss* för 1944 års partiprogram:

"Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människors inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en en möjlighet till ett rikt och meningsfyllt liv.

I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor."

Det kapitel som heter "Den demokratiska socialismen" – inklusive det avsnitt, som formulerades av Olof Palme personligen under arbetet med 1975 års partiprogram – har, bortsett från ett tillägg om miljö, i stort sett bevarats oförändrat.

Den idémässiga kontinuiteten finns också i andra avsnitt. Så slår till exempel det mycket centrala kapitlet "I hela folkets händer", liksom var fallet i 1975 års partiprogram, fast varje människas rätt att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetets villkor.

En av de frågor, som diskuterades mest i debatten om 1990 års partiprogram, var planhushållningen eller "den planmässiga hushållningen", som det hette i 1975 års partiprogram. Skrivningarna i 1990

års partiprogram om plan och marknad är mer omfattande och nyanserade än i tidigare program med konkret diskussion om varför och när marknaden måste tyglas. I ägandefrågorna programfästs i samma kapitel det funktionssocialistiska synsätt som socialdemokratin har praktiserat sedan partiet erövrade regeringsmakten: medborgarrätt går före äganderätt, när viktiga medborgarintressen måste hävdas gent emot ägare av företag; socialdemokratin arbetar med inskränkningar i äganderätten i stället för med socialiseringar. Här dyker ordet ”medborgarrätt” upp, ett begrepp som *Ingvar Carlsson* förde in i partiprogrammet.

Redan 1975 års programrevision innebar en kraftig internationalisering av partiprogrammet. Detta förstärks i 1990 års program. Här behandlas krigshoten men också freds- och nedrustningssträvandena, svälten men också arbetet på att omfördela resurser, konflikterna men också det internationella samarbetet.

Medan 1975 års partiprogram skrevs under en tid, som präglades av avkolonialiseringen, behandlas i 1990 års partiprogram de många regionala konflikterna – ofta språkliga, kulturella, etniska och religiösa – i dagens värld. Också det europeiska samarbetet behandlas mer utförligt, men 1990 års partiprogram skrevs alltså före det svenska EU-inträdet.

En av huvudfrågorna, slutligen, i alla internationella avsnitt i 1990 års program är de globala hoten mot miljön och mot mänsklighetens överlevnad. Över huvud är 1990 års program det första som är präglad av ett ekologiskt perspektiv.

Det goda arbetet är en målsättning i partiprogrammet. Målet arbete åt alla slogs åter fast. När det gäller arbetsorganisation och medbestämmande betonas mer än i tidigare program, att den enskilde anställde måste ges ett ökat inflytande.

Kulturpolitiken fick för första gången ett eget, längre avsnitt i de allmänna grundsatserna.

Jämställdheten ägnas en ny och innehållsligt radikal punkt i början av kapitlet ”Socialdemokratins Sverige. Politiskt program”. Ett kvinnoperspektiv finns också invävt i olika delar av de allmänna grundsatserna.

Det kommunala principprogrammet har arbetats in i partipro-

grammet. Partiprogrammen har tidigare, allt sedan 1911, bestått av tre delar: allmänna grundsatser, politiskt program och kommunalt principprogram. Programkommissionen kom fram till att man borde integrera de olika delarna till ett enda, enhetligt program. Av det politiska programmet eller punktprogrammet har det blivit löpande text. Det kommunala principprogrammet har, när det gäller till exempel demokratifrågor och gemensam sektor, arbetats in i de allmänna grundsatserna och när det gäller politiska målsättningar, fogats in i det politiska programmet.

Enn Kokk

SOCIALDEMOKRATERNAS PARTIPROGRAM*(Antaget på socialdemokraternas 31:a kongress 1990)*

Allmänna grundsatser

Vad socialdemokratin vill

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en en möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv.

I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Denna den demokratiska socialismens samhällsuppfattning är uttryck för viljan att förverkliga ideerna om frihet, jämlikhet och solidaritet. Dessa ideer har tagits i arv från tidigare kulturtraditioner. De har omformats av nya erfarenheter och ständigt skänkt styrka åt strävandena att bereda människorna ett friare och rikare liv. Sina djupaste rötter har socialdemokratins ideer i övertygelsen om varje människas okränkbarhet och alla människors lika värde.

Frihet

Socialdemokratin hävdar alla folks rätt att själva bestämma över sina angelägenheter, utan tvång eller inblandning från andra stater eller ekonomiska intressen utanför deras kontroll. I det samarbetet nationerna emellan som det ömsesidiga beroendet nödvändiggör måste alla nationer ingå som jämbördiga. Endast en samverkan mellan fria nationer på frivillighetens grund kan undanröja de globala hoten mot mänsklighetens överlevnad.

De medborgerliga fri- och rättigheterna – allmän och lika rösträtt,

tanke- och trosfrihet, yttrandefrihet och organisationsfrihet – är grundläggande för socialdemokratin. Det är rättigheter, som har vunnits i hård kamp mot det gamla privilegiesamhället och som ständigt måste försvaras mot maktgrupper, som vill underordna medborgarrätten andra, intressebestämda syften.

Ekonomiska och sociala skillnader skapar olika förutsättningar för medborgarna att bruka denna frihet och att använda sina medborgerliga rättigheter. Att försvara och befästa de medborgerliga friheterna genom att frigöra människorna från ekonomiskt, kulturellt och socialt underläge och att vidga dem genom att undanröja människors beroende av enskilda ekonomiska maktgrupper ser socialdemokratin därför som en av sina viktigaste uppgifter.

Socialdemokratin värnar både om den frihet som består i enskilda människors självbestämmande och om den frihet som består i att grupper av människor får bestämma i sina gemensamma angelägenheter. Friheten ska ge människorna möjlighet till utveckling, både enskilt och i de former de väljer att samverka med varandra.

Jämlikhet

Socialdemokratin verkar för en rättvis fördelning av jordens tillgångar mellan jordens folk och för alla nationers lika rätt att ingå som jämbördiga medlemmar av världssamfundet.

Socialdemokratin vill förverkliga jämlikheten som ett uttryck för allas lika värde. Socialdemokratin strävar efter jämlikhet i fördelningen av de resurser som har betydelse för människors möjlighet att påverka samhället och sina egna liv. Till dessa resurser hör självbestämmande, ekonomisk styrka, utbildning och kultur.

Jämlikheten är frihetens förutsättning. I ett ojämlikt samhälle är med nödvändighet de som drabbas av ojämlikheten också mindre fria att styra sina liv. Som en konsekvens av sitt frihetskrav och sin uppfattning om alla människors lika värde och värdighet vänder sig socialdemokratin därför mot alla slags klasskillnader och alla former av diskriminering.

Lika väl som klassförtryck måste könsförtryck bekämpas. Socialdemokratin vänder sig mot en ordning, som innebär, att rättigheter, skyldigheter och arbetsuppgifter fördelas efter kön. Sådana föreställ-

ningar om den biologiska könstillhörighetens betydelse, som skapar helt olika livsbetingelser för män och kvinnor, måste brytas, och den underordnade ställning som traditionellt har tillkommit kvinnorna i samhälls- och arbetsliv måste ersättas av jämställdhet mellan män och kvinnor.

Solidaritet

Socialdemokratin kräver särskilda insatser från de rika länderna till stöd åt de fattigare och för en fredlig samverkan under ömsesidig hänsyn nationerna emellan. I denna ömsesidiga hänsyn ligger också ett erkännande av det ömsesidiga beroende som finns mellan nationerna och mellan folken. Solidaritet mellan folken är en förutsättning för en varaktig fred i världen. En värld, där vissa lever i överflöd och andra i armod, en värld, där länder eller folkgrupper förtrycks av andra nationer eller folk, är en värld i ständig konflikt. Så länge någons frihet är hotad, är allas frihet hotad; solidariteten får därför inte stanna vid det egna landets gränser utan måste omfatta alla folk.

Som samhällsvarelser är människorna beroende av varandra, även för den egna välfärden. Det är i samverkan, inte i kamp människor emellan, som den gemensamma välfärden och därmed också den enskildes välfärd kan byggas. Ur medvetandet om detta ömsesidiga beroende föds den ömsesidiga hänsyn och respekt som utgör solidaritetens kärna. För dem som kämpar ur underläge utgör solidariteten ett stöd i kampen för rättvisa. För alla, oavsett egen styrka, är solidariteten en förutsättning för den trygghet och den gemenskap i samhällslivet som endast kan födas ur tillit, aldrig ur strid och konkurrens.

Socialdemokratin vill låta solidariteten prägla samhällsutvecklingen och relationerna mellan människorna. Denna solidaritet kräver insatser i samhälls- och arbetsliv efter vars och ens förmåga och en försörjning, som svarar mot vars och ens behov. Solidaritet innebär en inlevelse i varandras villkor och en vilja till omsorg och omtanke om varandra.

* * *

Frihet, jämlikhet och solidaritet utgör tillsammans grundvalar för det demokratiska samhället, på samma gång som det endast är det demo-

kratiska samhället, som kan förverkliga friheten, jämlikheten och solidariteten. Demokratin utgör själva grundvalen för socialdemokratin åskådning, och dess ideal måste prägla samhällslivet i hela dess omfattning – politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt.

En värld inför gemensamma problem och möjligheter

På tröskeln till det tjugoförsta århundradet har hela mänskligheten länkats samman i en ödesgemenskap. Jordens alla länder och folk har för sin överlevnad och utveckling blivit beroende av varandra i en utsträckning som aldrig tidigare i historien. De i sista hand avgörande problem som ett enskilt land står inför går långt utöver den nationella politikens verkningskrets. På inget sätt kan det svenska samhällets framtid, våra egna möjligheter att leva och utvecklas, förverkligas i isolering från omvärlden. Mänsklighetens gemensamma ödesfrågor är också våra.

Helt nya problem reser sig sålunda, drygt hundra år efter att den moderna arbetarrörelsen började växa fram i Europa och formulera sina krav på en omdaning av samhället för att åt den nya industrialismens proletariat erövra grundläggande rättigheter i det egna landet, undanröja nöd och otrygghet, åstadkomma sociala och ekonomiska framsteg. Dagens uppgifter är i många avseenden svårare och de politiska förutsättningarna helt annorlunda än tidigare. I vår egen världsdelen har inte minst omvälvningarna i Östeuropa skapat nya möjligheter och förutsättningar men också på ett tydligare sätt visat upp existerande politiska, ekonomiska och etniska problem.

1900-talet har i den industrialiserade världen inneburit enastående framsteg. Men det blev också våldets och militarismens århundrade. Krig har dragit fram förhärjande hela kontinenter, lämnande miljoner döda och ibland hela folk på flykt från sina hemtrakter. Och alltjämt rustar sig mänskligheten för krig; de resurser den rika världen förbrukar för sin kapprustning överstiger många gånger de belopp som används för utvecklingsbistånd, ägnat att undanröja fattigdom och underutveckling.

I kärnvapnen har människan skapat ett instrument, varmed hon för första gången kan förgöra sig själv och utplåna sin egen historia

och civilisation. Det är ett hot, som är riktat inte bara mot de länder som själva innehar kärnvapen, som bestämmer över deras användning eller som grundar sin säkerhet på att de i yttersta fall kan brukas. Hotet är gemensamt för alla länder och folk; ingen skulle undkomma följderna av ett kärnvapenkrig. Även om kärnvapenarsenalerna drastiskt skärs ned, består deras förstörelseförmåga liksom den kunskap och teknologi som skulle möjliggöra en förnyad upprustning.

Något försvar mot kärnvapen finns inte. På egen hand kan ingen nation trygga sin säkerhet och överlevnad. Säkerhet i kärnvapenåldern är gemensam säkerhet, grundad på ett delat intresse att undanröja risken för kärnvapenkrig och uppnådd genom ett samarbete, som ersätter hot, fruktan och misstänksamhet.

En rad icke-militära hot mot säkerhet och framsteg har blivit allt mer uppenbara. Utnyttjandet av naturtillgångarna och tillämpningen av ny teknologi skapade förutsättningar för industrialismens ekonomiska tillväxt med ökad materiell konsumtion och höjd levnadsstandard. Men framstegen har skett till priset av rovdraft på miljön och kortsynt exploatering av naturen. Efter hand har miljöproblemens globala och genomgripande innebörd uppenbarats. Föroreningarna, förgiftningen och överexploateringen följer erkänner inga nationella gränser. De hotar att undergräva själva grundvalarna för mänsklighetens tillvaro.

Jorden är sålunda en hotad planet inte bara till följd av risken för ett kärnvapenkrig. Miljöförstörelsen är liksom en osynlig fiende, som smyger sig fram längs kända och ännu okända stigar och slår till på oväntade platser långt från föroreningens källa och rovdraftens ursprung. Även om uppremsning och förebyggande av miljöförstörelsen måste ske lokalt och i varje enskilt land, kan varaktiga och genomgripande resultat nås först genom att nationerna samordnar sina åtgärder. Stagnation och ett avvisande av fortsatt teknisk och ekonomisk utveckling bjuder därvid inget alternativ. Ytterst reser miljöproblemen frågan om den lilla rika världens livsföring i en värld, där också flera miljarder människor i utvecklingsländerna med rätta ställer krav på ökad utveckling, konsumtion och produktion.

Världen har nu över 160 självständiga och suveräna stater. Aldrig tidigare i världshistorien har den nationella självständigheten fått ett

sådant praktiskt uttryck som i vår tid. Detta förhållande är resultatet av en komplicerad och dramatisk utveckling. Världen har upplösts, gränser har flyttats, nationer och folk har, med eller mot sin vilja, uppgått i större riken med nya spänningar som följd, där den nationella identiteten har undertryckts. Likväl har 1900-talet blivit befrielsens århundrade; kolonialismen har fallit, och därmed har en av huvudorsakerna till efterkrigstidens världspolitiska oro och konflikter undanröjts. Nu gör sig andra spänningar och konfliktorsaker gällande.

Befrielsen från kommunistiska diktaturer i en rad länder i Östeuropa har sålunda skapat en ny folkens frihet men också nya spänningar och konfliktrisker. Samtidigt har de europeiska militäralliansernas framtid kommit att sättas ifråga. Detta har skapat helt nya förutsättningar för en europeisk stabilitet och för en allt mer omfattande nedrustningsprocess.

Världens nationer och folk har alla samma rättigheter att utvecklas och forma sina samhällen. De ska inte behöva acceptera, att någon enskild makt, hur stor och militärt mäktig den må vara, dominerar världens politiska och ekonomiska utveckling eller bestämmer över internationell säkerhet. Mer än någonsin manifesteras nödvändigheten av en internationell rättsordning, som respekteras av alla stater och som upprätthålls genom en världssamfundets auktoritet.

Världens befolkning fortsätter att växa. Under loppet av ett halvsekel har jorden sålunda fått miljarder nya munnar att mätta, med människor som ska beredas ett människovärdigt liv. Om stora delar av jordens befolkning hålls nere i fattigdom och underutveckling, kommer oron i världen att öka. Detsamma gäller, om tredje världens länder tvingas överta den industrialiserade världens miljöfarliga avfall och resursslösande teknik. En värld med välstånd och utveckling för de få och fattigdom, underutveckling och miljöförstörelse för de många är en orimlighet. En värld, där alla länder och folk på jämbördiga villkor dras in i den växande världshandeln och ges möjligheter till utveckling, rymmer stora möjligheter till framsteg, fred och demokratisk utveckling. Samtidigt som nationalstaten som idé aldrig har fått ett så omfattande praktiskt uttryck som i vår tid, gör sig emellertid behovet av samarbete, tvånget att underordna nationalstatens ambitioner ett vidare intresse, gällande starkare än tidigare. Kärnva-

penhotet och miljökrisen illustrerar mest påtagligt detta förhållande. Men behovet av samarbete gäller i lika hög grad andra områden. En internationalisering har redan ägt rum – på marknadens villkor – när det gäller kapital, arbetsfördelning, teknologi, information och massmedia. Också länderna måste emellertid samarbeta för att kunna undanröja massfattigdomen och få i gång en varaktig ekonomisk och social utveckling, öka handeln mellan länder och regioner på jämbördiga villkor, bemästra ekonomiska kriser och svårigheter och främja vetenskap och teknisk utveckling. Nationell och regional inåtvändhet kan ge kortsiktiga vinster men riskerar att göra mänskligheten som helhet fattigare.

Dessa för vår värld avgörande frågor handlar om att värna den enskilda människans rätt till ett liv i frihet och fred, till en existens utan hot och fruktan, till en tillvaro med utsikter till materiell och andlig förkovran för alla. Utifrån denna målsättning måste den nuvarande användningen av betydande delar av världens resurser för militära ändamål genom internationell nedrustning ställas om för fredliga och nybyggande ändamål.

Mot denna bakgrund vill den svenska socialdemokratin i samverkan med andra länder och folk arbeta för att stärka en internationell rättsordning, stoppa rustningarna, också i tredje världen, och åstadkomma fred och nedrustning, mobilisera mänsklighetens ekonomiska, tekniska och vetenskapliga resurser för att undanröja hoten mot miljön och åstadkomma ett internationellt samarbete, som står öppet för alla. Inte minst måste de folkliga krafterna för fred, rättvisa och ut hållig hushållning med naturresurser få gehör hos de maktavande för sina krav.

En öppen värld, präglad av generositet, samarbete, förtroende och solidaritet, är socialdemokratins strävan.

Från klassamhälle till välfärdsstat

Sverige var länge ett outvecklat land i Europas utkant. Huvuddelen av befolkningen levde på landsbygden. De flesta var fattiga. Jordbruket var huvudnäring; ett jordproletariat växte fram. Många bland dessa landsbygdens fattiga drabbades av livshotande sjukdomar och dog av

dessa eller av svält. Andra valde, särskilt i tider av missväxt, att emigrera. Även det förindustriella samhället var ett utpräglat klassamhälle.

Med industrialismen inleddes en utveckling, som på ett genomgripande sätt har förändrat människornas villkor och samhällets karaktär.

Proletariatet på landsbygden drogs till industrierna. Städer och tätorter växte.

Det framväxande kapitalistiska samhället kunde utnyttja de produktivkrafter som vetenskap och teknik ställde till förfogande för en väldig ökning av produktionen. En produktion i större skala trängde undan hantverket, nya energikällor togs i bruk, handeln mångfaldigades.

Med den nya industriella organisationen följde specialisering och arbetsdelning, Denna kapitalistiska produktionsordning innebar också, att de arbetande skildes från rätten till den fulla avkastningen av sitt eget arbete. Samhället präglades därigenom av motsättningen mellan ägare och egendomslösa, av en ytterst ojämn fördelning av egendom och inkomster. En mäktig klass av kapitalägare kom att stå mot en växande klass av lönearbetare. Därigenom inleddes en period av klasskamp med en tidigare inte skådad bredd och skärpa.

Produktionsförhållandena kom att bestämma de materiella villkoren i hela samhället. De krävde samverkan, men besluten om produktionen fattades av ett fåtal på grundval av deras ägande och styrdes av deras privata vinstintressen. Det fanns en motsättning mellan kapitalismens förmåga att utveckla starka produktivkrafter och dess bristande vilja att tygla dessa krafter och nyttja dem till människornas bästa.

Kapitalismens drivkraft var och är alltjämt strävan efter vinst. Den som segrade i konkurrensen eller hade blivit stark nog att genom monopolbildningar skydda sig mot konkurrens tillägnade sig därmed en större andel av samhällets resurser än den som förlorade i denna kamp. Kapitalismen sökte upphöja denna princip till norm för hela samhällets utveckling för de enskilda människornas handlande och för värderingen av människor.

Till kapitalismens avigsidor hörde även rovdrift på människor, råvarutillgångar och energi. I kapitalismens spår följde miljöförstöring.

Arbetarna tvingades arbeta i en hälsovådlig arbetsmiljö. En snabb industrialisering med vinsten som främsta ledstjärna ledde till växande och än i dag bestående skador på hela vår livsmiljö.

Kapitalisternas vinstintresse ledde till en ekonomisk utsugning av arbetarna. För den stora majoriteten av arbetarna innebar kapitalismen svält och umbäranden, trångboddhet och undermålig miljö, sjukdomar och social misär. Genom barnarbetet och de sociala missförhållanden som drabbade familjerna inom arbetarklassen slog kapitalismen hårt mot samhällets ömtåligaste delar. Arbetarklassens kvinnor drabbades av ett dubbelt förtryck, dels i egenskap av lågavlönad arbetskraft, dels i egenskap av kvinnor med den diskriminering och det könsförtryck detta innebar.

Arbetarklassen blev ekonomiskt och socialt utarmad. Delar av den blev även kulturellt utarmad; därmed skapades ett trasproletariat. Men även arbetet självt förlorade sin mening och sitt innehåll. Arbetaren blev en maktlös produktionsfaktor och kände främlingskap inför sitt arbete och dess produkt. Därigenom utarmades de sociala relationerna både i och utanför arbetet. Därigenom påverkades de politiska förhållandena – inom de enskilda nationerna och mellan nationerna.

Kapitalismen lät sig inte hejdas av nationsgränser. Makthungriga stater underlättade det nationella kapitalets expansion genom en imperialistisk politik. Den nya tidens storföretag saknade fosterland; de etablerade sig var helst det fanns en vinstgivande marknad.

Tider av stigande produktion växlade med förhärjande kriser, som skärpte massornas nöd och umbäranden. Kapitalismen ersatte det gamla privilegiesamhället med ett nytt, där flertalet alltjämt saknade frihet, jämlikhet och trygghet.

Mot detta kapitalistiska system reste sig arbetarna till kamp för bättre levnadsförhållanden, medborgerliga rättigheter och en socialistisk samhällsordning. Denna samhällsordning skulle vara demokratisk. Dess mål var det klasslösa samhället. I vårt land bildade frikyrkorna och nykterhetsrörelsen, med deras sociala ansvar, demokratiska tradition och praktiska folkrörelseskolning, en grogrund för den framväxande arbetarrörelsen. Men den arbetarklass som nu organiserade sig hade mer långtgående mål, däribland en socialistisk samhälls-

sordning. Arbetarklassen organiserade sig som lönearbetare i fackföreningar, som konsumenter i kooperativa sammanslutningar och som medborgare i det socialdemokratiska partiet. Organisationerna svetsade samman arbetarna till en makt i samhället. Genom arbetarrörelsens verksamhet och framväxten av en rad med denna samverkande folkrörelser föddes, steg för steg, ett nytt samhälle mitt i det gamla.

Denna utveckling kom till stånd först efter hårda strider. Under häftigt motstånd från de politiska och ekonomiska makthavarna erövrade arbetarrörelsen fackliga rättigheter.

Under lika häftigt motstånd kämpade sig arbetarrörelsen, i samverkan med den liberala delen av borgerligheten, till allmän och lika rösträtt för män, till slut även för kvinnor. Detta ledde till ökat inflytande för socialdemokratin i kommuner, landsting och riksdag. Parlamentarismen kunde genomföras. Med lagstiftningens hjälp kunde demokratiseringen föras vidare på andra områden. Dessutom gav arbetarrörelsen folkstyret mening och innehåll genom att på ett tidigare okänt sätt engagera människorna i utformningen av samhället och de egna levnadsförhållandena.

På väg mot folkhemmet

Sedan de breda folklagen fick inflytande på samhällsutvecklingen, har lagstiftningen på viktiga områden formats efter deras intressen. Jämlikheten och tryggheten har ökat. Det stora flertalet medborgare har fått en ökad frihet. En allt större del av produktionsresultatet har undandragits kapitalismens fördelningsprinciper för att i stället fördelas solidariskt efter behov. Medborgarrätt har steg för steg ersatt penningens rätt.

Massfattigdom och massarbetslöshet har undanröjts. Allt fler grupper av löntagare har byggt upp starka fackliga organisationer. Löntagarna har i vårt land kämpat sig till en ekonomisk standard, okänd tidigare i historien och i stora delar av vår omvärld. En målmedveten politik för full sysselsättning har gett arbete och egna inkomster åt stora grupper, som tidigare stod utanför arbetsmarknaden, framför allt av kvinnor. Löntagarna har vunnit medbestämmande i fråga om förhållandena i arbetslivet. Tidiga insatser för att begränsa

skadeverkningarna i arbetsmiljön har också varit ett första steg i arbetet att begränsa skadeverkningar i den yttre miljön.

Sociala reformer har skapat ekonomisk trygghet för barnfamiljerna, de arbetslösa, de sjuka och de gamla. En viktig princip vid skapandet av de sociala trygghetssystemen har varit, att de omfattar alla. Därigenom har de vunnit stark tillslutning i breda befolkningsgrupper. Denna uppslutning bakom de sociala reformerna har ytterligare förstärkts genom inslaget av inkomst- och standard skydd i socialförsäkringssystemet.

Stat och kommun har fått ansvar för barnomsorg, utbildning, kultur, sjuk- och hälsovård, äldreomsorg och mycket annat, som är viktiga för oss alla i egenskap av medborgare. Dessa verksamheter har gjorts till medborgerliga rättigheter, som har fördelats lika till alla eller efter behov. De har därför i huvudsak undandragits de privata vinstintressena på marknaden och organiserats i statens, landstingens och kommunernas regi, inom den gemensamma sektorn. De har därigenom bättre kunnat främja jämlikhet och trygghet, och de har kunnat finansieras på ett solidariskt sätt. Även den gemensamma sektorn har haft stor betydelse för att mobilisera mycket breda grupper av medborgare bakom tanken på en grundläggande medborgarrätt. Den gemensamma sektorns tillväxt har vidare inneburit den principiellt viktiga landvinningen, att demokratins verkningskrets därigenom har ökat.

Framväxten av de kooperativa företagsformerna – till exempel inom handeln och inom bostadssektorn – har visat, hur produktionen och distributionen kan organiseras effektivt, utan enskilt vinstintresse. Genom konsumentkooperativa, producentkooperativa, folkrörelseägda, statliga och kommunala företag har det kollektiva ägandet under kontroll av demokratiska organ ökat. Nya kooperativa verksamheter har befrämjat småskaliga och lokalt förankrade företag. Nybildningen av kapital har i växande grad skett inom ramen för statens och kommunernas verksamhet, i sparbankerna, i de allmänna pensionsfonderna, i de pensionsfonder som har byggts upp av parterna på arbetsmarknaden och i löntagarfonderna. De enskilda kapitalägarna har genom lagstiftning, beskattning och fackliga avtal ålagts betydande restriktioner för sin verksamhet. Därmed har deras makt begränsats.

Under hårt motstånd från dem som har haft privilegier att försvara har arbetarrörelsen genom politisk och facklig kamp förändrat vårt samhälle. De framsteg som har gjorts och den utjämning som har skett i det svenska samhället är uppenbara. Nya livsvärden har skapats, på vilka samhörighet och gemenskap kan utvecklas och den fortsatta samhällsordningen byggas. Det svenska samhället har, trots sina fel och brister, blivit ett gott samhälle att leva i.

Framtidens utmaningar

De uppnådda framstegen måste ständigt försvaras mot dem som söker skapa nya privilegier och mot dem som vill vrida utvecklingen tillbaka. Den politiska demokratin måste, nu som tidigare, försvaras mot ytterlighetsriktningar. Den politiska demokratin vitalitet måste bevaras och stärkas genom mobilisering av medborgarna och genom deras ansvarstagande och delaktighet.

Uppslutningen bakom folkhemstanken i det svenska samhället innebär inte, att reformarbetet är avslutat. Demokratins verkningsgräns måste vidgas. Klasskillnaderna är inte lika stora som förr men dömer ändå många människor ända från barndomen till sämre levnadsvillkor i både materiellt och kulturellt hänseende. Det mindretal som hamnar i välfärdens utkant reagerar ofta med att vända det politiska systemet ryggen. För socialdemokratin, vars riktmärken är jämlikhet, demokrati och solidaritet, är det en bjudande plikt att utjämna kvardröjande och nya klassklyftor och att därvid mobilisera både de utsatta grupperna till aktiv handling och den välbeställda befolkningsmajoriteten för en solidarisk fördelning.

Arbetarklassen i ursprunglig mening har minskat i storlek. Nya yrkesgrupper växer fram i den privata tjänstesektorn, i de kunskapsintensiva företagen och inom den gemensamma sektorn. Dessa yrkesgrupper har i egenskap av löneanställda gemensamma intressen med industriarbetarna, men arbetsvillkoren och möjligheterna att påverka skiljer sig från yrkesgrupp till yrkesgrupp. Ny teknik och ny informationsteknologi skapar nya strukturer i näringslivet och medger nya former av decentralisering, vilket också påverkar både arbetsorganisation och arbetsvillkoren för olika grupper av anställda. Klasstrukturen blir mindre enhetlig. Nya skillnader i kunskap och därmed möj-

ligheter att påverka hotar ständigt att skapa nya typer av klassklyftor. Den politiska så väl som den fackliga arbetarrörelsen måste motverka en sådan utveckling och aktivt arbeta för en utjämning. Samtidigt är det ett faktum, att den helt överväldigande delen av befolkningen består av löneanställda. Växande grupper, som inte tillhör arbetarklassen, saknar intressebindningar till de privata kapitalägarna eller deras företag. Även dessa grupper är för sin välfärd beroende av samverkan och kollektiva insatser.

Formellt har män och kvinnor lika rättigheter, men i praktiken råder inte jämställdhet vare sig i arbets- och samhällsliv eller i omsorgen om barnen. Kvinnornas massiva inträde på arbetsmarknaden innebär ett stort framsteg. Jämställdhetsarbetet måste med kraft drivas vidare. Detta visas av kombinationen av tendenser till skilda arbetsmarknader för kvinnor och män, av det faktum att en så stor andel av kvinnorna arbetar deltid och av en fortlevande ojämlikhet, när det gäller mäns respektive kvinnors arbetsuppgifter i hemmen. Den sociala tryggheten och omvårdnaden har, trots framstegen, åtskilliga brister. Den regionala balansen till vilken politiken syftar hotas ständigt av bakslag. Svårigheterna på arbetsmarknaden är störst för de grupper som också i andra avseenden är eftersatta. I arbetslivet drabbas stora grupper av kvinnor, med tempoarbeten inom tillverkningsindustrin så väl som anställda inom vård och omsorg, av sådana yrkesskador som tidigare drabbade främst den manliga delen av arbetarklassen.

Arbetets organisation är fortfarande i betydande utsträckning uppbyggd efter hierarkiska principer. Det finns alltså ett stort antal arbetsuppgifter, som är utarmade med avseende på mening och innehåll. Många anställda känner sig isolerade i arbetslivet. Stress och dåliga arbetsmiljöer hotar alltså många människors hälsa. Tillkomsten av nya kunskapsintensiva företag, som lämnar rika tillfällen till de anställda att bestämma innehållet i och villkoren för sitt eget arbete, är något positivt. Men detta innebär också, att de nya former av klyftor mellan grupper av löneanställda, som därmed skapas, måste angripas med desto större kraft.

Trots utvecklingen mot en välfärdsstat kvarstår många av kapitalismens ursprungliga drag. Detta tar sig uttryck i en ojämn fördelning av inkomster och förmögenheter och i en koncentration av ekonomisk

makt. Beslut, som påverkar hela landets utveckling och enskilda medborgares livsvillkor, fattas av ett fåtal på grundval av kapitalismens vinstprinciper. Nya typer av spekulationskapitalism har uppstått, som genererar vinst på flertalets bekostnad utan att tillskapa ny produktion eller andra samhällseliga värden.

Den fortgående internationaliseringen av ekonomin ställer arbetarrörelsen i Sverige liksom i andra länder inför nya problem. Världsomspännande företag styr i stor utsträckning den tekniska utvecklingen. De påverkar de internationella kapitalrörelserna. Kapitalets internationalisering försvårar för de fackliga organisationerna att ta till vara löntagarnas intressen. Den begränsar regeringens, riksbankens och riksdagens möjligheter att förverkliga de nationella mål som har beslutats i demokratisk ordning.

Den snabba tekniska utvecklingen och det ökande utnyttjandet av naturresurser har fört med sig en allt snabbare uttömning av ändliga naturresurser och en hård förslitning av vår naturmiljö. Den tidiga förstörelsen av miljön uppmärksammades som sanitära och lokala problem och som arbetsmiljöproblem. Här har samhällets insatser varit inriktade på att begränsa och motverka störningarna. Stora insatser har gjorts för att städa upp bland gamla försyndelser, men samtidigt har hela tiden nya problem blivit synliga. Haven, jorden, luften, växtligheten och djuren har utsatts för en plundring och förgiftning, som hotar också människorna och deras levnadsvillkor. Att återställa detta till vad naturen tål kommer att kräva stora ansträngningar nationellt såväl som internationellt under årtionden framöver.

Ensidigt kommersiella intressen söker exploatera människorna och hindrar därmed deras utveckling till självständighet och gemenskap. Möjligheterna att tillfredsställa kulturella behov har avsevärt förbättrats men ändå inte hållit jämna steg med de materiella framstegen. Kulturpolitiken, mediapolitiken och utbildningspolitiken ställs därför inför nya utmaningar både på grund av det ökande mänskliga och ekonomiska samarbetet över gränserna och på grund av att den internationella kommersiella masskulturen får ökad spridning. Allt detta innebär väldiga utmaningar för arbetarrörelsen. Förutsättningarna ändras för det politiska arbetet. Detta måste anpassas till allt fler nya och allt mer svårbedömda faktorer. Stabiliteten och förutsägbar-

heten i samhällsutvecklingen försvagas.

I mediavärlden sker en internationalisering och en teknisk revolution med kablar, satelliter och lokala radiostationer; utbudet inte bara ökar utan blir också mer splittrat. Politiken blir samtidigt mer mediaberoende.

Kunskapssamhället bidrar till att sätta auktoriteter i fråga. Människorna vill i kraft av sina egna kunskaper själva påverka och bestämma. Otåligheten över att utvecklingen går för sakta på områden, mot vilket detta engagemang riktas, växer också gentemot de politiskt förtroendevalda. Medborgarnas engagemang i enskilda politiska frågor ökar och är något positivt. Men det är viktigt, att detta engagemang inte kanaliseras uteslutande i enfrågerörelser och direkta aktioner i isolerade frågor. Den politiska demokratin måste bygga på en helhetssyn på samhället.

Dessa faktorer bidrar sålunda till att göra samhället mer pluralistiskt men samtidigt också mer uppsplittrat. I samma riktning verkar andra tendenser i samhället. Urbanisering, regionalisering och decentralisering leder till skilda erfarenheter och värderingar, beroende på var man är bosatt. Åldersrelaterade kulturer uppstår, delvis som en följd av den kommersiella massmediakulturen. Invandrare och flyktingar bidrar, med sina mångskiftande erfarenheter och sin mångskiftande kulturella och språkliga bakgrund, ytterligare till en utveckling i pluralistisk riktning.

Väljarna blir därmed rörligare. Röstningen efter klassbakgrund avtar, och röstningen efter åsikt ökar. De unga generationerna är mindre traditionsbundna. Allt detta innebär svårigheter men också möjligheter. Färre människor identifierar sig med arbetarrörelsen på grund av klasstillhörighet och social erfarenhet och påverkan. Men fler är – förutsatt att arbetarrörelsen förmår formulera det nya samhällets problem och förhoppningar – möjliga att vinna för värden som frihet, jämlikhet och solidaritet.

Kapitalistiskt och kommunistiskt fåtalsvälde

Majoriteten av jordens befolkning lever i samhällen, där produktivkrafterna ännu inte har frigjorts eller utvecklats. De lider av en orättvis ekonomisk världsordning, av inhemskt eller utländskt förtryck, av

fattigdom eller underutveckling.

De rika länderna har skapat en produktion – men också en rovdrift på miljö och naturresurser – utan like i världshistorien. En mycket framgångsrik privatkapitalism – med ekonomiskt fåtalsvälde – och en mindre framgångsrik kommunistisk planhushållning – med byråkratiskt fåtalsvälde – utgör de förhärskande ekonomiska systemen i de utvecklade industriländerna.

Den snabba produktionsökningen i den kapitalistiska världen sker emellertid till priset av utslagning från arbetsmarknaden av stora grupper; växande grupper av unga vinner aldrig inträde på arbetsmarknaden. Den otyglade kapitalismen är oförmögen att förhindra uppkomsten av omfattande orättvisor, resursslöseri, arbetslöshet och ekonomiska kriser.

Kapitalets snabba internationalisering leder till att de nationella fackföreningsrörelserna blir otillräckliga som motkraft och till att inom nationalstaterna folkligt förankrade reformkrav blir svårare att förverkliga.

För att försvara och vidga sina maktpositioner söker den moderna kapitalismen aggressivt begränsa respektive ta över väsentliga delar av den gemensamma sektorn. Den vill, att den gemensamma verksamheten ska präglas av de värderingar, den marknadsanpassning och därmed de vinstmaximeringsprinciper som gäller i varuproduktions- och tjänstesektorn i övrigt.

Kapitalintressena framträder öppet även som politisk maktfaktor både inom de enskilda länderna och på det internationella planet. De lämnar ekonomiska bidrag till politiska grupperingar och genomför själva omfattande kampanjer för att påverka politikens innehåll.

Kapitalintressena tvekar inte att upprätthålla och etablera verksamheter i och därmed ge ett aktivt stöd åt diktaturer. När de ser sina intressen utmanade, är de genom imperialistisk maktutövning beredda att undertrycka nationella frihetsrörelser och demokratiskt framstegsarbete. Det faktum att kapitalismen i många sådana länder har varit framgångsrik, när det gäller att öka produktionen och befrämja den ekonomiska utvecklingen, mildrar inte denna kritik.

Allt fler länder i tredje världen har frigjorts från kolonialism och feodalism och fått nya utgångspunkter för utveckling. Människorna

har därmed tillvunnit sig möjligheter, som var otänkbara under de gamla regimerna. I en del av dessa länder har feodalism och privatkapitalism ersatts av samhällsordningar, i vilka produktionsmedlen har undandragits privat ägande. Detta har ofta parats med centralstyrning av ekonomin, vilket har lett till förstelning och fortsatt fattigdom.

Där leninismens principer om en ledande elit har varit vägledande, har förhoppningarna om ett folkvälde inte uppfyllts. En liten grupp har tillskansat sig makt att bestämma över flertalet utan demokratisk kontroll. Det ekonomiska livet är underkastat en byråkratisk centraldirigering. Det gamla privilegiesamhället har ersatts av ett nytt.

I länder, där kommunistiska partier länge har styrt, råder stora skillnader i inkomster och social ställning. Varken som medborgare, som arbetare i produktionen eller som konsumenter tillåts människorna att fritt uttrycka sina åsikter och krav. Bristen på demokrati hindrar medborgarnas önskemål att komma till uttryck och prägla samhällsutvecklingen. I de stater där den leninistiska elitprincipen råder ges inte utrymme för demokratiska värden. I stället förkvävs friheten och jämlikheten. Under sådana förhållanden kan inte den gemenskap av fria och jämställda människor, som är den demokratiska socialismens mål, skapas.

De kommunistiska systemen i deras olika skepnader befinner sig i ett skede av sönderfall. Leninismens moraliska och politiska kris är fullständig.

I flertalet kommunistiska länder har det uppstått rörelser med krav på ett större mått av demokrati. I några fall har dessa demokratirörelser mötts med repression. Men i flera länder har kommunistpartiets maktmonopol upphävts och ersatts av flerpartisystem. I andra pågår en demokratiseringsprocess. Den demokratiska socialismen välkomnar varje förändring i riktning mot en öppnare debatt, politisk och ekonomisk pluralism och ett folkligt deltagande i samhällets beslutsprocess. Den fördömer varje form av våld och förtryck, som är avsedd att förhindra en utveckling mot frihet och demokrati.

De förhärskande ekonomiska systemen i världen kännetecknas båda av en ensidig inriktning på ekonomisk tillväxt och ett i längden ohållbart slöseri med naturresurser. Produktivkrafter utan folklig in-

syn eller kontroll innebär en belastning på naturresurser och miljö.

Kapitalismen har bevisat sin oförmåga att ta hänsyn till kommande generationers behov av oförstörd natur och bevarad ekologisk balans. Samhälleliga ingrepp har visat sig vara nödvändiga för att garantera en långsiktigt hållbar utveckling. Även om miljöförstöringen har angripits och till vissa delar har begränsats i de industrialiserade länderna, hotas nya länder, genom att multinationella företag flyttar ut sin miljöskadliga verksamhet till länder med lägre eller obefintliga miljökrav.

Också i de kommunistiska länderna har miljöförstöringen gått mycket långt. Ett ineffektivt utnyttjande av naturresurser och avsaknad av tillräcklig reningsteknologi har inneburit en sådan förslitning av naturen, att vissa områden kan betraktas som ekologiska katastrofområden. Människors hälsa hotas på ett allvarligt sätt.

Varken kapitalismen eller kommunismen har förmått skapa rättvisa och trygghet för människorna. I båda systemen fördelas de ekonomiska resurserna ojämnt och utan folklig kontroll. I ena fallet är detta en del av systemet. I andra fallet sker det i strid med uppställda jämlikhetsideal men är en följd av maktens centralisering och bristen på demokrati. Båda systemen har visat sin oförmåga att hushålla med jordens resurser och att fördela deras användning på ett rättvist sätt.

Den demokratiska socialismen

Överallt i världen kämpar folkliga krafter för sin frigörelse, för att bryta eller inifrån reformera fåtalsväldet. Kampen för frigörelse har tagit olika former. På en del håll har förtrycket lett till väpnad kamp. På andra håll har man genom en fredlig samhällsomvandling kunnat uppnå betydelsefulla resultat.

Det gemensamma i denna frigörelsekamp, som förs från olika historiska förutsättningar, är strävan att organisera samhällsförhållandena under folkflertalets aktiva deltagande och demokratiska kontroll. Denna färdriktning är också den demokratiska socialismens. Den ser som sin uppgift att förverkliga en produktionsordning, som inte styrs av enskildas vinstintressen och maktanspråk.

De framsteg som har vunnits genom arbetarrörelsens kamp har

befäst den svenska socialdemokratins övertygelse, att den fredliga samhällsomdaningen på den demokratiska socialismens grund erbjuder den enda framkomliga vägen till människornas frigörelse.

Denna samhällsordning bygger på mänsklig vilja och mänskliga ansträngningar. Denna frigörelse måste vi genomföra i ett samhälle, som är starkt beroende av en omvärld präglad av stora motsättningar, av förtryck och ofrihet, av starka kapitalistiska intressen. Den ska genomföras på den demokratiska övertygelsens väg under öppen debatt och under den hänsyn och respekt för andra uppfattningar som hör demokratin till. I hela sin praktiska utformning måste den förda politiken genomsyras av och följa de etiska värden som arbetarrörelsens ideologi uttrycker. Den reformistiska socialismens väg är mödosam och tidskrävande. Den medför emellertid den helt avgörande fördelen, att samhällsomdaningen kan genomföras under aktiv medverkan av medborgarna och att dess resultat vinner en fast folklig förankring. Därmed skapas också trygghet för att reformerna blir bestående.

En demokratisk samhällsomvandling förutsätter sålunda aktiva medborgare. Passiva medborgare är ett hot mot demokratin. Detta hot undanröjs, om vi tar till vara den kraft som finns hos varje människa, vilja till aktivitet och social gemenskap, viljan att påverka den egna situationen och samhället, behovet av eget skapande och ökad kunskap. Denna mänskliga kraft kan inte frigöras av destruktiva kommersiella krafter eller av byråkratiska samhällsorgan. Kraften kan bara frigöras av människorna själva. Samhällets organisation måste därför skapa förutsättningar för medborgarnas gemensamma engagemang. I ett samhälle, som bygger på den demokratiska socialismen, är varje människas insats i samhällsarbetet en ovärderlig tillgång. Folkrörelserna, gamla och nya, och folkbildningen – med den lilla gruppens, studiecirkeln, kunskaper och förändringskraft – måste därför ges en avgörande roll i samhällsbygget, och de kooperativa idéerna måste ges möjligheter att tillämpas i den gemensamma verksamheten liksom i arbetslivet i övrigt.

Den demokratiska socialismen bygger ytterst på en tilltro till människornas vilja och förmåga att skapa ett samhälle präglad av gemenskap och mänsklig värdighet i samklang med vad naturen långsiktigt kan bära.

I hela folkets händer

Endast i det demokratiska samhället kan de socialdemokratiska ideerna frihet, jämlikhet och solidaritet förverkligas.

Grundläggande för demokratin är alla människors lika rätt att påverka det samhälle de lever i och som skapar betingelserna för deras egna liv. Endast i en utvecklad demokrati med jämlika möjligheter är människan fri att styra sitt liv, att fritt utvecklas som individ och att i fri gemenskap med andra söka lösningen på gemensamma problem.

Denna den lika rätten att påverka måste omfatta alla delar av samhällslivet, och socialdemokratin vill därför verka för politisk, ekonomisk och social demokrati. Den politiska demokratin är grundläggande. Men för att få sin fulla verkan måste demokratin utsträckas också till produktionslivet. Ty människor är inte fria att styra sina egna liv, om villkoren för arbetslivet bestäms av maktgrupper, som står utanför medborgarnas kontroll. Människor har inte jämlika möjligheter att utvecklas som individer, om de i sitt yrkesliv endast har att utföra order från andra, utan möjlighet att påverka det egna arbetets innehåll och uppläggning. Människor kan inte solidariskt arbeta tillsammans för att lösa problem, som är gemensamma för oss alla som samhällsmedborgare, om det ekonomiska livets villkor tvingar människor att konkurrera ut varandra för att trygga den egna välfärden. För att demokratin ska kunna förverkligas i samhällslivet, måste den förverkligas i samhällslivets olika delar. Produktionsordningen har därför avgörande betydelse också för samhällsordningen i övrigt. Om det demokratiska samhället fullt ut ska kunna förverkligas, kan inte produktionsordningen undandras demokratin spelregler.

Enligt den tidiga socialistiska uppfattningen krävde denna förändring av produktionsordningen en förändring i det formella ägandet, så att den privata äganderätten till produktionsmedlen upphävdes och ersattes med ett folkligt kollektivt, antingen genom staten eller genom de arbetandes egna organisationer. Denna uppfattning växte naturligen ur de förhållanden som rådde i arbetarrörelsens barndom; då var den politiska makten förbehållen de besuttna, och den ägande hade likaså en närmast oinskränkt rätt att förfoga över det ägda, oberoende av följderna för andra människor eller för samhället i stort.

Med den allmänna rösträtten och den politiska demokratins genomförande ändrades emellertid dessa förutsättningar. Den politiska makten knöts till medborgarskapet, inte till ägandet av produktionsmedlen. Därmed kunde den politiska makten användas i folkmajoritetens intresse för att förverkliga folkliga krav på samhällsutveckling och samhällsförändring. Starka fackliga organisationer kunde i arbetslivet hävda de arbetandes intressen gentemot kapitalägarnas. Den ökade ekonomiska välfärden, den bättre utbildningen och de lagstiftningsvägen skärpta kraven på företagens produkter stärkte konsumenternas ställning gentemot tillverkarna. Allt samverkade till att – på många plan och i olika former – flytta allt mer av den faktiska bestämmanderätten över samhällsförhållandena från de privata kapitalintressena till medborgarna, löntagarna och konsumenterna. Den privata äganderätten kvarstod visserligen, men den privatkapitalistiska produktionsordningen, där det enskilda vinstintresset sågs om överordnat alla andra intressen, förändrades på avgörande punkter.

Samtidigt visade erfarenheter från andra delar av världen, där det privata ägandet av produktionsmedlen hade överförts till staten, att denna förändring av ägandet på intet sätt garanterade uppfyllelsen av de socialistiska målen frihet, jämlikhet och solidaritet. Medborgarna i dessa länder har inte fått friheten att påverka de politiska besluten, löntagarna har inte frihet att hävda sina intressen som anställda och konsumenterna saknar möjlighet att påverka utbud och kvalitet på varor och tjänster. I den kommunistiska produktionsordningen lika väl som den privatkapitalistiska blir människorna underordnade maktgrupper, som de inte själva kan påverka, och exploateras för mål, som de inte själva har formulerat. Den socialdemokratiska vägen, att förändra bestämmanderätten över produktionen och produktionsresultatets fördelning snarare än det formella ägandet av produktionsmedlen och att låta denna bestämmanderätt utövas på många olika vägar, är därför inte bara en enklare utan framför allt mer ändamålsenlig metod att skapa det folkliga inflytande över produktionsordningen som är en nödvändig förutsättning för att förverkliga det demokratiska samhället.

Detta innebär inte, att alla problem och motsättningar inom det ekonomiska livet undanröjs. Att skapa ett ekonomiskt system, som

verkar i ständig harmoni, är en omöjlighet; många krafter verkar inom produktionslivet och måste tillåtas göra det, om där ska finnas utrymme för den dynamik som är drivkraften för ekonomisk utveckling. Det avgörande är, att denna utveckling styrs av folkliga intressen och folkliga krav.

I många avseenden kräver den ekonomiska demokratins princip, att samhällseliga organ ges ett inflytande över produktionslivet och produktionsresultatets fördelning. Det gäller frågor, som har betydelse för hela landets välfärd; exempel på det är skyddet för miljön, den regionala fördelningen av företagsamhet och arbetstillfällen över landet samt de sociala tjänster som ska hållas tillgängliga för alla medborgare och därför kräver en omfördelning av resurser via samhällseliga institutioner.

I andra avseenden är det inte lika självklart, att den ekonomiska demokratins innebörd förverkligas genom inflytande för samhällets organ. Löntagarna har rätt till inflytande över den egna arbetsplatsen och det egna arbetslivets villkor, och detta inflytande måste utövas direkt i produktionsledet, genom deras egna organisationer. Konsumenterna har rätt att få påverka utbudet av varor och tjänster genom sin efterfrågan, och detta inflytande måste ytterst utövas direkt i konsumentledet av konsumenterna själva.

Socialdemokratin vill på detta sätt göra medborgarrätten överordnad äganderätten, arbetets rätt överordnad kapitalets och konsumentens rätt överordnad produktionens. Socialdemokratin vill sålunda ersätta den ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer med en ordning, där varje människa har rätt att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetets villkor.

Det sker genom lagstiftning och ekonomisk-politiska styrmedel, som anger ramarna för företagets verksamhet och på olika sätt påverkar marknadsmekanismerna i samhälleligt önskvärd riktning. Det sker genom olika former av kollektiv kapitalbildning och olika åtgärder för en jämnare förmögenhetsfördelning; att de folkliga intressena kan ges inflytande över kapital för investeringar är av central betydelse för möjligheterna att påverka ekonomins funktionssätt. Det sker också genom att löntagarna tillförsäkras bestämmande över arbetsp-

latser och företag och genom att konsumenternas ställning gentemot producenterna förstärks och konsumenterna inbördes blir mer jämbördiga i sina möjligheter att påverka produktionen.

Från demokratiska utgångspunkter är det således bestämmanderätten över produktionen och produktionsresultatets fördelning, som är det centrala, inte äganderätten. Denna bestämmanderätt måste utövas i många olika former, och nya metoder att hävda det folkliga inflytandet måste prövas, i takt med att ekonomin förändras. Detta hindrar inte, att det kan vara nödvändigt att i olika former påverka och förändra ägarstrukturen i näringslivet. Ekonomisk maktkoncentration, innebärande att stora ekonomiska sektorer domineras av fåtal-sintressen, måste brytas; ett medel för detta är kollektivt delägarskap via den kollektiva kapitalbildningen. Andra ägarformer som kooperativa eller samhällsägda företag ökar mångfalden och konkurrensen. I den omfattning som viktiga gemensamma behov gör det nödvändigt är socialdemokratien också beredd att i samhällets ägo eller under samhällets kontroll överföra naturtillgångar, kreditinstitut eller enskilda företag.

Därmed fullföljer arbetarrörelsen sin kamp för en genomgripande förändring av det svenska samhället, en kamp som inleddes med demokratiseringen av det politiska livet, fortsatte med den sociala utjämningen och nu i allt högre grad inriktas på demokratiseringen av det ekonomiska livet.

I den politiska debatten ställs ofta planhushållning, varmed förstås en samhällelig styrning av produktionen, i motsats till marknadsekonomi, varmed förstås en styrning av produktionens inriktning via prisbildningen. Denna motsatsställning bygger emellertid på en för-
enkling. Varken en renodlad planhushållning eller en renodlad marknadshushållning kan ensam förverkliga alla de krav som ställs på produktionslivet och som har så skiftande innebörd som hushållning med miljöresurser, arbete åt alla, mångfald i utbudet och rättvis fördelning, ekonomisk utveckling och social trygghet. Dessa mål kan endast uppnås genom en kombination av samhällelig styrning och marknadshushållning.

Marknadsmekanismerna utgör ett snabbt och smidigt signal-system mellan producenter och konsumenter. Men marknadsmeka-

nismerna har brister i flera avseenden. Marknaden kan inte klara hushållningen med sådana produktionsfaktorer, som saknar marknadspris. Dit hör miljöfaktorer som luft och vatten, och marknadens oförmåga att hushålla med dessa är en viktig förklaring till dagens miljöproblem. Marknaden saknar på motsvarande sätt förmåga att tillgodose behov, som inte kan omsättas i en ekonomiskt tillräckligt stark efterfrågan. Marknaden gynnar konsekvent den ekonomiska styrkan, något som innebär så väl att ekonomiskt svaga konsumentgrupper inte kan få sina behov tillgodosedda som att finansiellt starka producentintressen kan komma att dominera över så väl löntagares som konsumenters behov. För att motverka de snedvridna effekterna och de sociala orättvisor som uppstår genom dessa olikheter och för att åstadkomma den för mänsklig överlevnad och mänsklig välfärd nödvändiga hushållningen med ändliga naturtillgångar krävs åtgärder, grundade på politiska beslut i medborgerliga organ.

Frågan om samhällelig hushållning eller marknadshushållning är därför för socialdemokratien en fråga om vilken metod, som i varje särskilt fall är bäst ägnad att uppnå målen om rättvis fördelning av välfärden, effektiv användning av landets ekonomiska resurser och hushållning med miljö- och naturtillgångar. De två metoderna är inte oförenliga utan kompletterar tvärt om varandra; ingendera kan ensam uppnå de uppsatta målen för samhällets utveckling och medborgarnas välfärd.

Marknadshushållning innebär, att prismekanismen blir starkt styrande. Vissa nyttigheter, av grundläggande betydelse för den sociala välfärden, bör emellertid inte fördelas via prismekanismen. Ingen ska av ekonomiska skäl behöva avstå från den vård han eller hon behöver eller den utbildning han eller hon har förutsättning för; inte heller får vårdens, omsorgens och utbildningens inriktning avpassas efter de största och därmed mest köpstarka konsumentgruppernas efterfrågan på bekostnad av de mindre gruppernas behov. Vård, omsorg och utbildning ska tillkomma alla på lika villkor.

En sådan behovsorienterad produktion kan emellertid aldrig baseras på producentens behov av egen vinst på verksamheten; vissa behov kommer då, såsom mindre lönsamma, aldrig att tillgodoses. Denna form av produktion förutsätter samhällelig verksamhet, som solida-

riskt finansieras av alla medborgare via skatterna. Socialdemokratin ser det som en angelägen uppgift att slå vakt om dessa principer för de sociala tjänsterna, sammanfattade i beteckningen den gemensamma sektorn, samtidigt som det är en central uppgift att ständigt vidareutveckla formerna för denna verksamhet. Den gemensamma sektorn innebär både rättigheter och skyldigheter för medborgarna. Den måste byggas upp så, att varje människa kan få sina behov av vård, omsorg och utbildning tillgodosedda, samtidigt som medborgarna måste känna, att de har del i ansvaret för att dessa tjänster kan erbjudas och att de fungerar väl.

Storleken av denna gemensamma sektor, det vill säga de åtaganden medborgarna solidariskt gör mot varandra, måste avgöras av medborgarna själva via hela landet omfattande politiska beslut, det vill säga via valda församlingar. På samma sätt måste de rättigheter, som tillkommer den enskilde medborgaren inom den gemensamma sektorn, avgöras genom övergripande beslut för att med detta säkerställa, att alla medborgare i landet erbjuds likvärdiga tjänster. Den närmare utformningen och uppbyggnaden av vården, omsorgen och utbildningen bör emellertid, inom de ramar som anges av de centrala besluten, avgöras lokalt, av politiska organ gemensamma för medborgarna i regionen eller kommunen. Den löpande verksamheten bör sedan utformas i samverkan med brukarna och de anställda.

Inom den gemensamma sektorns verksamhetsområde bör också finnas utrymme för ideella och kooperativa lösningar liksom för olika former av samverkan mellan å ena sidan samhälleliga serviceorgan och å andra sidan folkrörelser, Kooperation eller ideella föreningar.

Tillväxt, välfärd, miljö

Välstånd för alla förutsätter, att produktionsresultatet fördelas rättvist – och att det finns tillräckligt mycket att dela på. Välfärd för alla förutsätter, att produktion och ekonomisk tillväxt sker i former, som inte i sig själva motverkar det som är deras grundläggande syfte: ett gott liv och goda livsbetingelser för människorna.

I det förindustriella, förkapitalistiska samhället var produktivkrafterna för utvecklade för att möjliggöra ett allmänt välstånd. Först med industrialismen skapades förutsättningar för en så omfattande

produktion och en sådan ekonomisk tillväxt, att det gav utrymme för ett allmänt välstånd. Alltjämt gäller att ekonomisk och teknisk utveckling är en förutsättning för den mänskliga välfärd som består i trygg materiell bärgning, god hälsa, trygghet på ålderdomen, icke-förslitande arbete och tid för egen utveckling och egna intressen.

För socialdemokratin, som har vuxit fram ur de arbetande människornas kamp för ett bättre liv, är det naturligt att se sambandet mellan ekonomisk tillväxt och mänsklig välfärd och att därför betrakta tillväxt som någonting önskvärt. Lika naturligt är det för socialdemokratin, att denna tillväxt inte får ske i former, som hotar den mänskliga välfärd, som är dess syfte. Tillväxten måste styras och kontrolleras med avseende på effekterna för etik, miljö och sociala förhållanden i samhället.

Människans sätt att bruka och förbruka naturresurser kan ytterst leda till att människan hotar sin egen existens. Stora förändringar i naturmiljön är allvarliga varningssignaler. Naturlig mångfald och skönhet har på många håll förstörts eller är allvarligt hotade. Exploatering av mark, luft och vatten slår nu tillbaka. Många decenniers miljöförstöring leder till att vi under en lång tid framöver tvingas leva med svåra miljöproblem, trots att vi redan på många områden har minskat utsläppen och arbetar med att bringa ner dem till ofarliga nivåer.

Erfarenheterna av en aktiv miljöpolitik visar, att utvecklingen kan vändas. Men en framgångsrik kamp mot de miljöskador som redan har inträffat kräver stora ekonomiska resurser, och det gör också arbetet med att utveckla ny och miljövänlig teknik. Utan ekonomisk tillväxt kan vi inte klara miljöproblemen. Men det måste bli en reell tillväxt inte en tillväxt som skapas genom förbrukning av ändliga naturresurser och förslitning av miljö och människors hälsa.

Den tekniska och ekonomiska utvecklingen under 1900-talet har skapat såväl produktions- som konsumtionsmönster, som innebär faror för miljö och hälsa. Dessa mönster måste brytas. Miljöproblemen kan i längden inte lösas genom reparation i efterhand; miljöproblemen måste förebyggas. Allt detta kommer att kräva, att människor ändrar sina levnadsvanor, lika väl som att företagen förändrar sin teknik. En framgångsrik miljöpolitik kräver, att varje del i samhället tar sitt ansvar för en god miljö och hushållning med naturresurser.

De nya lösningarna ska inte sökas i en äldre tids ofta både miljö och människoförslitande förhållanden. Lösningarna ska sökas framåt, med utnyttjande av alla de kunskaper och erfarenheter som den tekniska och ekonomiska utvecklingen har gett.

Den tekniska utvecklingen måste inriktas på miljövänliga produkter och produktionsmetoder liksom på miljövänliga transport- och distributionssystem. Varor och produktionsprocesser ska vara så utformade, att de motsvarar de krav på hälsan och miljön som vi ställer. Detta ställer också krav på en ansvarsmedveten hushållning med råvaror och energi. Produktionsmetoderna får heller inte skapa risker för de arbetandes säkerhet och hälsa. Också när miljökraven kräver förändrade levnadsmönster, måste grundläggande sociala nyttigheter skyddas och kraven på en rättvis fördelning av välfärden upprätthållas. Miljölagstiftningen och miljöavgifterna påverkar produktionens inriktning och omfattning. Medborgarna väljer utifrån detta, med ansvar för sin egen resurs och energiförbrukning, sitt eget konsumtionsmönster.

Den ekonomiska tillväxten måste styras för att skapa regional balans. Så väl utglesning av vissa landsändar som överhettning av andra innebär påfrestningar och försämringar av människors levnadsvillkor, och överexploatering av vissa regioner är också negativa av sociala skäl och av miljöskäl.

Ekonomisk tillväxt kan, om den inte kontrolleras, skapa risker för en ökad snedfördelning av inkomster och förmögenheter. Dessa risker uppstår, dels därför att tillväxten kan driva på inflationen, dels därför att tillväxten kan vara ojämnt fördelad mellan olika ekonomiska sektorer och olika regioner. Dessa ojämna fördelningseffekter måste korrigeras.

Det privata vinstintresset och de marknadskrafter som reagerar enbart i enlighet med ekonomiska styrkeförhållanden förmår inte förverkliga dessa krav på produktionslivet och tillväxten. För detta krävs politiska beslut, som anger villkoren för produktionen, ett löntagarinflytande över arbetslivet och en aktiv konsumentpåverkan.

Fördelning

Jämlikhetskravet innebär, att alla människor ska ha lika möjligheter att utvecklas som individer och att påverka villkoren för sina egna liv och det samhälle de lever i. För att förverkliga detta krävs åtgärder på flera plan för att solidariskt fördela rättigheter och skyldigheter mellan medborgarna och utjämna de skillnader i ekonomiska och sociala resurser som annars leder till att somliga har mindre frihet än andra att styra sina egna liv.

Villkoren för den enskilda människans tillvaro formas av produktions- och samhällsliv. Därför måste alla människor ha reella möjligheter att påverka uppbyggnaden av såväl produktionen som samhället. Denna jämlika fördelning av inflytande över samhälle och ekonomi förverkligas genom den politiska och ekonomiska demokrati som överför bestämmanderätt från kapitalägarna till medborgarna, löntagarna och konsumenterna och skapar en ordning, där ingen i kraft av sina större ekonomiska resurser kan bestämma över andra människors liv.

Produktionsresultatets fördelning har avgörande betydelse för de enskilda människornas livsvillkor och utvecklingsmöjligheter. De ekonomiska resurser den enskilde förfogar över, så väl i form av egen inkomst och förmögenhet som i form av fri tillgång till tjänster av betydelse för den egna välfärden, bestämmer i mycket graden av rörelse- och valfrihet. En första förutsättning för den enskildes möjligheter att utvecklas som individ och samhällsvarelse är därvid frihet från ekonomisk otrygghet.

Socialdemokratin ställer därför ett antal krav på fördelningen av produktionsresultatet. En rättvis och rimlig ersättning ska enligt principen om lika lön för likvärdigt arbete utgå till löntagarna, som med sitt arbete skapar produktionsutfallet. Därför stöder socialdemokratin fackföreningsrörelsens solidariska lönepolitik. Tillräckliga resurser ska avsättas för att ge alla medborgare ekonomisk trygghet vid sjukdom, handikapp, arbetslöshet och ålderdom liksom också rätten till vård, utbildning och omsorg att förmedlas efter behov, inte efter egna ekonomiska resurser. Detta förutsätter, att samhället genom beskattning av inkomster och förmögenheter kan omfördela resurser

i den omfattning som svarar mot dessa sociala behov. Beskattningen ska därvid grundas på bärkraft, så att den som har större egna resurser också betalar mer till dessa gemensamma nyttigheter. Folkliga intressen måste göras delaktiga i den förmögenhetstillväxt, som blir följden av att en del av produktionsresultatet alltid måste avsättas för sparande och investeringar. Denna delaktighet, som är nödvändig för att motverka så väl stora förmögenhetsskillnader som obalanser i inflytandet över produktionen, förutsätter en kapitalbildning i demokratiskt kontrollerade former och som kommer alla till godo på ett rättvist sätt. Eftersom enskilt sparande aldrig har visat sig kunna motsvara dessa krav, måste det kompletteras och balanseras av olika former av kollektivt sparande och kollektiv kapitalbildning.

Den enskilda individens möjligheter att styra sitt eget liv är beroende av så väl ekonomiska resurser som kulturella och sociala. Utbildning och kunskaper har stor betydelse så väl för den personliga utvecklingen som för valfriheten på arbetsmarknaden och möjligheterna att delta i det politiska livet. Därför måste stor vikt läggas vid utbildningssystemets uppbyggnad; alla ska ha rätt till så väl grundläggande utbildning som påbyggnadsutbildning och den utbildning i vuxen ålder som förändringar på arbetsmarknaden eller i egen intresseinriktning påkallar. Lika viktigt är ett kulturliv, som ger alla såväl möjlighet till egen skapande verksamhet som tillgång till kulturlivets olika verksamheter.

Inom välfärdssamhället finns också oroande tecken på att vissa grupper medborgare i flera avseenden hamnar i välfärdens utkant. Det är de som med en ofta ofullständig utbildning i botten har hamnat i låglöneyrken, i många fall fysiskt förslitande och med föga av möjlighet till personlig och yrkesmässig vidareutveckling. Detta underläge på arbetsmarknaden skapar både ekonomiskt och socialt sämre livsvillkor, som i sin tur kan leda till en känsla av utanförstående och likgiltighet för hela samhället. Ytterst kan en sådan utveckling, om den inte bryts, leda till nya klassgränser och hårda sociala spänningar.

Jämlikhetspolitiken måste särskilt uppmärksamma dessa hotande nya klassklyftor. Socialdemokratins krav på trygga och säkra arbetsmiljöer och på en organisation av arbetslivet, som ger inflytande över det egna arbetet, verkar allmänt i denna riktning. Därutöver krävs åt-

gärder speciellt inriktade på att förbättra villkoren för dessa underprivilegierade grupper. Dit hör särskilda låglönesatsningar, åtgärder inom personal- och vuxenutbildningen, åtgärder inom bostadsområdena, åtgärder inom kollektivtrafiken för att förbättra de yttre villkoren för vardagslivet och arbetsmedicinska åtgärder för att hjälpa dem som har drabbats av arbetsskador.

Arbete

Socialdemokratin hävdar den enskildes rätt till arbete. Var och en, som kan och vill, ska med sin förmåga ha möjlighet att vara med i en arbetets gemenskap.

Folkets vilja till arbete är också nationens viktigaste tillgång. Full sysselsättning är god samhällsekonomi och produktiv politik.

Socialdemokratins mål, full sysselsättning, gäller hela landet. De regionala skillnader som uppstår på grund av marknadskrafterna och avstånd till stora centra måste ständigt utjämnas.

Socialdemokratin står för en ekonomisk politik, som ska lägga grunden för den fulla sysselsättningen, och för en arbetsmarknadspolitik, som erbjuder produktivt arbete i stället för passivt kontantstöd. Det är en politik, som vägrar att lämna en arbetslös minoritet bakom sig.

Det är i hög grad i arbetslivet, som begreppen frihet, jämlikhet och solidaritet får en verklig innebörd. Ett bra arbete ger förutsättningar för ett rikare liv även utanför arbetsplatsen. Därför måste även de som har rätt att dra sig tillbaka för att som pensionärer njuta arbetets frukter få uppmuntran att fortsätta i arbete, om de så önskar.

Den enskilde ska i sitt arbete kunna ingå i ett socialt sammanhang. Därför måste arbetet vara så organiserat, att var och en kan känna trygghet till liv och hälsa och möjlighet att känna tillfredsställelse med sin arbetsinsats. Varje människa ska bemötas med respekt och aktning för vad hon gör.

Därför strävar socialdemokratin efter att förverkliga drömmen om det goda arbetet. Det goda arbetet ger den enskilde möjlighet att känna gemenskap med andra. Det goda arbetet ger utrymme för egna initiativ och erbjuder omväxling. Det ger tillfällen till förkovran och ansträngning. Det goda arbetet är oskadligt för människa och miljö.

Men för att förverkliga drömmen om det goda arbetet måste orättvisorna i arbetslivet ständigt angripas. Stora ansträngningar måste göras för att återvinna arbetets glädje åt dem som har skadats eller slitits ut i arbetslivet.

Orättvisorna i arbetslivet styr människors liv också utanför arbetsplatsen. Många betydande skillnader i arbetsvillkor kvarstår. Nya förutsättningar, som hotar jämlikheten, tillkommer. Därför vill socialdemokratien uthålligt verka för lika lön för likvärdigt arbete och för bättre arbetsvillkor. Därför söker socialdemokratien nya vägar för att vidga de arbetandes rättigheter.

De orättvisor som finns i arbetslivet har olika bakgrund. I en ekonomi, där marknadskrafterna har tilldelats en betydelsefull roll för att tillgodose konsumenternas behov, uppstår orättvisor, som kan härledas just ur marknadsmekanismernas sätt att fungera. Men även i den gemensamma sektorn finns skillnader, som har sin grund i produktionsförhållandena och i svårigheten att förena ledningsansvar, brukarinflytande och politisk demokrati med de anställdas rätt till inflytande över sitt arbete.

Socialdemokratien vill förnya arbetets villkor, genom att demokratien i arbetslivet vidgas och löntagarna tillförsäkras makt på alla nivåer i företagen. Därmed åstadkommes en demokratisering av företagen, som ger de anställda inflytande också över företagets långsiktiga utveckling. Genom lagstiftning och genom förhandlings- och konflikt-rätt ges löntagarna möjlighet att välja de vägar som mest verkningsfullt kan ge inflytande över arbetsvillkoren. Den enskilde ska ges ökat självbestämmande över det egna arbetet.

Den fortsatta reformeringen av arbetslivet gäller i hög grad arbetsmiljön. Huvudansvaret för arbetsmiljön åvilar arbetsgivaren. Men det är en gemensam uppgift för alla, arbetsgivare, myndigheter, fackliga organisationer och den enskilde, att stadigt förbättra arbetsmiljön. Ingen arbetsgivare får köpa sig fri från ansvaret. En dålig miljö kan aldrig kompenseras genom lön eller andra förmåner. För människan farlig produktion ska upphöra. Sådana arbeten, där människor skadas eller slits ut, måste ersättas med bättre arbeten. Ny teknik måste tas till vara för att minska riskerna.

Gemensamt för orättvisorna i arbetslivet är, att de i högre grad

drabbar kvinnorna. Kvinnorna ska ha lika stort inflytande som männen i företag och fackliga organisationer. Könsegregeringen på arbetsplatserna bör brytas, och kvinnor och män ska i lika utsträckning ha stimulerande och utvecklande arbetsuppgifter.

Arbete åt alla förblir det viktigaste medlet för att förverkliga de ambitioner socialdemokratien har. Hela folket i arbete skapar de resurser med vilka vi ha omvandlat Fattigsverige och nu bygger ett än bättre samhälle att leva i. Inget är så verkningsfullt som full sysselsättning för en rättvis fördelning av välfärden. Få förhållanden har haft större betydelse för jämställdheten än den fulla sysselsättningens politik. För de absolut flesta människor är arbetet en betydelsefull del av det egna självförtroendet.

Kultur för mångfald och frigörelse

Socialdemokratiens kulturpolitik syftar till att berika och frigöra, tillgodose behov av gemenskap och känsloupplevelser. Socialdemokratien vill ge möjligheter åt alla att fördjupa sina erfarenheter och vidga sina perspektiv genom att ta del av och delta i olika former av kulturyttringar; om man är van att reflektera över sitt och medmänniskornas liv med hjälp av litteraturen, teatern och konsten, är det lättare att ta till sig nya impulser, oavsett om de kommer från klassikerna eller avantgardisterna, från den egna kulturkretsen eller någon annan. Socialdemokratien ser kulturell kvalitet och mångfald som viktiga samhällseliga värden. Den demokratiska socialismen ser det fria skapandet, som är den bärande principen i all kulturell verksamhet, som en omistlig del av samhällslivet. Kulturpolitiken är därmed ett led i arbetet att fördjupa demokratien.

Den klassiska folkbildningen, med samtalet som redskap för att engagera sig i kulturlivet och i samhällsförhållandena i vidare mening, är ytterligare ett sätt att stärka en demokratisk samhällsutveckling.

Socialdemokratiens kulturpolitik vill ge människor goda möjligheter till aktivt skapande och andra kulturella upplevelser. Genom samverkan mellan konstnärliga yrkesutövare och amatörer kan dynamiken och skaparglädjen utvecklas. Detta innebär också, att kulturpolitiken har en regional dimension. Det nätverk av institutioner, organisationer och fria grupper som finns runt om i Sverige bör stimuleras.

Kulturlivet består av ett samspel mellan konstnärliga yrkesutövare, folkbildningsorganisationers och amatörgruppers kulturaktiviteter och de hundratusentals människor som besöker olika kulturevenemang och fäster stor vikt vid kulturell kvalitet i sin miljö. Gemensamma kulturella upplevelser stärker sammanhållningen. Därmed fördjupar kulturpolitiken den sociala gemenskapen.

Inom kultur- och massmediaområdet intar ett mål, yttrandefriheten, en särställning. I ytterlighetsfall som rasistisk propaganda, barnpornografi och grovt våld måste samhället ingripa med restriktioner och förbud. Men normalt bör fördommande, spekulativ, ensidig eller undermålig kultur alltså inte angripas med restriktioner och förbud. I stället bör samhället aktivt gynna kvalitet och mångfald. På så sätt medverkar kulturpolitiken till att värna och utveckla yttrandefriheten.

Socialdemokratin vill ta ansvar för att vårt kulturarv förs vidare till nya generationer. Men social, ekonomisk och kulturell bakgrund innebär skilda betingelser för olika grupper och klasser i samhället, när det gäller att ta del av kulturen. Ett viktigt mål för kulturpolitiken, skolan och folkbildningen är därför att arbeta för kulturell jämlikhet.

En kulturell och språklig mångfald är en rikedom i det mellanfolkliga samarbetet. I en allt mer internationaliserad och av massmedia dominerad värld är det en viktig uppgift för de små nationerna att värna det egna språket och den egna kulturen. En egen stark och vital kultur stimulerar till ett brett kulturutbyte med andra länder.

Öppenhet mot omvärlden är en livsnödvändighet för svenska konstnärer och kulturinstitutioner liksom för svenska folket. Att främja utbyte av erfarenheter och ideer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna är ett mycket angeläget kulturpolitiskt mål. Inom Sveriges gränser befrämjas denna mångfald och detta kulturutbyte av invandrarna; deras kulturer innebär en rikedom för det svenska samhället.

Alla folks frihet, hela världens fred

Längtan efter fred och frihet, framsteg och social rättvisa är gemensam för alla folk.

Nationernas självbestämmande och folkens frigörelse

En värld av fred och framsteg förutsätter nationernas självbestämmande och folkens frigörelse. Den svenska utrikespolitikens mål är att trygga landets självständighet, värna freden och bidra till en världssordning, präglad av välfärd, frihet och värdighet för alla människor. I detta syfte ska Sverige föra en alliansfri politik, som syftar till neutralitet i krig, och aktivt medverka till ett konstruktivt internationellt samarbete.

Koloniala imperier har raserats, och tidigare undertryckta folk har erövat politisk självständighet. Inte överallt har kolonialvälde följts av folkvälde. Där utländskt förtryck har ersatts av inhemskt – av militärdiktaturer och andra auktoritära regimer – återstår det att fullfölja kampen för demokrati.

Kampen för nationell självständighet har följts av en strävan till social och ekonomisk frigörelse. De rika kapitalistiska länderna och de kommunistiska länderna har under hela efterkrigstiden sökt dominera världen. De har slagit vakt om sina intressen när dessa har kommit i konflikt med andra länders krav på ekonomisk självständighet och social rättvisa. De har genom exploatering av arbetskraft och naturresurser i fattiga länder aktivt bidragit till utplundringen och miljöförstörelsen i den tredje världen.

Socialdemokratin stöder därför folkens kamp för demokratiskt självbestämmande och hävdar de små nationernas rätt till oberoende gentemot stormakterna. Det internationella samarbete som i dagens värld är en bjudande nödvändighet måste, med beaktande av det ökande internationella beroendet, vila på varje nations självbestämmanderätt.

Samtidigt har de privata kapitalintressena utvecklats till en världsspannande maktfaktor av en helt annan styrka och omfattning än tidigare. Denna internationella maktfaktor är ett hot mot de enskilda ländernas möjligheter att föra en självständig politik. Internationellt krävs ett kraftigt utbyggt samarbete mellan regeringar och mellan fackliga organisationer.

Nationsgränser är resultat av historiska omständigheter, däribland erövringskrig, kolonialism och stormakters expansion. Samtliga län-

der är inte enhetliga nationalstater. I vissa fall delar gränserna ett folk med gemensamt språk och gemensam kultur. I andra fall finns inom ramen för samma nation två eller flera folk. I många länder lever, vid sidan av det dominerande folket, språkliga minoriteter. Den historiska erfarenheten visar, att det är möjligt, för människor med olika språk och kultur, av olika ras och tro, att i fred och samarbete leva i samma land.

Också i dag finns det folk, som ännu inte har vunnit självständighet men som har berättigade anspråk på politisk frigörelse, självbestämmande och rätten till en språklig och kulturell identitet. Också i dag finns det människor, som förtrycks på grund av språk, kultur, ras, tro eller politisk uppfattning. Motsättningar, grundande på sådana faktorer, är i själva verket en av de huvudsakliga orsakerna till framtidens mellanfolkliga konflikter. Sådana konflikter bör lösas fredligt och i en anda av ömsesidig respekt och mellanfolkligt samarbete. Inget folk har rätt att undertrycka något annat. Ingen får förföljas eller diskrimineras på grund av ras, tro eller politisk uppfattning.

Politisk avspänning och militär nedrustning

En värld av fred och framsteg förutsätter politisk avspänning och militär nedrustning.

Under lång tid har misstron mellan supermakterna och deras militärallianser bestämt den internationella situationen. Av militära, ekonomiska och politiska skäl har deras hittills dominerande inflytande emellertid avtagit. Men trots detta och trots ett nytt klimat, kännetecknat av förbättrade politiska relationer, finns en kvarlevande misstro, vilket resulterar i fortsatta militära rustningar. Nedrustningsförhandlingar pågår, bilateralt och multilateralt. Förslag om ensidiga nedrustningar läggs fram, och nedskärningar av militärutgifter föreslås i båda militärallianserna. Samtidigt finns i dag en växande insikt om att misstron och det militära hotet måste ersättas av en gemensam säkerhet, som innefattar avspänning, samarbete och avtal om ömsesidig nedrustning. Socialdemokratin ser det som en central uppgift att i Förenta Nationerna, i Socialistinternationalen, i oberoende kommissioner och genom internationell opinionsbildning stödja en sådan utveckling.

Rustningarna och utvecklingen av nya förintelsevapen innebär inte endast ett hot mot mänskligheten. De medför också, att en stor del av världens tekniska kunnande och mänskliga och ekonomiska resurser inriktas på död och ödeläggelse. Socialdemokratin ser därför strävandena att, i samband med internationell nedrustning, ställa om den militära produktionen till civil som en viktig del av kampen för att skapa ett bättre liv för jordens befolkning.

Social och ekonomisk rättvisa

En värld av fred och framsteg förutsätter social och ekonomisk rättvisa.

Människorna i de tidigast industrialiserade delarna av världen upplever ett välstånd, som gör dem till en privilegierad minoritet i världen. Detta välstånd står i bjärt kontrast till den massfattigdom och svält som råder i många länder. Till följd av den struktur som många länder har fått under kolonialtiden har en del av dem, även som självständiga nationer, förblivit beroende av sina tidigare härskare. De tvingas därför fortfarande bidra till de rika ländernas växande välstånd.

I delar av tredje världen har en utveckling skett, där befolkningens levnadsnivå har höjts och en genuin självständighet har uppnåtts. Samtidigt blir i andra fattiga länder det fåtal som äger kapitalet ännu rikare och den stora massan än mer exploaterad.

Dessa orättvisor inom och mellan länder ger upphov till många av dagens internationella konflikter. På grundval av den demokratiska socialismens solidaritetsidé vill socialdemokratin medverka till en ekonomisk och social utjämning inom och mellan nationerna. Det är därvid angeläget att öka de utvecklade ländernas biståndsinsatser, att avveckla regionala konflikter och att återuppbygga, vad kriget har förött, att minska de fattiga ländernas skuldbörda, att minska handelshinder på områden, där de fattiga länderna skulle ha goda möjligheter att sälja varor till de rika länderna, att angripa nord-sydproblemen tillsammans med de fattiga länderna och att hushålla med naturresurser och skydda miljön.

Det svenska biståndet till de fattiga länderna ska främja tillväxt av deras resurser, ekonomisk och social utjämning, ekonomiskt och po-

litiskt oberoende, en demokratisk samhällsutveckling och en god miljö. Det ska stödja dessa länders egna ansträngningar för utveckling. Det ska nå den fattiga befolkningen – ge den del av tillväxten och av hälsovården, utbildningen och den sociala servicen.

Miljöpolitik för hållbar utveckling

En värld av fred och framsteg förutsätter en miljöpolitik för hållbar utveckling.

Den rika världen hotar allas överlevnad genom missbruk av jordens tillgångar och genom bruk av miljöfarlig teknik. Om den miljöfarliga tekniken förs över till tredje världen och om de fattiga länderna i accelererande takt bidrar till miljöförstörelsen, kommer jorden att drabbas av en fruktansvärd miljökatastrof. Hårdare miljökrav i de industrialiserade länderna har dock inneburit, att samvetslösa företag flyttar miljöfarlig verksamhet till tredje världen. Detta är en miljökolonialism, som måste stoppas.

Redan nu står många av länderna i tredje världen inför svåra problem. Överavverkning och alltför intensiva brukningsmetoder har lett till jorderosion och ökenutbredning. Tredje världen plågas av en brännvedskris, som orsakar ekologiska störningar. Regnskogarna i tredje världen måste räddas genom metoder, som erkänner sambandet mellan de fattiga ländernas legitima intressen och behoven av att bevara de lokala och globala ekosystemen. Dessutom måste den kommersiella skövlingen av regnskogen upphöra. På sikt kan eljest det globala klimatet påverkas.

En långsiktigt hållbar utveckling, som förmår att förena framsteg för de mänskliga samhällena med vad människor och natur tål, kräver internationell samverkan.

Jordens folk måste bli medvetna om de långsiktiga effekterna av förändringar i de globala ekosystemen. Ökad uppmärksamhet måste riktas mot förändringar i atmosfären, orsakade av freon, koldioxid och andra föroreningar. Den internationella forskningen måste stödjas för att ge kunskaper åt fortsatt internationellt agerande. Ett aktivt internationellt samarbete måste utvecklas, bland annat genom FN:s miljöorgan.

Det svenska utvecklingsbiståndet måste leda till att miljövänlig

och resurssnål teknik utvecklas. Sverige måste aktivt stimulera sådan teknikutveckling samt överföring av ny miljövänlig teknik och nödvändiga resurser. Inom biståndet ska ingå utbildning och praktiskt miljöarbete. Produkter och processer, som av miljöskäl är förbjudna i Sverige, ska inte kunna exporteras.

Internationellt samarbete

En värld av fred och framsteg förutsätter internationellt samarbete.

Nationernas och folkens öden har länkats samman med varandra till ett ömsesidigt beroende. De för mänsklighetens framtid avgörande problemen kan inte lösas med enbart nationella åtgärder. Att trygga världsfreden, att hushålla med jordens resurser och hejda miljöförstörelsen, att undanröja fattigdomen och svälten är uppgifter, som endast kan lösas i samarbete mellan nationerna. De kräver ömsesidig respekt och hänsyn och en gemensam helhetssyn på världens ödesfrågor. Det internationella samarbetet måste inriktas på att åstadkomma en ny och rättvis ekonomisk världsordning, som ökar u-ländernas inflytande i världssamfundet och som utgår från omsorg om människan och miljön och en ansvarsfull hushållning med gemensamma resurser.

Socialdemokratin vill bidra till att utveckla Förenta Nationerna till ett verkingsfullt redskap för ett förpliktande internationellt samarbete. Målet är att skapa en internationell rättsordning och en ansvarsmedveten hushållning, som fördelar jordens resurser rättvist och minskar klyftorna mellan folken. Ett led i detta är omställningen av militär produktion till civil. Endast så kan alla människors grundläggande rättigheter garanteras och världsfreden tryggas.

Sveriges ekonomiska utveckling och det svenska folkets levnadsvillkor är beroende av världsekonomin och det internationella handelsutbytet. Därför vill socialdemokratin främja ett växande, ömsesidigt internationellt samarbete.

De västeuropeiska ländernas ekonomier har under de senaste årtiondena vuxit samman. Detta är ett resultat dels av politiska beslut, dels av de kapitalistiska marknadskrafternas mycket framgångsrika integrationsprocess.

Sverige har, inom de ramar och de möjligheter neutralitetspoliti-

ken erbjuder, ett starkt intresse av att delta i den fortsatta utvecklingen av det ekonomiska, sociala och kulturella samarbetet i Västeuropa.

Det västeuropeiska samarbetet bör utvecklas så, att det stärker medborgarnas delaktighet i den demokratiska beslutsprocessen och att fackföreningsrörelsen får förbättrade möjligheter att påverka de transnationella företagen. En språklig och kulturell mångfald ska befrämjas. Det ekonomiska samarbetet bör kompletteras med en social och miljömässig dimension. Sverige kan också medverka i integrationsarbetet och bidra med erfarenheter av insatser för full sysselsättning, för strukturomvandling under socialt acceptabla former samt för en god arbetsmiljö och yttre miljö. Socialdemokratin är beredd att pröva nya former för löntagarnas inflytande i samband med det svenska näringslivets gränsöverskridande och att också ställa bestämda krav på de företag som kommer från andra länder för att verka på vår arbetsmarknad.

Det är angeläget, att den västeuropeiska gemenskapen utformas som ett system, öppet mot omvärlden. Denna öppenhet bör gälla övriga delar av den utvecklade kapitalistiska världen. Den bör gälla de östeuropeiska länderna, också dessa en del av Europa. Den bör inte minst gälla länderna i tredje världen. Det sista är viktigt av solidaritetsskäl men också därför att så stora delar av världens ekonomiska utvecklingsmöjligheter finns i tredje världens länder.

Den svenska socialdemokratin känner samhörighet med de krafter i världen som kämpar för den demokratiska socialismen och vill med dem medverka i kampen för fred, nationell självständighet, internationellt samarbete, ekonomisk och social utjämning och en långsiktig utveckling av mänsklighetens ekonomiska och samhälleliga verksamheter i samklang med vad naturen tål.

Den demokratiska socialismens solidaritet omfattar alla folk. Dess mål är alla folks frihet, hela världens fred.

Socialdemokratin i Sverige – politiskt program

1. Författning

Socialdemokratin hävdar en **samhällelig ordning, grundad på folklig självstyrelse med allmän och lika rösträtt i fria val, baserade på flerpartisystem och med skyddad valhemlighet. Rådgivande folkomröstningar kan komplettera de allmänna valen. Regeringen utgår ur den i de allmänna fria valen utsedda riksdagen enligt parlamentarismens principer.**

All politisk makt utgår från folket och utövas av de av folket valda och inför folket ansvariga organen.

Republik.

2. Rättsordning

Socialdemokratin står för ett **rättssamhälle, grundat på rättssäkerhet, fria och oavhängiga domstolar, allas likhet inför lagen och ekonomiska möjligheter för alla att hävda sin rätt.**

Rättskipningen ska bygga på offentligt processförfarande i alla instanser och på lekmanamedverkan i rättsprocessen.

3. Medborgerliga fri- och rättigheter

Den politiska demokratin förutsätter **åsikts- och religionsfrihet, rätt till personlig integritet och privatlivets helgd, yttrande- och tryckfrihet, som för att få ett reellt innehåll kräver, att samhället genom ekonomiskt stöd kan skydda mångfalden i opinionsbildningen, förenings- och mötesfrihet med rätt att demonstrera offentligt för sina åsikter och rätt för fackliga organisationer att vidta stridsåtgärder. Den politiska demokratin förutsätter likaså förbud mot alla slag av diskriminering. Lagstiftningen ska bygga på respekten för alla människors lika och oönskbara värde.**

All religionsutövning ska ske på frivillighetens grund. Förhållandet mellan staten och trossamfundet regleras i enlighet med demokratin och trosfrihetens principer.

4. Jämställdhet

Socialdemokratin vill förverkliga jämställdhet mellan kvinnor och män som ett uttryck för allas lika värde.

Kvinnor och män ska ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Det innebär att ha ett arbete, som ger sådan lön, att var och en kan svara för sin egen försörjning livet igenom. Det innebär att dela ansvaret för att vårda barn och hem. Det innebär att delta i politiska, fackliga och andra gemensamma angelägenheter i arbete och samhälle.

Socialdemokratin vill arbeta för jämställdhet mellan män och kvinnor genom opinionsbildning, genom utbildning och genom politiska förändringar inom alla samhällsområden. Arbetet för jämställdhet ska gå hand i hand med utjämningen av orättvisor mellan olika grupper i samhället; det är ett uttryck för socialdemokratins strävan att bygga ett jämlikt och solidariskt samhälle.

5. Kommuner och landsting

Den kommunala självstyrelsen är en omistlig del av det svenska folkstyret. Den utövas av förtroendevalda med direkt ansvar inför kommuninvånarna i val. Självstyrelsen förutsätter egen beskattningsrätt. Skillnader i ekonomiska förutsättningar mellan kommunerna ska utjämnas.

Inom de ramar som anges av regering och riksdag svarar kommuner och landsting inom sina geografiska områden självständigt för utvecklingen och förvaltningen av samhällsangelägenheterna. Samarbete mellan stat och kommun ska trygga en likvärdig behandling av medborgarna. Den kommunala och landstingskommunala organisationen ska utformas för att möjliggöra ett brett medborgerligt deltagande i besluten. En effektiv förvaltning och resursanvändning ska eftersträvas liksom insyn i och inflytande över de löpande verksamheterna för personal och för brukare.

6. Folkrörelser

I folkrörelserna samlas människor för att gemensamt arbeta för ändamål de gemensamt är engagerade i. I folkrörelserna utvecklas så väl människors förmåga som formerna för medborgarnas gemensamma

ansvarstagande för och den praktiska skötseln av gemensamma angelägenheter. I folkrörelserna formulerar människorna sina krav och önskemål på det samhälle de lever i, samtidigt som folkrörelserna erbjuder sina medlemmar möjlighet att i praktisk handling påverka detta omgivande samhälle lika väl som de egna levnadsvillkoren. Folkrörelserna spelar därmed en betydelsefull roll för demokratins liv.

Socialdemokratin vill i samverkan med folkrörelserna, kooperativen och organisationerna arbeta för en sådan politik inom stat, kommuner och landsting, som ger förutsättningar för en utveckling av dessa organisationers verksamhet och ansvar. Nya former av samverkan mellan folkrörelser, Kooperation och gemensam sektor bör stimuleras.

7. Förvaltning

De samhällseliga förvaltningarna ska stå under demokratisk kontroll och arbeta enligt offentlighetsprincipen. Verksamheten ska utgå från de lagar och beslut, som fattas av politiskt ansvariga organ och i sin tillämpning bygga på rättssäkerhet för den enskilde och respekt för den enskilda integriteten. Arbetet ska präglas av sakkunnighet och effektivitet. Språket ska vara enkelt och begripligt. Myndigheterna ska vara öppna och serviceinriktade mot medborgarna.

8. Utrikes-, bistånds-, handels- och säkerhetspolitik

Utrikespolitikens mål är att trygga landets självständighet, värna freden och bidra till en världsordning präglad av välfärd, frihet och värdighet för alla människor. I detta syfte ska Sverige föra en alliansfri politik, som syftar till neutralitet i krig, och aktivt medverka till ett konstruktivt internationellt samarbete.

Detta samarbete ska utgå från rätten till nationell självständighet för alla folk. Dess uppgift är att skapa en internationell rättsordning, organisera en internationell hushållning, som tar hänsyn till alla folks intressen, och säkra alla folks rätt till politisk och ekonomisk självständighet enligt Förenta Nationernas förklaringar och konventioner för att därigenom trygga världsfreden.

För dessa ändamål ska Sverige medverka i Förenta Nationernas arbete och bidra till att stärka organisationens ställning i syfte att ge den

möjlighet att fatta och förverkliga beslut på den internationella rättens grund, bidra till arbetet för internationell avrustning och avspänning, stödja folkliga befrielseörelser, göra en kraftfull insats i det internationella utvecklingssamarbetet till stöd för ekonomisk och social utjämning, ge sin aktiva medverkan till att lösa jordens miljö- och resursproblem, främja ett allt mer utbyggt nordiskt och europeiskt samarbete, stödja internationella strävanden att avveckla tullar och andra handelshinder och medverka till särskilda insatser inom handelspolitiken för att tillgodose u-ländernas intressen.

Arbetet för gemensam säkerhet är en central del av en politik för fred och nedrustning. I detta arbete ingår fördjupad avspänning genom förtroendeskapande åtgärder, effektiv kärnvapenedrustning, också till havs, totalt förbud mot alla kemiska vapen, minskad vapenhandel samt strävan att ställa om från militär till civil produktion.

Ett demokratiskt förankrat försvar är en del av vår säkerhetspolitik. Totalförsvaret ska ha en sådan inriktning, sammansättning och omfattning, att Sverige i en kris- eller krigssituation kan göra troligt, att vi har både vilja och förmåga att hävda vår neutralitet. Det militära försvaret grundas på allmän värnplikt. Ett effektivt befolkningsskydd är en viktig del av totalförsvaret.

9. Fördelning

En rättvis fördelning av välfärd, inflytande och valmöjligheter ska åstadkommas genom en utjämning av inkomster och förmögenheter.

Den ekonomiska politiken och arbetsmarknadspolitiken utformas för att trygga rätten till arbete, eftersom allas rätt till arbete är grundläggande för jämlikhet och möjligheterna att rättvist fördela välfärd och medinflytande över samhället. Likvärdigt arbete ska betalas med lika lön.

En andra förutsättning för en sådan rättvis fördelning är en kollektivt finansierad politik för social trygghet. Skattesystemet, som konstrueras för att utjämna inkomster och förmögenheter, skapar utrymme för socialförsäkringar och sociala tjänster som vård, omsorg och utveckling. Dessa tjänster omfattar alla medborgare på lika villkor och fördelas efter behov, inte efter egen inkomst.

Kapitalägarnas makt bryts, och inflytandet över näringslivet förde-

las mer jämnt. Förtroendevalda organ sätter gränser för kapitalets bestämmanderätt. Löntagarna ges inflytande över sina arbetsplatser.

10. Ägande och kapitalbildning

Samhället anger genom lagstiftning och tillämpningsföreskrifter de rättigheter och skyldigheter som är förenade med ägande. Dit hör bestämmelser om skydd för arbetsmiljö och yttre miljö, bestämmelser om utnyttjande av mark och naturtillgångar, bestämmelser om de anställdas rättigheter och bestämmelser till stöd för konsumenterna. De anställda har genom sina fackliga organisationer rätt till insyn och inflytande i företagets ledning.

Banker, kreditinstitut och försäkringsbolag ska stå under samhällslig tillsyn.

Ekonomisk maktkoncentration och fåtalsvälde ska bekämpas. Ett centralt medel för detta är den kollektiva kapitalbildningen. Den stärker det demokratiska inflytandet över näringslivet, investeringskapitalet kan omfördelas på ett sätt, som främjar en balanserad ekonomisk utveckling liksom nyskapande företagsamhet, och den gör folkliga intressen delaktiga i företagets förmögenhetstillväxt. Det kollektivt ägda kapitalet bildar också en stabiliserande motvikt mot ett allt mer internationellt rörligt privatkapital.

Andra ägarformer som statligt och kooperativt ägande används för att främja mångfald och konkurrens.

Konkurrensbegränsande överenskommelser företag emellan, som är till men för konsumenterna eller näringsfriheten, förhindras genom lagstiftning.

I de fall det är nödvändigt för att ta tillvara viktiga gemensamma intressen, överförs i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar, kreditinstitut eller enskilda företag.

11. Miljö

En framgångsrik miljöpolitik kräver, att varje medborgare, varje företag, varje organisation och varje myndighet tar sitt ansvar för god miljö och för hushållning med naturresurser. Miljökraven måste genomgå samhällets alla områden. Miljöns krav måste därför vara utgångspunkten för utformningen av produkter och produktionsprocesser, för

energi- och trafiksystem samt för utnyttjandet av råvaror och andra naturtillgångar. Miljökraven måste också gälla produkternas innehåll, till exempel hälsosamma livsmedel av god kvalitet.

Gamla skador måste repareras och nya miljöproblem förebyggas. Detta kräver, att lagstiftningen utvecklas och samordnas. Samhället anger villkoren för hushållning med mark och vatten och övervakar också industrins, skogsbrukets och jordbrukets påverkan på miljön. Så väl administrativa och ekonomiska styrmedel kan användas för att påverka produktionen i miljövänlig riktning. Grundläggande miljö-, hälso- och säkerhetskrav på produktionen uttrycks genom lagstiftning, som är tvingande för företagen, och det åligger tillverkaren att visa, att nya produkter eller produktionsprocesser uppfyller miljölagstiftningens krav. Den som är ansvarig för förorenande utsläpp eller annan miljöfarlig påverkan ska stå för de kostnader som därigenom uppstår. Forskning kring miljövänliga produkter och produktionsprocesser stimuleras, och produktionen kontrolleras från miljösynpunkt. Återanvändning av bearbetade råvaror eftersträvas, och metoder för att ta hand om industri- och hushållsavfall på ett icke miljöskadligt sätt utvecklas.

Mångfalden och artrikedomen i naturen måste bevaras. Jordbruk och skogsbruk ska bedrivas med hänsyn till natur- och landskapsvårdens krav.

Miljöproblemen är internationella. Internationellt samarbete kring åtgärder så väl för att förebygga miljöskador som för att reparera dem som redan har uppkommit är en nödvändig förutsättning för ett varaktigt miljöskydd. De långsiktiga internationella miljöproblemen ställer särskilda krav på gemensamma åtgärder. De tekniskt utvecklade länderna har därvid ett särskilt ansvar för att dela med sig av så väl miljötekniskt kunnande som ekonomiska resurser till andra länder för att bidra till att deras utveckling sker under nödvändigt hänsynstagande till miljön.

12. Energi

Samhället har ansvaret för energiförsörjningen, inbegripet forskning kring och utveckling av nya energikällor. Forskning, teknisk utveckling och produktion inriktas på att energisystemen i största möjliga ut-

sträckning ska grundas på varaktiga, förnyelsebara och inhemska energikällor, på ett effektivt resursutnyttjande och på miljövänlig energiteknik. Energitillförseln ska ske på ett sätt, som ger landets industri rimliga konkurrensvillkor gentemot andra länder.

Energisystemens utsläpp till mark, luft och vatten minimeras.

Kärnkraften avvecklas.

En omsorgsfull hushållning med energi är ett viktigt medel för att klara miljö- och försörjningsmålen inom energisektorn. Detta kräver, att bostadsområden, arbetslokaler och transportsystem utformas med kravet på energihushållning, att industrin ges ekonomisk incitament att utveckla och använda energisnål produktionsteknik och att medborgarna känner ansvar för att hushålla med sin egen energiförbrukning.

13. Ekonomisk politik och skatter

Den ekonomiska politiken utformas för att främja arbete åt alla, teknisk, ekonomisk och industriell utveckling under hänsynstagande till miljön, regional balans och stabilt penningvärde. Den ekonomiska politiken har i dessa avseenden också betydelse för fördelningspolitiken.

Skattepolitikens uppgift är att skapa utrymme för angelägna gemensamma behov och de medborgerliga kraven på social trygghet, att främja en god hushållning med landets produktiva tillgångar och att åstadkomma en jämnare inkomst och förmögenhetsfördelning. Principen om skatt efter bärkraft ska gälla. Därför måste beskattningen av kapitalinkomster och kapitalavkastning ge ett viktigt bidrag till finansieringen av samhällets utgifter. Skattesystemet ska byggas upp så, att det motverkar möjligheterna till skatteflykt. Förmögenheter över en viss gräns beskattas.

Beskattningen ska utformas så, att den gynnar produktiva investeringar. Den kan kompletteras med skatter och avgifter, som påverkar produktion och konsumtion till skydd för hälsa och miljö.

Samhällets skattekontroll ska utövas effektivt och med respekt för den enskildes integritet.

14. Regionalpolitik

Ett land är dess regioner. Alla regioner har, var och en på sitt sätt, bidragit till att bygga Sverige. Så blir det också i framtiden. Det är ekonomisk, ekologisk, social och kulturell utveckling i de olika regionerna, som sammantaget skapar nationella framsteg. En sådan utveckling förverkligar alla människors rätt till arbete, bostad, social service, utbildning, kultur och god miljö, oberoende av var i landet de bor.

En av de viktiga politiska uppgifterna är därför att skapa bättre balans mellan landets olika delar. Politiken måste inriktas på att sprida företagsamhet, skapa arbetstillfällen och göra den sociala servicen tillgänglig i hela landet. Regionalpolitiska styrmedel bör användas både i syfte att dämpa överhettning i vissa regioner och hindra utglesning i andra.

Regionalpolitiken inriktas främst på att utveckla de olika regionernas egna näringsekonomiska förutsättningar. Till de grundläggande förutsättningarna i detta avseende hör ett väl utbyggt skol- och utbildningsväsende, en växande forskning vid regionala högskolor, ett väl fungerande transport- och kommunikationssystem samt åtgärder för teknikspridning. Till förutsättningarna hör också ett aktivt jord- och skogsbruk som en grund för en levande landsbygd. Ekonomiskt stöd från samhället kan även, på vissa villkor, lämnas till företag, som vill etablera sig i utvecklingsregioner.

Också bostadsstandarden, miljön i vidaste mening, vården, omsorgen och kulturen ingår i de grundläggande förutsättningarna för regional utveckling. Politiken inom alla områden måste därför ges en tydligare regional dimension. Statliga verk och myndigheter bör lokaliserars över hela landet, inte bara i storstadsregionerna. Krav bör ställas även på det privata näringslivet att ta sin del av ansvaret för den regionala balansen. Samhället har det övergripande ansvaret för att sådana satsningar kommer till stånd och att åtgärder, som spänner över hela det politiska fältet, samplaneras.

De regionala instanserna ska ha betydande frihet att, inom de ramar som fastställs av riksdag och regering, utforma de konkreta regionalpolitiska insatserna inom den egna regionen.

Inom regionalpolitiken krävs särskilda insatser för att förbättra kvinnors möjlighet till arbete och utveckling.

15. Storstäder

Storstäderna spelar en betydelsefull roll inom landets ekonomiska, tekniska och kulturella utveckling. Med sin differentierade arbetsmarknad och sitt rika och varierade utbud inom kulturlivet, handeln och fritidssektorn skapar storstäderna också för många grupper stimulerande och utvecklande levnadsvillkor. Samtidigt gäller att storstäderna för många skapar mycket pressade livsbetingelser, där långa resor mellan bostad och arbete beskär utrymmet för familjeliv och fritidsengagemang och där sociala problem som drogmissbruk, kriminalitet och utslagning är mer uttalade än i andra delar av landet. I storstäderna skapar också trafiken, speciella miljöproblem. Den sociala skiktningen är många gånger märkbar, och det finns stora klasskillnader mellan de olika delarna inom en storstadsregion, vad gäller arbetsmarknad, kommunala resurser för att tillgodose de sociala behoven och i tillgången till kulturell och kommersiell service.

En balanserad regional utveckling dämpar den överhettning av storstädernas arbets- och bostadsmarknad, som bidrar till de sociala problemen. Därutöver krävs emellertid särskilda åtgärder inom storstadsregionerna. En jämn fördelning av arbetsplatser inom regionen och ett smidigt transportsystem med en väl utbyggd kollektivtrafik som bas är viktiga förutsättningar. Det är också ett bostadsbyggande, som inom regionens alla delar inriktas på att möta behoven från alla hushålls- och familjetyper. Vid upprustningen av nedslitna, bostadsområden måste strävan vara att förbättra hela boendemiljön, med hänsyn tagen också till kraven på social, kulturell och kommersiell service. Den kommunala organisationen ska byggas upp så, att invånarna i storstadens olika delar kan påverka utvecklingen av det egna området. Folkrorelser och föreningar stöds i sitt arbete med att skapa fungerande grannskapsverksamheter och bilda motvikt till det kommersiella nöjeslivet.

16. Trafik

Trafikpolitiken utformas så, att medborgare och näringsliv i landets olika delar kan erbjudas en tillfredsställande, säker och miljövänlig trafikförsörjning till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad. Trafik-

politiken måste samordnas med regionalpolitiken. Miljökonsekvensutredningar ska föregå beslut och investeringar inom trafiksektorn.

Trafikpolitiken ska stimulera miljövänlig kollektivtrafik och godstrafik och motverka bilismens avigsidor. Hårda miljökrav ska ställas även på privata fordon och på flygtrafiken.

Tätorternas trafik- och bebyggelseplanering utformas så, att den kollektiva trafiken kan klara de viktigaste delarna av trafikförsörjningen och invånarna skyddas från buller och avgaser. Detta kräver långsiktig planering i fråga om trafikapparatens lokalisering, dimensionering och markbehov. Det ställer också krav, när det gäller linjesträckning, turtäthet, res- och uppehållstider, kostnader och bekvämlighet.

17. Arbetsplatsdemokrati

De anställda har genom sina fackliga organisationer rätt till insyn och medbestämmande på alla nivåer i företagen. De fackliga organisationerna har förhandlingsrätt och konflikträtt. Fackliga förtroendevalda har rätt att utföra fackligt arbete på betald arbetstid. Facklig information får likaså lämnas på betald arbetstid. Dessa rättigheter ska gälla även koncernfackligt samarbete på nationell och internationell nivå.

De offentliganställda har, inom de ramar för verksamheten som anges av demokratiskt fattade politiska beslut, rätt till inflytande över sina arbetsplatser och sina arbetsvillkor.

Arbetet ska organiseras så, att de anställdas inflytande över det egna arbetet ökar. Den enskildes möjlighet att ta egna initiativ ska vidgas. Löntagarna ska ha rätt till lagfäst anställningstrygghet.

18. Arbetsmarknad

Arbetsmarknadspolitikerna ska utformas för att trygga rätten till arbete åt alla, motverka diskriminering och könsuppdelning, stärka de svagares ställning i arbetslivet och öka den enskildes valfrihet.

Detta förutsätter en väl utbyggd offentlig arbetsförmedling och en väl utbyggd organisation för arbetsmarknadsutbildning. Det ska finnas en samhällelig beredskap för att klara omställningar vid strukturförändringar och för att stimulera efterfrågan på arbetskraft vid konjunkturväxlingar. Samhället ska göra insatser för grupper, som behöver särskilt stöd på arbetsmarknaden. Åtgärder, som leder till arbete eller

utbildning för den enskilda arbetssökande, ska prioriteras framför kontantstöd. När denna typ av åtgärder av olika skäl inte är användbar, ska den arbetssökande ha rätt till ekonomiskt stöd på rimlig nivå.

Rehabilitering och andra åtgärder för att underlätta för människor att återkomma till arbete eller fortsätta i arbete efter pensioneringen ska ha hög prioritet. Ungdomar under 20 år ska garanteras arbete eller utbildning.

19. Arbetstid

En allmän arbetstidsforkortning till sextimmars arbetsdag är ett långsiktigt mål.

Kraven på kortare arbetstid balanseras mot behoven att undanröja nedslitande förhållanden i arbetsmiljön eller av förändrad arbetsorganisation. Avvägningar görs också mot andra viktiga välfärds mål.

Arbetstidsforkortningar prioriteras för de grupper som har skiftgång, obekväma och oregelbundna arbetstider samt för de grupper som har ansvar för barn eller anhöriga. Arbetsmarknaden anpassas efter att vissa grupper av anställda har kortare arbetstid än andra, så att man inom samtliga yrken kan erbjuda en stor variation av arbetstider. Flexibla lösningar eftersträvas. Forkortningar av arbetstiden bör genomföras som en kombination av avtalslösningar och socialförsäkringar.

De anställda ska därutöver ha möjlighet att påverka förläggningen av arbetstid, tid för utbildning och ledig tid.

Alla löntagare har rätt till lagfäst minimisemester. Sociala rättigheter, som är knutna till arbetet, ska vara lika för alla löntagare.

20. Arbetsmiljö

Socialdemokratin strävar efter att förverkliga det goda arbetet. Ny teknik ska utnyttjas för att avveckla monotona, riskfyllda eller hälsofarliga arbeten. Arbetsmiljöer och arbetsprocesser ska utformas så, att de fyller kraven på säkerhet till liv och hälsa, skydd för den yttre miljön och möjlighet för alla anställda till personlig tillfredsställelse och vidareutveckling i arbetet. Därför måste arbetsplatserna anpassas efter människors förutsättningar och särskilda åtgärder vidtas för att även människor med funktionshinder ska kunna göra sin insats i arbetslivet. Före-

byggande insatser och rehabiliteringsåtgärder ges hög prioritet. Farliga arbetsplatser och arbetsmoment ska avskaffas. Särskild uppmärksamhet riktas mot kvinnors arbetsmiljö.

De anställda ska ha det avgörande inflytandet över arbetsmiljö och arbetets uppläggning samt över företagshälsovården, som ska vara en rättighet för alla löntagare. De anställda och deras organisationer har därmed också ett ansvar för att ingen stöts ut ur arbetsgemenskapen och att problem i arbetslivet, för enskilda eller grupper av anställda, snabbt blir uppmärksammade.

21. Konsumenter

Konsumenternas intressen ska styra produktionen. Valet av varor och tjänster ska vara konsumenternas eget, men detta förutsätter, att konsumenterna har en stark och självständig ställning gentemot producenterna och att kommersiella vinstintressen inte tillåts exploatera och vilsledda konsumenterna. För att förhindra detta och stärka konsumenternas ställning krävs åtgärder genom samhällsliga organ och genom konsumenternas egna organisationer.

Gemensamma konsumentkrav på produktionen som miljö-, hälso- och säkerhetskrav uttrycks genom lagstiftning, som är tvingande för företagen. Prisutvecklingen följs av samhällsorgan, som kan motverka oskäligen prisstegringar.

Reklam får inte vara vilseledande eller diskriminerande. Rådgivning i ekonomiska frågor från banker och andra företag ska vara lättbegriplig, ge möjlighet till jämförelser och vara utformad så, att de ekonomiska konsekvenserna för låntagaren tydligt framgår.

Kommunala konsumentvägledare i samverkan med folkrörelserna ger information och vägledning så väl i mer övergripande konsumentfrågor som i enskilda konsumentangelägenheter.

Varor ska innehållsdeklarerars, och priset ska framgå tydligt.

22. Invandrare och flyktingar

Invandrare har samma rätt som svenska medborgare till arbete, bostäder och social trygghet. Invandrare har kommunal rösträtt och är valbara till kommunala förtroendeposter.

Förskola och grundskola ska ge undervisning i och på det egna mo-

dersmålet till invandrarelever, samtidigt som de ska förmedla goda kunskaper i svenska. De som invandrar i vuxen ålder har rätt till grundläggande, avgiftsfri svenskundervisning. Samhällsinformation ska lämnas på olika språk.

Samhället stöder ekonomiskt invandrarernas egen kulturverksamhet. Samhälleliga kulturinstitutioner ska uppmärksamma också invandrar-kulturen.

Sjukvården och äldreomsorgen måste uppmärksamma den situation, som följer av att patienter och pensionärer med invandrarbakgrund kan ha dåliga kunskaper i svenska. Det är därför nödvändigt, att rekryteringen av tvåspråkig personal stimuleras och att man inom vård- och omsorgssektorn även kan erbjuda tolkhjälp. Sjuk- och hälsovården bör även uppmärksamma de problem som kan följa för invandrare och flyktingar, som bär på svåra upplevelser av våld och förtryck.

Sverige ska föra en generös flyktingpolitik på humanitetens grund med särskilda insatser för människor i flyktingläger eller som tillhör utsatta befolkningsgrupper. Inom Sverige ska flyktingarna ha rätt till ett gott mottagande, snabb handläggning av sina ärenden och hjälp till att nå delaktighet i det svenska samhället genom insatser från så väl samhällsorgan som frivilligorganisationer. Flyktingarnas behov av bostäder ska beaktas i kommunernas bostadsbyggnadsplaner. Sverige medverkar i det internationella samarbetet på migrations- och flyktingpolitikens område.

Invandrarna berikar det svenska samhället. Rasism och främlingsfientlighet motarbetas.

23. Handikapp

Handikappade har rätt till en levnadsnivå, som ekonomiskt, kulturellt och socialt är jämställd med övriga medborgares. Detta förutsätter, att arbetsliv och utbildningsväsen anpassas också till människor med funktionshinder, att bostäder, bostadsområden och andra lokaler byggs så, att de är tillgängliga också för handikappade, att kulturinstitutioner, friluft- och rekreationsanläggningar utformas så, att de kan besökas även av handikappade.

Handikappade har rätt till arbetsträning och möjlighet till me-

ningsfulla insatser i arbetslivet. Handikappades ekonomiska trygghet garanteras i övrigt genom socialförsäkringssystemet. Stödet till handikappade i vardagslivet utvecklas genom social service, personlig assistans, tekniska hjälpmedel och färdtjänst. Habilitering och rehabilitering byggs ut för att minska följderna av skador och sjukdomar. Stödet till handikappades barn och deras familjer utvecklas. Den nya teknikens möjligheter utnyttjas för att förbättra handikappades situation.

Handikappade ska själva och genom sina organisationer kunna påverka utformningen av de tjänster samhället erbjuder. Detta förutsätter, att samhället ger information om rättigheter och möjligheter, som i sin utformning anpassas till de olika krav som olika handikapp ställer.

24. Barn

Barnens bästa är utgångspunkten för samhällets familjepolitik. Detta kräver, att samhället i olika former stöder barnfamiljerna, att bostäder, bebyggelse och trafik planeras med hänsyn till barns behov och att arbetsliv och samhällsservice organiseras så, att föräldrar kan förena en god omvårdnad om barnen med förvärvsarbete och medborgerligt engagemang. Föräldrarna har det grundläggande ansvaret för att barn och ungdomar får goda uppväxtvillkor, men samhällets olika organ lika väl som arbetsmarknaden och andra grupper medborgare har ett ansvar för att möjliggöra och underlätta för föräldrarna att fylla denna uppgift.

Det ekonomiska stödet till barnfamiljerna inriktas på barnen, främst genom allmänna barnbidrag. Genom föräldraförsäkringen ersätts inkomstbortfall för vård av barn – på heltid eller i form av förkortad arbetstid – under viss tid av förskoleåldern samt för vård av sjukt barn. Samhället stöder barnfamiljerna också genom föräldrautbildning, som hålls tillgänglig för alla, mödra- och barnhälsovård samt skolhälsovård.

Barn under skolåldern ska ha rätt till en plats i samhälleligt ordnad barnomsorg, som bör erbjuda olika pedagogiska alternativ. Också för de yngre skolbarnen ansvarar samhället för omsorg i organiserad form samt ordnar eller stöder fritidsaktiviteter för de äldre skoleleverna. Samhället stöder småbarns- och skolbarnomsorg i ideell eller kooperativ form.

25. De äldre

Landets äldre ska erbjudas goda levnadsförhållanden.

Alla har rätt till ekonomisk trygghet på ålderdomen. Detta förutsätter ett väl utbyggt samhälleligt pensionssystem. Pensionsåldern ska medge anpassning till individuella önskemål. Äldre löntagare har rätt till delpension.

De äldre har rätt till trygg social omvårdnad och service. Detta förutsätter en utbyggd äldreomsorg liksom boendeformer, som kan erbjuda olika kombinationer av vård och service i enlighet med den enskildes önskemål och behov.

De äldre ska själva och genom sina organisationer kunna påverka utformningen av de tjänster samhället erbjuder.

26. Utbildning

Alla har rätt till utbildning. Skolsystemet ska därför erbjuda alla likvärdig utbildning, oberoende av bostadsort och inkomstförhållanden. Detta förutsätter en samhällelig utbildningsorganisation, öppen för alla, med kostnadsfri undervisning i grundskola, gemensam för alla, gymnasieskola och högskola.

Grundskolan ska ge eleverna de grundläggande kunskaper och färdigheter som alla medborgare behöver för sin utveckling som individer och som deltagare i arbets- och samhällslivet. Gymnasieskola och högskola ska ge mer specialinriktad utbildning i enlighet med de studerandes val och arbetsmarknadens behov. De olika linjerna i gymnasieskolan ska samtidigt vidga elevernas allmänna kunskaper på ett sådant sätt, att eleven har förutsättningar att efter avslutad gymnasieskola välja mellan förvärvsarbete och fortsatta studier. Undervisningen ska på alla stadier vara så upplagd, att den främjar självständigt tänkande och samarbetsförmåga och grundlägger en demokratisk livssyn. Personal, elever och föräldrar ska i samråd kunna påverka den löpande utformningen av den egna skolans arbete. Så väl undervisningen som skolans studie- och yrkesvägledning ska främja jämställdhet mellan könen och motverka klass- och könsbundna studie- och yrkesval.

Skolan har ett ansvar för att ingen elev avslutar sin skolgång utan att ha uppnått de kunskaper och färdigheter som anges i läroplanen. Det-

ta förutsätter, att undervisningen individualiseras i enlighet med elevernas utgångspunkter och att elever med särskilda behov får extra stöd.

Undervisningen i livsåskådningsfrågor ska vara saklig och allsidig.

Löntagarna ska ha lagfäst rätt till ledighet för studier. Utbildningssystemet bör organiseras för att möjliggöra återkommande utbildning med växling i vuxen ålder mellan studier och förvärvsarbete. Personaltutbildningen inom arbetslivet måste fördelas rättvist och omfatta alla kategorier löntagare. Den ska ses som en viktig insats för den enskilde och arbetslivets möjligheter till utveckling. De som endast har kort skolutbildning bakom sig har förtur till vuxenutbildning. Särskilda åtgärder av informativ och uppsökande art genomförs för att stimulera korttidsutbildade till nya studier i vuxen ålder. Samhället ska också svara för insatser, som riktas mot näringslivet i syfte att främja kunskapspridning och rådgivning.

Folkrörelserna, folkhögskolorna och folkbildningsarbetet har en betydelsefull roll. De bildningsideal som alltid har präglat de frivilliga studierna i folkrörelserna är ett väsentligt bidrag till demokratins förverkligande och dagliga erövring och innebär också, att den enskilda individen kan få ett ökat självförtroende genom vidgad kunskap.

Det ekonomiska stödet till de studerande utformas så, att ingen av ekonomiska skäl tvingas avstå från studier.

27. Forskning

Forskningens viktigaste uppgift är att vidga möjligheterna att i demokratisk ordning påverka vår framtid. I detta syfte bör samhället svara för samordningen av landets samlade forsknings- och utvecklingsinsatser. Den andel av arbetskraften som är sysselsatt med forskning och utvecklingsarbete på högskolor och inom produktionslivet bör öka, kraftsamlas, så att utvecklingsförmåga och konkurrenskraft stärks.

En fritt kunskapssökande grundforskning ska främjas. Forskningens samhällskritiska funktion och forskarnas möjligheter att fritt offentliggöra sina resultat ska garanteras. Det är viktigt, att grundforskningens resultat kopplas till den tillämpade forskningen.

Forskningens möjligheter att kartlägga verkligheten får inte innebära, att den enskilda människans integritet kränks. Etiska bedöm-

ningar ska ges ökad tyngd, och avvägningarna göras under medverkan av lekmän.

Företag, kommuner och landsting måste ta ökat ansvar för utveckling, som har direkt anknytning till den egna verksamheten.

Det statliga högskoleväsendets viktigaste uppgift i forskningsarbetet är att ansvara för forskarutbildning och utföra forskning av bästa internationell klass. Det ska, i syfte att upprätthålla mångfald, vid sidan av universitetet och högskolor finnas flera olika organ, som beslutar om finansiering av forskning.

Det är av strategisk betydelse, att industrins forsknings- och utvecklingsverksamhet fungerar väl, och det bör därför stimuleras. En intensiv forsknings- och utvecklingsverksamhet i Sverige är av stor betydelse, inte minst när det europeiska forsknings- och utvecklingsarbetet ökas. Det är en viktig uppgift för näringspolitiken att stimulera teknisk forskning och utveckling samt underlätta spridningen av ny teknik. Genom särskilda insatser underlättas de små och medelstora företagens utveckling. Forsknings- och utbildningspolitiska insatser bör knytas ihop med närings- och regionalpolitiken.

Alla högskolor och högskoleutbildningar i landet ska ha anknytning till forskning och forskarutbildning och hela den vetenskapliga världens kontakt med samhällslivet bör fördjupas.

En genomgående strävan ska vara att förbättra förutsättningarna för rekryteringen av nya generationer forskare. Det gäller inte minst möjligheterna för kvinnor till en fullödig forskarinsats.

28. Kultur

Kulturens värden görs tillgängliga för hela folket. Stat, landsting och kommuner har ett gemensamt ansvar för att stimulera kulturell verksamhet i hela landet. Genom uppbyggnaden av institutioner på länsnivå skapas förutsättningar att nå detta mål.

En framgångsrik kulturpolitik är omöjlig utan fullödig konstnärliga insatser. Att garantera konstnärerna goda arbetsbetingelser och inkomstmöjligheter är därför en central uppgift. Grunden för de konstnärliga yrkesutövarnas verksamhet är en upphovsrätt, som garanterar dem ersättning för det arbete de utför. Det är viktigt att värna denna upphovsrätt, när starka ekonomiska intressen strävar efter att minska

dess betydelse för att lättare kunna exploatera konstnärernas verk på en massmarknad.

Folkrörelser, sång-, musik- och teatergrupper, ungdomsorganisationer och andra sammanslutningar bildar runt om i landet ett kulturellt nätverk, som är väsentligt för människors möjligheter att delta i kulturellt skapande. Folkhögskolorna och studieförbunden har genom sin breda rekrytering en särskilt viktig roll för att främja en demokratisk och jämlik kulturutveckling.

En uppsökande verksamhet med förankring i vardags- och arbetslivet är en del av kulturpolitiken. Särskilda kulturinsatser görs inom barnomsorgen, skolan och föreningslivet.

Kommersialisering av fritiden motverkas; alternativ stöds. Samverkan mellan yrkesverksamma konstnärer och amatörer är väsentlig för att nå så väl mångfald som kvalitet i olika kulturyttringar.

Äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs. Detta stärker sambandet mellan generationerna och ökar samhörigheten med den egna bygden. Bättre förutsättningar skapas härigenom för att utveckla kulturturismen och kulturmiljövården.

Utbyte av erfarenheter och ideer över språkliga, nationella och kulturella gränser stimuleras.

Kulturpolitiken är ett viktigt medel för att utveckla och berika yttrandefriheten. Mångsidigheten främjas. Sveriges Radios karaktär som ett företag i den svenska allmänhetens tjänst bevaras. En allsidig press garanteras.

29. Bostäder

Alla har rätt till en god bostad till skäligt pris, med modern utrustning och av den storlek som motsvarar familjens behov. Detta kräver ett samhällsekonomiskt stöd till de boende och att staten finansiellt stöder bostadsbyggandet för att garantera en tillräckligt hög nyproduktion och en önskvärd sanering och ombyggnad av äldre bostadshus. Kommunerna har det direkta ansvaret för att bostäder byggs och förmedlas. Detta förutsätter en aktiv kommunal markpolitik. Allmännyttig och kooperativ bostadsproduktion främjas.

Olika upplåtelseformer ska vara jämställda i fråga om samhällligt stöd till boendekostnaderna. Hyrans nivå kontrolleras genom regler

för hyressättningen och rätt till hyresgästerna att förhandla om hyran. Oskäligen vinster vid byggande, förvaltning och försäljning förhindras.

De boende ska i alla upplåtelseformer ha möjlighet att påverka förvaltning, service, ombyggnad och miljö i sitt bostadsområde. När nya bostadsområden byggs eller gamla byggs om, ska de utformas för att passa olika hushåll och olika åldrar, så att boendesegregation motverkas. Kommunerna har ansvaret för att bostadsbyggandet samplaneras med utvecklingen av övrig samhällsservice som skolor, kommunikatörer och barnstugor.

Kommunen ska kunna ålägga fastighetsägare att lämna lediga lägenheter till förmedling via bostadsförmedling.

30. Sjuk- och hälsovård

Alla har rätt till hälso- och sjukvård efter behov och oberoende av inkomst och bostadsort. Detta förutsätter en samhälleligt organiserad, taxebunden sjukvård och tandvård samt sjukförsäkring, som kompenserar vid inkomstbortfall under sjukdom enligt regler, som är gemensamma för alla löntagare.

Sjukvårdsorganisationen ansvarar också för förebyggande insatser genom fysisk och psykisk hälsovård, mödra- och barnavård, hälsokontroller och hälsouppläsning. Läkarmottagningar och vårdcentraler svarar för grundläggande sjuk- och hälsovård, medan kvalificerade sjukhus, fördelade över hela landet, tar hand om den mer specialiserade vården. Den enskilde ska i görligaste mån kunna välja, vilken vårdmottagning han eller hon vill vända sig till, och fullgod hemsjukvård lika väl som institutionsvård ska erbjudas de vårdbehövande. Patienten har rätt till insyn i vården, något som förutsätter regelbunden, begripelig information om behandlingsalternativ och behandlingsförlopp.

Erfarenheterna från sjuk- och hälsovården och den medicinska forskningen måste tas till vara i samhällsplaneringen. Data om effekterna på hälsan av olika arbetsprocesser, av kemikalier och miljöpåverkande utsläpp, av byggmaterial och annan teknisk utrustning måste kontinuerligt samlas in, bearbetas och användas i samhällsbyggandet och arbetslivet för att med detta skapa goda yttre hälsovillkor för alla.

Det är viktigt att inom sjukvården ta till vara olika personalgruppers erfarenheter och kunskaper i vårdarbetet och patientkontakterna.

Detta förutsätter demokratiska arbetsformer, regelbunden personaltutbildning och ett system för vidareutbildning inom vården, som gör det möjligt att bygga på en lägre vårdutbildning till en högre.

31. Socialförsäkringar

Samhället garanterar genom socialförsäkringssystemet ekonomisk trygghet vid handikapp, sjukdom eller olycksfall, vid försörjares frånfälle, vid arbetslöshet och på ålderdomen. Socialförsäkringssystemet gör det också möjligt för småbarnsföräldrar att korta ner sin arbetstid eller helt avstå från förvärsarbete under vissa perioder.

Alla invånare i landet omfattas av socialförsäkringssystemet. Kostnaderna för systemet bärs solidariskt av medborgarna genom kollektiv finansiering.

32. Socialtjänst

Sociala missförhållanden och brister i livsmiljön, som utgör grogrund för sociala problem, ska bekämpas genom samordnade insatser inom skola, arbetsliv och bostadsområden. Denna verksamhet är en angelägenhet för olika samhälleliga organ i samverkan med varandra och med de grupper som särskilt berörs, de fackliga organisationerna och folkrörelser av olika slag. Samhället har det grundläggande ansvaret för åtgärder, riktade mot sociala missförhållanden, men problemen kan inte lösas utan medverkan av medborgarna själva.

Socialtjänstens verksamhet utformas för att tillgodose kraven på frivillighet, möjlighet till val mellan olika behandlingsalternativ och rätt för den enskilde till inflytande över behandlingsplaner och dylikt. Samhället har dock det slutliga ansvaret för att människor med sociala problem inte lämnas utan stöd och hjälp. Av detta följer en skyldighet att ingripa till stöd för utsatta individer och på olika sätt söka motivera dem för behandling och rehabilitering.

Normerna för socialt bistånd ska vara enkla och enhetliga. Bistånd ska ges i former, som respekterar den enskildes integritet, och förenas med kurativa och rehabiliterande åtgärder. Härvid har arbetsmarknadsmyndigheterna ett speciellt ansvar att samarbeta med socialtjänsten.

33. Droger

Bruk av narkotika och missbruk av andra beroendeframkallande medel bekämpas. Bruket av alkohol, tobak och andra beroendeframkallande medel måste bringas ned, för att folkhälsan ska förbättras. Detta kräver åtgärder för att undanröja sådana missförhållanden i samhälle och arbetsliv, som utgör grogrunden för missbruk, åtgärder för behandling och rehabilitering av missbrukare, information och upplysning om alkoholen och andra drogers skadeverkningar samt lagstiftning, som motverkar bruket av droger.

Behandlingen av missbrukare ska bygga på den enskildes egen medverkan och på respekt för hans integritet. Även familjemedlemarnas situation uppmärksammas. Vårdåtgärder mot den berördes vilja ska begränsas till de fall där det är oundgängligen nödvändigt.

Olika behandlingsalternativ, avpassade efter den enskildes behov och förutsättningar, måste erbjudas. Samhället stöder frivilliga organisationers arbete med att bekämpa drogmissbruk.

34. Kriminalitet

Brottslighet ska i första hand bekämpas genom förebyggande åtgärder, varvid särskild uppmärksamhet ägnas ungdomen. Skolan, socialtjänsten och ungdomsorganisationerna har här en central roll. De som drabbas av andras brottslighet – särskilt brott som kränker individens integritet – ska ges ett fullgott samhällsstöd. Samhällets sanktioner mot brott måste avvägas så, att de dels av medborgarna uppfattas som rimliga i förhållande till den brottsliga gärningen, dels så långt som möjligt inte motverkar en återanpassning av den dömda. Behandlingsprogrammen anpassas efter olika grupper lagöverträdare. Frivårdsalternativ till fängelsestraff utvecklas. Kriminalvården och samhällets olika stödorgan måste samordna sina verksamheter.

Sverige ska internationellt verka för en humanisering av kriminalvården och för dödsstraffets avskaffande i alla länder.

35. Idrott och fritid

Idrotts- och friluftsliv främjas. Ungdoms- och motionsverksamhet stöds. Det samhälleliga stödet ska inriktas så, att kvinnors och mäns id-

1990

rottsutövning behandlas lika. Kommersiell styrning av idrotten motverkas.

Alla har rätt att fritt vistas i naturen, med de restriktioner som följer av naturvårdens krav. Fiskevatten vårdas och hålls tillgängliga för alla.

Samhällets stöd till fritidsverksamheten bör i första hand kanaliseras genom folkrörelserna och föreningarna.